

LATVIJAS TIESĪBU SISTĒMA

Kolektīvā monogrāfija

LATVIJAS TIESĪBU SISTĒMA

**Biznesa augstskolas *Turība*
Tiesību zinātņu katedras docētāju**

KOLEKTĪVĀ MONOGRĀFIJA

Rīga 2017

UDK 340(474.3)
La805

Kolektīvā monogrāfija

LATVIJAS TIESĪBU SISTĒMA

Sērija "Tiesību zinību bibliotēka" Nr. 38

SASTĀDĪTĀJI

Endziņš Aivars, Dr.iur, Biznesa augstskolas Turība profesors, *Latvija*

Kronis Ivars, Dr.iur, Biznesa augstskolas Turība Tiesību zinātņu katedras vadītājs (līdz 2015. gadam), Baltijas Starptautiskās akadēmijas asociētais profesors, *Latvija*

RECENZENTI

Baikovs Aleksandrs, Dr.iur., Baltijas Starptautiskās akadēmijas asociētais profesors, *Latvija*

Grasis Jānis, Dr.iur., Banku augstskolas asociētais profesors, *Latvija*

Joksts Osvalds, Dr.habil. iur., Rīgas Stradiņa universitātes profesors, *Latvija*

Justickis Viktoras, Dr.habil.iur., Mikolas Romeris universitātes profesors, *Lietuva*

Krūma Kristīne, Dr.iur., Rīgas Juridiskās augstskolas profesore, prorektore, *Latvija*

Ķinis Uldis, Dr.iur., Rīgas Stradiņa universitātes asociētais profesors, *Latvija*

Pleps Jānis, Dr.iur., Latvijas Universitātes docents, Tiesību teorijas un vēstures katedras vadītājs, *Latvija*

Skrastiņa Una, Dr.iur., Biznesa tehnoloģiju institūta vadošā pētniece, *Latvija*

Sumbarova Marina, Dr.iur., Baltijas Starptautiskās akadēmijas asociētā profesore, *Latvija*

ZINĀTNISKIE REDAKTORI

Načisčionis Jānis, Dr.iur, Biznesa augstskolas Turība profesors, Juridiskās fakultātes dekāns, *Latvija*

Veikša Ingrīda, Dr.iur, Biznesa augstskolas Turība profesore, Tiesību zinātņu katedras vadītāja, *Latvija*

ISBN 978-9934-543-10-4

© SIA "Biznesa augstskola Turība", 2017, 442 lpp.

Izdevējs SIA "Biznesa augstskola Turība"

E-pasts: izdevnieciba@turiba.lv

Iespiests SIA "Drukātava"

Ievads

Varētu apgalvot, ka Latvijas tiesību sistēma mūsdienu izpratnē sāka formēties 1990. gada 4. maijā, kad formāli atjaunoja savu tiesisko neatkarību, saglabājot sociālistisko tiesību loka piederošas tiesību sistēmas iezīmes, bet gatava mainīties atbilstoši Romāņu–Ģermāņu loka iezīmēm un Eiropas tiesību vienotībai. Šo gadu desmitu laikā tiesību sistēma ir piedzīvojusi un turpina realizēt fantastisku transformāciju kontinentālās Eiropas tiesību loka virzienā, ietverot sevī Eiropas Savienības tiesību daudzveidību, principus un interpretāciju. Latvijas Tiesību sistēma ir veidojusies kā orķestris, kur visiem instrumentiem ir jāskan vienoti melodiski, lai tiesību elementiem būtu iespēja pastāvēt kā odām. Šādi elementi ir normu teksti, to jēgas izpratne, to sistēmiskā sasaiste, juridiskā argumentācija, metodes u.c.

Šo darbu var uzskatīt kā tiesisko himnu nošu grāmatu, jo notis ir pamats jebkurai mūzikas izpausmei un formai. Grāmata ir mūsdienīgs pārskats pat Latvijas tiesību sistēmu visā tās daudzveidībā un pastāvībā, tanī pat laikā izmaiņu un attīstības procesā. "Latvijas tiesību sistēma" apkopo, apraksta un analizē fundamentālākos tiesību jautājumus un principus. Šo tiesību orķestri visās pamattiesībās un to grupās (gan civiltiesībās, gan starptautiskās tiesībās un krimināltiesībās), sniedzot priekšstatu par vispārējām un speciālām tiesību nozarēm, definējot to tiesību avotus, normas un tiesību zinātnieku viedokļus, kas veicina mūsu valsts tiesību sistēmas izpratni un sniedz atbildes uz izpratnei nepieciešamajiem jautājumiem. Atspoguļo to savstarpējo mijiedarbību un kopējo skanējumu.

Tiesību sistēmas orķestri ir savienojis autoru kolektīvs, kurš ir tikpat spilgts un ar lielisku skanējumu. Autoru starpā ir tiesību zinātņu doktori, tiesību zinātnieki, doktoranti un praktiķi juridisko profesiju daudzveidībā, piešķirot darbam ne tikai augstu akadēmisku izteiksmi, bet arī praktisko skaidrojumu. Autori, veidojot grāmatas izklāstu, katrā tiesību nozarē ir analizējuši gan pašmāju, gan ārvalstu tiesību zinātnieku izvirzītas atziņas. Latvijas tiesību juridiskā doma veiksmīgi savienota ar starptautisko un ES normu izklāstu, kas realizēts viegli uztveramā valodā. Autori izvēlējušies lakonisku, kodolīgu un ļoti precīzu izklāstu.

Grāmatas adresāts ir jebkurš interesents, students, jurista palīgs, juriskonsults, jurists, persona, kurai tiesības nav vienaldzīgas.

Liene Čakare

Introduction

It could be stated that the Latvian legal system in its modern form started evolving since the 4th May 1990 when Latvia formally regained its independence when the legal system retained some of the features of the socialist legal system but was ready to change in order to conform to the features of Romano Germanic legal system and a common European legal system. Over the decades, the legal system has undergone and continues to carry out its fantastic transformation towards European continental law incorporating a variety of European Union laws, principles and interpretation. The Latvian legal system has evolved as an orchestra where all the instruments should be tuned in harmony to sound melodious and the legal elements should exist alongside one another. These elements are the statutory texts, the interpretation, their systematic correlation, legal argumentation, methods etc.

This work can be looked upon as a music book of a legal hymn as notes are the basis for any musical expression or form. The book is a contemporary statement of the Latvian legal system in all its diversity and permanence while at the same time reviewing changes and the development process. "Latvian legal system" collates, describes and analyses the fundamental legal issues and principles. This legal orchestra overviews all fundamental rights and groups (constitutional, civil, international as well as criminal) providing an insight into the various general and specific branches of law, defining sources, norms and opinions of legal scholars, thereby promoting the understanding of the national system and providing answers to issues necessary for understanding it. It also reflects their mutual interaction and the overall harmony.

The legal orchestra was put together by a team of authors who are just as bright and melodious. Among the authors are law professors, legal scholars, doctoral students and practitioners representing a variety of diverse legal professions, which provides the work not just a high academic expression but also practical explanations. The authors while compiling the various sections of the book have analysed ideas and notions in each legal branch put forward by not only local but also foreign legal experts. The Latvian legal concepts have been successfully linked to international and EU norms using simple language. Authors have been very laconic, concise and very accurate in their narratives but have at the same endeavoured to convey the legal concept in a simple and understandable manner.

The book is addressed at any student, legal consultant or person who is interested in law.

Liene Cakare

Saturs

Kopsavilkums.....	11
Summary.....	29
LATVIJAS TIESĪBU VĒSTURE	48
1. Latvijas tiesību vēstures periodizācija	48
2. Paražu tiesības Latvijā aizvēstures periodā (ap 10 500. g.pr.Kr. – XII gs.)	49
3. Livonija. Feodālo kārtu klerikālās valsts tiesību periods (XIII–XVI gs. pirmā puse)	54
4. Latvijas teritorija Polijas un Zviedrijas valdījumā. Pāreja uz jaunajiem laikiem tiesībās (XVI–XVIII gs.)	60
5. Latvijas zemes Krievijas impērijas sastāvā. Absolūtisma laika tiesības (XVIII gs.–1918. gads).....	64
6. Latvijas Republika (1918–1940). Pilsoniskas valsts tiesību periods	68
7. Padomju un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas periods (1940–1945)	75
8. Otrreizēja padomju okupācija. Padomju tiesību periods (1944–1991)	79
9. Atjaunotā Latvijas valsts (1991. – mūsdienas). Mūsdienu Eiropas tiesības	81
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	83
ADMINISTRATĪVĀS TIESĪBAS	87
1. Administratīvo tiesību vispārīgie jautājumi	87
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	87
1.2. Avoti un principi	88
2. Administratīvo tiesību galvenie institūti.....	91
2.1. Administratīvo tiesību normas.....	91
2.2. Publisko tiesību līgums	91
2.3. Administratīvi tiesiskās attiecības.....	94
2.4. Administratīvo tiesību subjekti.....	95
2.5. Valsts pārvaldes organizācija (valsts pārvaldes sistēma un valsts pārvaldes process).....	95
2.6. Valsts pārvaldes iestāde	97
3. Administratīvo tiesību tendences un attīstības norises	104
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	104
ADMINISTRATĪVĀ PROCESA TIESĪBAS	107
1. Administratīvā procesa tiesību vispārīgie jautājumi	107
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	107
1.2. Avoti un principi	107
2. Administratīvā procesa tiesību attīstība Latvijā	109
3. Administratīvā procesa tiesību galvenie institūti	111
3.1. Administratīvā procesa dalībnieki.....	111
3.2. Administratīvā procesa termiņi.....	112
3.3. Administratīvais process iestādē	113
3.4. Administratīvais process tiesā	113
3.5. Administratīvā procesa instrumenti.....	115
4. Administratīvā procesa tiesību tendences un attīstības norises	121
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	123
CILVĒKTIESĪBAS	127
1. Cilvēktiesību vispārīgie jautājumi	127
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	127
1.2. Tiesību avoti un principi	128
2. Cilvēktiesību attīstība Latvijā un pasaulē	130
3. Cilvēktiesību galvenie institūti	135
3.1. Cilvēktiesību subjekti un objekts.....	135
3.2. Cilvēktiesību ierobežojums.....	135
3.3. Cilvēktiesību paaudzes.....	136
3.4. Diskriminācijas aizliegums	137
3.5. Cilvēktiesību aizsardzības sistēma ANO, ES un Eiropas Padomes ietvaros	139
4. Cilvēktiesību tendences un attīstības norises	143
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	144
KONKURENCES TIESĪBAS.....	144
1. Konkurences tiesību vispārīgie jautājumi	145
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	145
1.2. Avoti un principi	145
2. Konkurences tiesību attīstība Latvijā.....	146
3. Konkurences tiesību galvenie institūti.....	146

3.1. Konkurence, konkurenti un konkrētais tirgus	146
3.2. Aizliegtas vienošanās.....	147
3.3. Dominējoša stāvokļa ļaunprātīga izmantošana	151
3.4. Dominējošais stāvoklis mazumtirdzniecībā.....	152
3.5. Tirgus dalībnieku apvienošanās	153
3.6. Valsts atbalsts.....	154
3.7. Negodīga konkurence.....	154
3.8. Valsts loma konkurences uzraudzībā.....	155
4. Konkurences tendences un attīstības norises.....	157
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	158
APDROŠINĀŠANAS TIESĪBAS	158
1. Apdrošināšanas tiesību vispārīgie jautājumi	159
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	159
1.2. Avoti un principi	159
2. Apdrošināšanas tiesību attīstība Latvijā	160
3. Apdrošināšanas tiesību galvenie institūti.....	160
3.1. Apdrošināšanas jēdziens un būtība.....	160
3.2. Apdrošinātāju darbības pamatnoteikumi	160
3.3. Apdrošināšanas veidi.....	161
3.4. Apdrošināšanas līgums	163
3.5. Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātā apdrošināšana	167
3.6. Regress un subrogācija	169
3.7. Pārāpdrošināšana.....	169
3.8. Apdrošināšanas starpnieki.....	170
4. Apdrošināšanas tendences un attīstības norises.....	171
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	172
BŪVNICĪBAS TIESĪBAS	174
1. Būvniecības tiesību vispārīgie jautājumi.....	174
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	174
1.2. Avoti un principi	177
2. Būvniecības tiesību attīstība Latvijā: galvenie etapi.....	179
3. Atsevišķi aspekti būvniecības procesa regulējumā	181
3.1. Būvniecība kā teritorijas plānojuma īstenošana	181
3.2. Būvniecības procesa galvenās stadijas	183
3.3. Subjektīvās publiskās tiesības būvniecības procesā.....	185
4. Būvniecības tiesību tendences un attīstības norises	188
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	190
ĢIMENES TIESĪBAS	193
1. Ģimenes tiesību vispārīgie jautājumi.....	193
a. 1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi.....	193
1.2. Avoti un principi	194
2. Ģimenes tiesību attīstība Latvijā.....	195
3. Ģimenes tiesību galvenie institūti	197
3.1. Laulība.....	197
3.2. Vecāku un bērnu savstarpējās tiesības un pienākumi.....	199
3.3. Radniecība un svainība	202
3.4. Aizbildnība un aizgādība	203
4. Ģimenes tiesību tendences un attīstības norises	204
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	205
MANTOJUMA TIESĪBAS.....	207
I. 1. Mantojuma tiesību vispārīgie jautājumi	207
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	207
1.2. Avoti un principi	209
2. Mantojuma tiesību attīstība Latvijā	209
3. Mantojuma tiesību galvenie institūti	211
3.1. Mantojuma tiesību vispārīgie noteikumi	211
3.2. Likumiskā mantošana.....	211
3.3. Testamentārā mantošana	212
3.4. Līgumiskā mantošana.....	214
3.5. Mantojuma atklāšanās, apsardzība un mantojuma prasība	215
3.6. Līdzmantinieku savstarpējās attiecības un mantojuma dalīšana	216

3.7. Mantojuma tiesības izbeigšanās un zaudēšana.....	217
4. Mantojuma tiesību nozares tendences un attīstības norises	218
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	219
LIETU TIESĪBAS.....	221
1. Lietu tiesību vispārīgie jautājumi	221
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	221
1.2. Avoti un principi	222
2. Lietu tiesību attīstība Latvijā	222
3. Lietu tiesību galvenie institūti.....	223
3.1. Dažādu lietu šķiras.....	223
3.2. Valdījums.....	225
3.3. Īpašums.....	225
3.4. Servitūti	226
3.5. Reālnastas	227
3.6. Ķīlas tiesība	227
3.7. Izpirkuma tiesība.....	228
4. Lietu tiesību tendences un attīstības norises	229
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	232
SAISTĪBU TIESĪBAS	233
1. Saistību tiesību vispārīgie jautājumi	233
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	233
1.2. Avoti un principi	234
2. Saistību tiesību attīstība Latvijā	235
3. Saistību tiesību galvenie institūti.....	235
3.1. Tiesiskie darījumi.....	235
3.2. Līgumi.....	238
3.3. Saistību tiesību pastiprināšana	238
3.4. Procenti.....	240
3.5. Solidārās saistības.....	240
3.6. Cesija	241
3.7. Saistību tiesību izbeigšanās	241
3.8. Zaudējumi	242
3.9. Atbildības pienākums	243
3.10. Dāvinājums un prasījumi no atdošanas līgumiem.....	243
3.11. Prasījumi no atsavinājuma līgumiem	244
3.12. Nomas un īres līgums.....	246
3.13. Prasījumi no darba attiecībām.....	247
3.14. Prasījumi no dažādiem pamatiem.....	248
4. Saistību tiesību tendences un attīstības norises	250
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	250
CIVILPROCESA TIESĪBAS.....	252
1. Civilprocesa tiesību vispārīgie jautājumi	252
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	252
1.2. Avoti un principi	253
2. Civilprocesa tiesību attīstība Latvijā	254
2.1. Starpkaru posms.....	254
2.2. Padomju okupācijas laiks.....	254
2.3. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas	255
3. Civilprocesa tiesību galvenie institūti.....	255
3.1. Civilās tiesvedības pamatnoteikumi	255
3.2. Tiesvedība pirmās instances tiesā	260
3.3. Tiesas spriedumu un lēmumu pārsūdzēšana	266
3.4. Tiesas sprieduma un lēmuma izpilde.....	268
3.5. Starptautiskais civilprocess	269
4. Civilprocesa tendences un attīstības norises	269
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	269
DARBA TIESĪBAS.....	271
1. Darba tiesību vispārīgie jautājumi.....	271
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	271
1.2. Darba tiesību avoti un principi.....	273
2. Darba tiesību attīstība Latvijā	274

3. Darba tiesību galvenie institūti.....	275
3.1. Darba līgums.....	275
3.2. Darba laiks. Atpūtas laiks.....	280
3.3. Darba samaksa.....	283
3.4. Darba aizsardzība.....	285
3.5. Darba strīdi	286
4. Darba tiesību tendences un attīstības norises	288
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	289
SOCIĀLĀS TIESĪBAS.....	292
1. Sociālo tiesību vispārīgie jautājumi	292
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	292
1.2. Avoti un principi	293
2. Sociālo tiesību attīstība Latvijā	294
3. Sociālo tiesību galvenie institūti	295
3.1. Sociālā drošība.....	295
3.2. Sociālā apdrošināšana	296
3.3. Sociālā palīdzība.....	299
4. Sociālo tiesību tendences un attīstības norise	300
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	302
KOMERCĒTIESĪBAS.....	304
1. Komerctiesību vispārējie jautājumi.....	304
1.1. Komerctiesību jēdziens, priekšmets un uzdevumi.....	304
1.2. Komerctiesību principi un avoti	304
2. Komerctiesību attīstība Latvijā.....	306
3. Komerctiesību galvenie institūti	307
3.1. Komersanti.....	307
3.2. Komercreģistrs	313
3.3. Prokūra un parastā komercpilnvara.....	314
3.4. Reorganizācija un likvidācija.....	316
4. Komerctiesību tendences un attīstības norises.....	318
Izmantotās literatūras un normatīvo aktu saraksts.....	318
AUTORTIESĪBAS	320
1. Autortiesību vispārīgie jautājumi	320
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	321
1.2. Avoti un principi	321
2. Autortiesību attīstība Latvijā	323
3. Autortiesību galvenie institūti	324
3.1. Autortiesību objekti.....	324
3.2. Autortiesību subjekti	326
3.3. Autortiesību termiņš.....	326
3.4. Autortiesību materiālais nesējs	327
3.5. Autortiesību divējādā daba	328
3.6. Darba izmantošana	330
3.7. Autortiesību ierobežojumi	331
3.8. Blakustiesības	332
3.9. Tiesību kolektīvais pārvaldījums	334
3.10. Autortiesību pārkāpumi un to aizsardzība.....	335
4. Autortiesību attīstības tendences.....	338
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	339
KRIMINĀLTIESĪBAS.....	341
1. Krimināltiesību vispārīgie jautājumi.....	341
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	341
1.2. Avoti un principi	341
2. Krimināltiesību attīstība Latvijā.....	343
3. Krimināltiesību galvenie institūti	346
3.1. Noziedzīgs nodarījums.....	346
3.2. Sods.....	349
3.3. Tipiskākie nodarījumi	349
4. Krimināltiesību tendences un attīstības norises	350
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	352

KRIMINĀLISTIKA UN OPERATĪVĀ DARBĪBA.....	354
1. Kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas vispārīgie jautājumi	354
1.1. Kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas jēdziens, priekšmets un uzdevumi	354
1.2. Kriminālistikas būtība un saturs	354
1.3. Operatīvās darbības būtība, principi	355
2. Kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas attīstība Latvijā	356
2.1. Kriminālistikas attīstības īss apskats	356
2.2. Operatīvās darbības rašanās un attīstības apskats, tiesiskie pamati	357
3. Kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas galvenie institūti.....	358
3.1. Kriminālistikas galvenie institūti – kriminālistikas tehnika, kriminālistikas taktika, izmeklēšanas metodika.....	358
3.2. Operatīvās darbības galvenie institūti operatīvās darbības subjekti, pasākumi un līdzekļi	358
3.3. Operatīvās darbības process.....	361
3.4. Slepēnā sadarbība	362
4. Kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas tendences un attīstības norises	362
4.1. Kriminālistikas pašreizējais stāvoklis un attīstības perspektīvas.....	362
4.2. Operatīvās darbības pašreizējais stāvoklis un attīstības perspektīvas.....	362
Izmantotās literatūras un normatīvo aktu saraksts.....	364
KRIMINĀLPROCESA TIESĪBAS	365
1. Kriminālprocesa tiesību vispārīgie jautājumi	365
1.1. Jēdziens un mērķis.....	365
1.2. Avoti un principi	366
2. Kriminālprocesa tiesību attīstība Latvijā	368
3. Kriminālprocesa tiesību galvenie institūti	369
3.1. Kriminālprocesā iesaistītās personas, speciālā procesuālā aizsardzība.....	369
3.2. Pierādījumi un pierādīšana kriminālprocesā	371
3.3. Piespiedu līdzekļi kriminālprocesā	374
3.4. Mantisiekie jautājumi kriminālprocesā.....	376
3.5. Pirmstiesas kriminālprocess un tiesvedība krimināllietās.....	379
3.6. Starptautiskā sadarbība krimināltiesiskajā jomā.....	382
4. Kriminālprocesa tiesību tendences un attīstības norises	384
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	386
EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBAS	388
1. ES tiesiskais statuss un tiesību sistēma	388
2. ES institūcijas.....	390
2.1. ES Tiesa	390
2.2. Parlaments.....	391
2.3. Padome.....	391
2.4. Eiropadome.....	392
2.5. Komisija	392
2.6. Revīzijas palāta.....	393
2.7. Eiropas Centrālā banka.....	393
3. ES tiesību avoti.....	394
4. ES Dīvināšanas līgumi un tiesību akti.....	395
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	397
STARPTAUTISKĀS PUBLISKĀS TIESĪBAS.....	399
1. Vispārēji jautājumi	399
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	399
1.2. Tiesību avoti	400
1.3. Svarīgākie principi	402
1.4. Tiesību subjekti	403
2. Vēsturiskā attīstība	404
2.1. Starptautisko publisko tiesību attīstība pasaulē	404
2.2. Starptautisko publisko tiesību attīstība Latvijā	405
3. Svarīgākie tiesību institūti	410
3.1. Teritoriju tiesiskais regulējums	410
3.2. Valstu starptautiska atzīšana un pēctecība.....	412
3.3. Iedzīvotāju tiesiskā statusa regulējums	413
3.4. Starptautisko līgumu tiesības	414
3.5. Starptautiskās organizācijas.....	415
3.6. Atbildība starptautiskajās tiesībās	416

3.7. Starptautiskās krimināltiesības	416
3.8. Starptautiskās humanitārās tiesības.....	417
3.9. Starptautiskās drošības tiesības	419
3.10. Starptautiskā justīcija	420
4. Attīstības tendences	421
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	423
STARPTAUTISKĀS PRIVĀTTIESĪBAS	425
1. Starptautisko privāttiesību vispārīgie jautājumi	425
1.1. Jēdziens, priekšmets un uzdevumi	425
1.2. Tiesību avoti	427
1.3. Tiesību principi	428
2. Starptautisko privāttiesību attīstība Latvijā un pasaulē	430
2.1. Nacionālā regulējuma tapšana Latvijā	430
2.2. Tiesiskā regulējuma nepilnības mūsdienās.....	431
2.3. Attīstības tendences pasaulē.....	431
3. Starptautisko privāttiesību galvenie institūti	432
3.1. Kolīziju tiesību sistēma	432
3.2. Kolīziju normu pamata tipi	433
3.3. Ārvalsts tiesību piemērošana	435
4. Starptautiskais civilprocess	436
4.1. Pamatprincipi.....	436
4.2. Ārvalsts tiesu nolēmumu atzīšana un izpilde	437
4.3. Ārvalsts šķērējtiesu nolēmumu piespiedu izpilde.....	438
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	439

KOPSAVILKUMS

LATVIJAS TIESĪBU VĒSTURE

Rakstā izsekots tiesību attīstībai Latvijas teritorijā no vissenākajiem laikiem līdz 2004. gadam, kad Latvija piedalījās ES, tādējādi noslēdzot pāreju no postsociālisma tiesību perioda uz Rietumu demokrātisko valstu tiesībām.

Laika gaitā mainījās sabiedrības struktūra, tā bija vairāk vai mazāk hierarhiska. Baltu un Baltijas somu maztautām veidojās tiesību izpratne, kas pielīdzināma citām Eiropas tautām. Sākot ar IX gs., vispirms Rietumlatvijā sāka veidoties lielākas apvienības – zemes (lat. *terrae*), kuras ietvēra sevī mazāku nodevu ievākšanas un tiesas spriešanas apgabalus – pagastus. Ģermāņiem raksturīgā pagastu sistēma Latvijas teritorijā ieviesās gan no Skandināvijas (Rietumlatvija), gan pastarpināti no krievu kņazistēm (Austrumlatvijā). Paražu tiesību periods Latvijas teritorijā noslēdzās XIII gs., kad Krusta karu rezultātā izveidojās feodālā Livonija. XIII gs. beigās Livonijā noformējās Rietumeiropai raksturīgās feodālās kārtas. Livonijas kārtas ne tikai dzīvoja katra pēc savām tiesībām, bet arī lietoja atšķirīgas valodas – garīdznieki – latīņu, bruņniecība – vācu, zemnieki – vietējo tautu, kas laika gaitā transformējās vienotā latviešu valodā, Latvijas ziemeļos – lībiešu, Igaunijas daļā – igauņu. Zemnieku feodālā atkarība sāka veidoties Livonijas beigu periodā XV gs. beigās. Livonijas beigu periodā sākās pāreja uz jaunajiem laikiem.

Livonijas sabrukumu Pirmā ziemeļu kara rezultātā (1561) izmantoja bruņniecība savu privilēģiju nostiprināšanai. Padodoties Polijai–Lietuvai, bruņniecība it kā ieguva Polijas–Lietuvas karaļa Sigismunda II Augusta žēlastību, kuras esamība gan tiek apšaubīta, kas garantēja vācu bruņniecībai ievērojamas privilēģijas salīdzinājumā ar citām kārtām.

Ietekmējoties no romiešu civiltiesībām, jurists Dāvids Hilhens (*David Hilchen*, lat. *Heliconius*) 1599. gadā deva dzimtcilvēka tiesiskā stāvokļa definējumu, definējot to kā personu, kas gan mantiskā gan personiskā ziņā atkarīga no dzimtkunga. Dzimtbūšana kā likumīgs tiesisks stāvoklis tika definēts Kurzemes statūtos 1617. gadā, Vidzemes zviedru ģenerālgubernatora Klaudija Tota Policijas noteikumos 1668. gadā, Austrumlatvijā – Poļu Inflantijā, sākot ar 1677. gadu, kad tur oficiāli stājās spēkā Lietuvas statūta 1558. gada redakcija.

XVIII gs. gaitā Latvijas teritorijas daļas tika pievienotas Krievijas impērijai. Pēc pievienošanas Krievijai Baltijas guberņas saglabāja zināmu saikni ar Rietumeiropu, kas izpaudās apgaismības spēcīgākā iespaidā (1804. gads), kuras rezultāts bija dzimtbūšanas atcelšana agrāk nekā pārējā Krievijas impērijā (Igaunijā 1816. gadā, Kurzemē 1817. gadā, Vidzemē 1819. gadā). Zemnieki ieguva personīgo brīvību, bet zeme palika muižas īpašumā. Pēc 1849. gada *Vidzemes zemnieku Pagaidu likuma* pieņemšanas 1849. gadā sākās zemes izpirkšanas un zemnieku privātīpašuma veidošanās, kas Baltiju saimnieciskā ziņā nodalīja no pārējās Krievijas impērijas. Zemnieku kārtas, pie kuras piederēja latviešu vairākums, privāttiesiskā stāvokļa maiņa pieprasīja sasniegt jaunu un augstāku izglītības līmeni. Izglītības līmeņa pieaugums sekmēja nacionālās pašapziņas pieaugumu, kas gala rezultātā noveda pie nacionālas valsts izveides.

Baltijas guberņas saglabāja no pārējās Krievijas impērijas atšķirīgas civiltiesības. 1864. gada 12. novembrī Krievijas impērijas cars Aleksandrs II apstiprināja prof. Frīdriha Georga Bunges (1802–1897) izstrādāto Baltijas vietējo likumu korojuma III daļu (*Сводъ местныхъ узаконеній губерній остзейскихъ. Часть третія. Законы гражданскіе*) par *Baltijas guberņu Civillikumu*.

Baltijas Civillikums bija izstrādāts atbilstoši vēsturisko tiesību skolai, un tajā uzņemtas un sistemātiski sakārtotas Baltijas novadā vēsturiski pastāvējušās, partikulārās civiltiesības. *Baltijas Civillikuma* nozīmīgākais avots bija romiešu tiesības un pandektu tiesības.

Latvijas Republika tika proklamēta 1918. gada 18. novembrī, latviešu tautai realizējot savas tiesības uz pašnoteikšanos.

Latvijas Republikas pilsonību ieguva visi bijušie Krievijas pavalstnieki, kas dzīvo Latvijas robežās (*Ius solis*), vai bija cēlušies no tiem (*Ius sanguinis*) bez tautības un ticības atšķirības. Latvija tika proklamēta etnogrāfiskajās robežās. Ievērojot tiesību kontinuitātes principu, Latvijas Republikas Tautas padome 1919. gada 5. decembrī pieņēma likumu *Par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijas teritorijā*. Demokrātiski, piedaloties abiem dzimumiem, ievēlētā (1920) Satversmes sapulce 1922. gadā pieņēma valsts pamatlikumu – *Satversmi*. 1933. gadā tika izstrādāts jauns *Sodu likums*. Latvija bija viena no pirmajām valstīm, kurā tika atcelts nāvessods. Lai gan pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms apturēja Satversmes darbību, tiesību jaunrades darbs turpinājās – 1937. gadā pieņemtais Latvijas *Civillikums* likvidēja civiltiesisko partikularismu.

1940. gadā Latviju okupēja PSRS, kas neatzina vietējās tiesības, un ar 1940. gada 26. novembri Latvijā stājās spēkā Krievijas PSFR tiesību kodifikācijas.

Pēc Otrā pasaules kara Latvija tika inkorporēta padomju tiesību sistēmā. Lai gan tika izstrādāta Latvijas PSR konstitūcija (1978), pieņemts savs kriminālkodekss (1961) un civilkodekss (1963), tā bija juridiska fikcija, jo 1977. gadā PSRS konstitūcija noteica, ka neviens savienoto republiku normatīvais akts nedrīkst būt pretrunā kopējiem PSRS likumiem. Tai laikā bija spēkā PSRS un savienoto republiku atbilstošās likumdošanas pamati, uz kuru bāzes tika pieņemti un bija spēkā LPSR kodeksi.

Ar Latvijas PSR Augstākās padomes 1990. gada 4. maijā pieņemto deklarāciju "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu" iesākās pārejas periods no padomju tiesībām uz Rietumu loka tiesībām, kas noslēdzās 2004. gadā, Latvijai iestājoties Eiropas Savienībā.

ADMINISTRATĪVĀS TIESĪBAS

Administratīvās tiesības ir patstāvīga publisko tiesību nozare, kas ar tiesību avotos noteikto nodrošina valsts pārvaldes iestāžu ikdienas darbību. Administratīvo tiesību avoti ir kā forma, kas satur priekšrakstus administratīvo tiesību subjektu rīcībai. Administratīvo tiesību avotu vidū nozīmīga vieta ir atvēlēta administratīvo tiesību principiem, kuri ir patstāvīgi tiesību avoti administratīvi tiesisko attiecību regulēšanai un pēc diskutabla viedokļa tie ir piemērojami, lai interpretētu likumu vai citu normatīvu aktu. Turpmāk šeit kā administratīvo tiesību avoti ir minēti un izmantoti, atbilstoši to hierarhijai, likumi, starptautiskie līgumi un starptautisko tiesību normas, Ministru kabineta noteikumi, pašvaldību saistošie noteikumi un judikatūra, Latvijas un ārvalstu tiesību doktrīna, kā arī zinātnieku izteiktie viedokļi. Tādējādi tiek piedāvāts izziņāt administratīvo tiesību kategorijas to teorētiskajā skatījumā un administratīvo tiesību institūtus kā administratīvi tiesisko regulējumu.

Lasītājiem tiek piedāvāti svarīgākie administratīvo tiesību institūti, administratīvo tiesību kategorijas, to savstarpējā mijiedarbība un atkarība. Dotais darbs sniedz ieskatu publiskās pārvaldes institucionālās sistēmas pilnveidē, publiskās pārvaldes iestāžu kompetences tiesiskā regulējuma attīstībā.

Administratīvās tiesības vēsturiski radās (ģenēze – gr. *genesis* – "izcelšanās"), veidojās līdz ar valsti. Valsts attīstība sekmēja administratīvo tiesību attīstību, un tās kalpoja valsts un sabiedrības savstarpējo attiecību regulēšanai. Administratīvo tiesību kā zinātnes un arī kā praktiski piemērojamu noteikumu rašanās saistāma ar viduslaikiem. Viduslaiku valsts detalizēti reglamentēja savu padoto dzīvi, noteica finanšu līdzekļu iegūšanas iespējas un sabiedriskās kārtības ievērošanas kontroles formas. XVII gadsimtā Vācijā un XVIII gadsimtā Francijā veidojās un attīstījās tiesību zinātnieku un filozofu viedokļi par administratīvo tiesību izcelsmi un attīstību Eiropā. Tika meklēti un reālajā dzīvē ieviesti tolaik progresīvi valsts pārvaldes modeļi. Valstīs ieviesa trīs varu dalīšanas principu. Arī XIX un XX gadsimtā vērojama administratīvo tiesību attīstība. Tiesību zinātnieku darbības un praktiskas nepieciešamības dēļ kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstīs noslēdzās administratīvo tiesību sistēmas izveidošanas process. Bija izveidota administratīvo tiesību normu sistēma, kas reglamentēja valsts pārvaldes struktūru un tajā realizēto procesu juridiskos aspektus. Valsts varas stabilitātes nodrošināšanai kalpoja politikas un pārvaldes nošķiršana, paredzot, ka administratīvajai varai ir jābūt profesionālai un neatkarīgai no politiskajām pārmaiņām. Līdzīga pieeja valsts pārvaldē izplatījās arī anglosakšu valstīs. Pēc neatkarības iegūšanas un pēc neatkarības atjaunošanas mūsu valsts administratīvās tiesības attīstās līdz ar kontinentālo tiesību pilnveidi citās Eiropas Savienības valstīs, jo īpaši ietekmējoties no Vācijas administratīvajām tiesībām un vienlaikus ietekmējoties no vispārīgajām tiesībām.

Atzīstams, ka pēc neatkarības atjaunošanas valsts pārvalde ir bijusi pakļauta reformām, kuras atbilstoši politikas pamatnostādnēm un valdības deklarācijām bija vērstas uz valsts civildienesta sakārtošanu, administratīvās atbildības tiesiskā regulējuma pilnveidi, valsts pārvaldes iestāžu, piemēram, Valsts kancelejas kompetences precizēšanu, bet diemžēl nav bijuši daudz tieši administratīvajām tiesībām veltīti pētījumi un monogrāfijas.

ADMINISTRATĪVĀ PROCESA TIESĪBAS

Rakstā analizēti dažāda veida tiesību avoti – normatīvie tiesību akti, vispārējie tiesību principi, Latvijas administratīvo tiesu un starptautisko tiesu judikatūra, Latvijas un ārvalstu tiesību doktrīna, lai atspoguļotu administratīvā procesa tiesību institūtu saturu. Rakstā uzmanība veltīta galvenajiem šīs tiesību nozares tiesību institūtiem. Sākotnēji vispārīgi aprakstīts administratīvā procesa tiesību mērķis un tiesību avoti. Pēc tam seko administratīvā procesa stadiju, procesa dalībnieku veidu un termiņu noteikšanas noteikumu analīze. Visbeidzot, raksta noslēgumā analizēti administratīvā procesa pamatinstrumenti – administratīvais akts, faktiskā rīcība, publisko tiesību līgums un uzziņa, kā arī analizētas publisko lietu tiesības.

Administratīvā procesa likums stājās spēkā 2004. gada 1. februārī. Kopš tā laika likumdevējs regulāri ir veicis likuma grozījumus, pilnveidojot un attīstot administratīvā procesa tiesību institūtus. Administratīvā procesa tiesiskais regulējums ir vērtējams atzinīgi. Tāpat arī administratīvās tiesas, kas piemēro Administratīvā procesa likumu un kontrolē

valsts pārvaldes iestāžu rīcību, darbojas sekmīgi un veicina likuma varu. Vienlaikus pēdējos gados pastāv problēma ar tiesvedības ilgumu un privātpersonas pieejamība administratīvajai tiesai ir samazināta, likumdevējam cenšoties atrast samērīgu līdzsvaru starp tiesas pieejamību un tiesas procesa efektivitāti. Šobrīd nekas neliecina, ka iesāktā attīstība neturpināsies, turklāt cerams, ka arvien lielāka uzmanība tiks pievērsta alternatīvajām strīdu risināšanas metodēm (mediācijai, samierināšanai, kvazitiesām u.c.) un valsts nodrošinātajai juridiskajai palīdzībai. Kvalitatīva administratīvā procesa mērķis ir ne tikai tiesību normu pareiza piemērošana faktiskajiem apstākļiem, bet arī efektīvs konkrētās situācijas risinājums. Esot novērotājs administratīvajā procesā iestādē, privātpersona kļūst aktīva tikai tiesas procesā. Tāpēc administratīvajam procesam iestādē jābūt racionālam, uz konsensu spējīgam un taisnīgu rezultātu vērstam.

CILVĒKTIESĪBAS

Cilvēktiesības piemīt ikvienai personai neatkarīgi no tās rases, tautības, ādas krāsas, valodas, dzimuma, vecuma, veselības stāvokļa, sociālās izcelsmes, ticības, politiskās pārliecības, seksuālās orientācijas vai citiem apstākļiem. Virkne šo tiesību piemīt cilvēkam jau kopš dzimšanas, citas – sasniedzot noteikto vecumu (piemēram, vēlēšanu tiesības) vai iestājoties citiem nosacījumiem (piemēram, sociālās palīdzības sniegšana, izvērtējot personas individuālas vajadzības un dzīves apstākļus vai vēlēšanu tiesības, iegūstot attiecīgās valsts pilsonību). Neatkarīgi no iegūšanas brīža visas cilvēktiesības ir vienlīdz vērtīgas, nedalāmas un savstarpēji saistītas.

Par cilvēktiesību subjektiem uzskatāmas fiziskas un juridiskas personas, kā arī personu apvienības. Savukārt cilvēktiesību nodrošināšanas subjekts ir valsts. Cilvēktiesību subjekti ir tiesīgi prasīt no valsts – cilvēktiesību nodrošināšanu. Valsts kā cilvēktiesību nodrošināšanas subjekts ir atbildīga par cilvēktiesību realizāciju tās teritorijā un jurisdikcijā esošām personām.

Cilvēktiesības atrodas nemitīgā attīstībā. Lielākā cilvēktiesību daļa piemīt mums jau kopš dzimšanas (tiesības uz dzīvību, vārda brīvību, izglītību, veselību u.tml.). Dažas cilvēktiesības tiek iegūtas, sasniedzot noteikto vecumu (piemēram, tiesības vēlēties un tikt ievēlētiem) vai pēc noteiktā tiesiskā statusa piešķiršanas (piemēram, bēgļa statuss un ar to saistītas tiesības netikt izdotam valstij, kas vajā šo personu politisko motīvu dēļ). Noteiktajos gadījumos mūsu piederība pie attiecīgās personu grupas uzliek valstij par pienākumu paredzēt mums lielāku aizsardzību (piemēram, darba līguma uzteikuma ierobežojumi grūtniecei, darba vietas pielāgojumu pienākums personai ar invaliditāti u.tml.). Daudzas mūsu cilvēktiesības valsts ir tiesīga ierobežot, izpildot noteiktus nosacījumus. Daļa cilvēktiesību ir absolūtas. Jebkurā gadījumā nevienam nav tiesību atņemt mūsu cilvēktiesības pilnībā.

Ar nožēlu jāatzīst, ka cilvēktiesību aktualizēšana, noteikšana tiesību aktos un apņemšanās tās nodrošināt tradicionāli bija saistīta ar karu un militāro konfliktu (piemēram, valstu agresijas vai revolūcijas) traģiskajām sekām (esošajām vai topošajām) un/vai ar tautas un valsts briedumu. Īpaši aktuāls jautājums par cilvēktiesību aizsardzību starptautiskajā līmenī kļuva pēc Otrā pasaules kara. Pēckara rīcības mērķis, kas joprojām ir aktuāls – izdarīt visu iespējamo, lai nepieļautu kara briesmu atkārtošanos.

Tiesiskajās demokrātiskajās valstīs ikdienas dzīvē cilvēktiesības uztveramas kā pašas par sevi saprotamas. Tā, piemēram, interneta lietošana, tiesības veidot biedrības, atalgojuma saņemšana par izpildīto darbu vai tiesības vērsties valsts iestādē ar iesniegumu un saņemt atbildi pēc būtības neprasa sarežģītu skaidrojumu – tās veido realitātes sastāvdaļu. Situācija konceptuāli mainās tad, ja valsts nepilda savas saistības cilvēktiesību jomā. Ar nožēlu jāatzīst, ka XXI gadsimtā joprojām mēdz gadīties, ka par cilvēktiesībām atceras vien tad, kad tās tiek pārkāptas. Notikumi Ukrainā, Afganistānā, Irākā, Sīrijā un citās pasaules valstīs vien apstiprina šo tēzi.

Šie gadījumi kļūst par tiesiskuma lakmusa papīru valstī. Valstij jāspēj nepieļaut atkāpšanos no cilvēktiesību standartiem, izmeklēt cilvēktiesību pārkāpuma gadījumus un paredzēt taisnīgu kompensāciju par tiem. Valsts nav uzskatāma par tiesisku un demokrātisku, ja tajā efektīvi netiek nodrošinātas cilvēktiesības. Turpretim cilvēktiesību efektīva nodrošināšana veicina iedzīvotāju uzticamību valstij. Var piekrist Eiropas Cilvēktiesību tiesas šajā rakstā jau minētajam apgalvojumam, ka cilvēktiesību efektivitāte ir atkarīga no kontroles mehānismiem.

Pie cilvēktiesību avotiem pieder starptautiskie līgumi, paražu tiesības, *jus cogens* tiesību normas, vispārējie tiesību principi, starptautisko un reģionālo cilvēktiesību tiesu judikatūra, starptautisko organizāciju rezolūcijas, atzinumi, viedokļi, rekomendācijas, kā arī doktrīna un nacionālie tiesību avoti, ievērojot cilvēktiesību universāla statusa, valstu suverenitātes, starptautisko tiesību pārākuma u.c. principu. Cilvēktiesību aizsardzībai nacionālajā, reģionālajā un pasaules līmenī pastāv attiecīgie tiesiskie mehānismi. Izvērtējot to darbību, ir pamats uzskatīt, ka spēkā esošie cilvēktiesību aizsardzības mehānismi nesasniedz pietiekamu efektivitātes līmeni. Citu starpā, par efektivitātes problēmjautājumiem uzskatāma ierobežota kompetence (piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas kompetencē ir tikai Konvencijas un tās protokolos noteiktās tiesības), nesamērīgi ilgstoša lietu izskatīšana (gan nacionālajā, gan reģionālajā līmenī), atteikumi lietas pieņemšanai izskatīšanai (nacionālajā līmenī lielākoties Augstākajā tiesā, reģionālajā līmenī Eiropas Cilvēktiesību tiesā), reģionālo un starptautisko cilvēktiesību aizsardzības mehānismu subsidiārs raksturs (pirms vēršanās

starptautiskajās institūcijās, jāizmanto nacionālie cilvēktiesību aizsardzības mehānismi), juridiski nesaistošais lēmumu spēks (piemēram, ANO Cilvēktiesību komiteja) un piespiedu jurisdikcijas neesamība (piemēram, ANO Starptautiskā tiesa). Šo sarakstu diemžēl var turpināt. Plašākā mērogā cilvēktiesību aizsardzībai ir vitāli svarīga valstu pilnvērtīga sadarbība un laba griba, noslēdzot starptautiskos līgumus un efektīvi izpildot to regulējumus.

Jāuzsver, ka cilvēktiesību efektīvā nodrošināšana nav iespējama bez iedzīvotāju iesaistīšanas valsts un pašvaldību lēmumu pieņemšanā, bez iespējām brīvi iegūt informāciju, kā arī aizstāvēt savas likumīgās intereses, tiesības un brīvības taisnīgā tiesā. Demokrātiskie institūti ir nesaraujami saistīti ar cilvēktiesībām. Patiesi spēcīga ir tā valsts, kas nebaidās no demokrātijas un ar cilvēktiesību efektīvu nodrošināšanu apliecina savu cieņu pret iedzīvotājiem.

KONKURENCES TIESĪBAS

Konkurences tiesību mērķis ir ar tiesību normu palīdzību aizstāvēt konkurenci, kas ir tirgus ekonomikas neatņemama sastāvdaļa, galvenais stimulēt ražošanu un pakalpojumu sniegšanu, efektīvi saimniekot. Godīga un vienlīdzīga konkurence ir būtisks priekšnoteikums, lai uzņēmumi varētu droši un efektīvi darboties iekšējā tirgū.

Konkurence ir ekonomiska sacensība starp tirgus dalībniekiem, kas sacenšas viena veida vai aizstājamu preču ražošanā vai realizācijā konkrētajā ģeogrāfiskajā teritorijā (konkrētajā tirgū). Tā ir cīņa par lielāku apgrozījumu, pieņemot pircējus, par noteicošo lomu tirgū vai par lielāku tirgus daļu.

Viens no svarīgākajiem ES politikas mērķiem ir veicināt konkurenci. Latvijas tiesību akti saistībā ar konkurenci ir izstrādāti, ņemot ES konkurences politikas pamatnostādnes un ES tiesību aktus. Latvija atbalsta ES iniciatīvas konkurences tiesību pilnveidošanā. ņemot vērā, ka valsts ekonomika Padomju Savienībā nebija balstīta uz konkurences principiem, konkurences tiesību dibināšana un attīstība Latvijā sākusies tikai pēc neatkarības atjaunošanas.

Aizliegta vienošanās ir viens no smagākajiem konkurences tiesību pārkāpumiem. Ir aizliegtas un kopš noslēgšanas brīža spēkā neesošas tirgus dalībnieku vienošanās, kuru mērķis vai sekas ir konkurences kavēšana, ierobežošana vai deformēšana. Horizontāla aizliegta vienošanās starp viena ražošanas vai izplatīšanas līmeņa uzņēmumiem tiek dēvēta par karteli. Uzņēmumi atšķirīgajos ražošanas vai izplatīšanas līmeņos var iesaistīties vertikālā aizliegtā vienošanās. Ir vienošanās, kas formāli atbilst aizliegtas vienošanās pazīmēm, bet tomēr tās ir atbrīvotas no konkurences aizliegumiem, jo veicina jaunās tehnoloģijas un nes labumu patērētājiem.

Dominējošais stāvoklis ir viens no galvenajiem konkurences tiesību institūtiem. Tas ir tirgus dalībnieka vai vairāku tirgus dalībnieku ekonomisks (saimnieciskais) stāvoklis konkrētajā tirgū, ja šis dalībnieks vai šie dalībnieki spēj ievērojami kavēt, ierobežot vai deformēt konkurenci jebkurā konkrētajā tirgū pietiekami ilgā laika posmā, darbojoties pilnīgi vai daļēji neatkarīgi no konkurentiem, klientiem, piegādātājiem vai patērētājiem. Dominējošs stāvoklis pats par sevi nav pārkāpums – aizliegta ir tā ļaunprātīga izmantošana. Konkurences tiesībās ir noteikti ierobežojumi dominējošu uzņēmumu darbībai, lai nepieļautu, ka tirgū dominējošie uzņēmumi ierobežo vai deformē konkurenci par sliktu patērētājiem un citiem tirgus dalībniekiem.

2008. gadā *Konkurences likumā* ieviests jēdziens “dominējošs stāvoklis mazumtirdzniecībā”, kas būtiski atšķiras no klasiskā dominējošā stāvokļa tirgus varas apjoma ziņā. Uzņēmums, izmantojot dominējošo stāvokli mazumtirdzniecībā, var uzspiest netaisnīgus darījuma nosacījumus vai maksājumus piegādātājiem, taču tam nepiemīt spēja rīkoties pilnīgi neatkarīgi no patērētājiem vai konkurentiem. Mērķis ir aizsargāt to ražotāju tiesības, kuru tirgus vara ir pārāk neliela, lai darījumos ar lieltirgotājiem netiktu negatīvi ietekmētas to intereses.

Dominējošā stāvokļa ļaunprātīga izmantošana ir pamats ievērojama soda uzlikšanai pārkāpējam.

Uzņēmumu apvienošanās kontrole no valsts vai ES puses (atkarībā no mēroga) nepieciešama, lai nepieļautu būtisku konkurences samazināšanos uzņēmumu apvienošanās rezultātā, jo, zūdot konkurences dzinējspēkam, var pieaugt cenas, samazināties izvēle un kvalitāte, kā arī mazināties tautsaimniecības izaugsmes iespējas kopumā.

Valsts atbalsta sniegšana ir aizliegta, izņemot gadījumus, kad to attaisno mērķi kopēju interešu vārdā – vispārējās nozīmes pakalpojumi, ja vien tas nekropļo konkurenci tik lielā mērā, ka apdraud sabiedrības intereses. Eiropas Komisija uzrauga valsts atbalstu tā, lai panāktu atbalsta pozitīvās un negatīvās ietekmes līdzsvaru. Piešķirot valsts atbalstu, jāsaņem Eiropas Komisijas atļauja. Ja valsts atbalsts piešķirts nepamatoti, atbalsta saņēmējam jāveic atbalsta summas atmaksa ar procentiem.

Negodīga konkurence ir darbības, pārkāpjot tiesisko regulējumu, vai godīgas saimnieciskās darbības paražas, un to rezultātā ir radusies vai varētu rasties konkurences kavēšana, ierobežošana vai deformēšana (piemēram, cita tirgus dalībnieka nosaukuma, preču zīmes, komercnoslēpuma izmantošana, nepatiesas informācijas izplatīšana par konkurentu u.c.). Negodīgas konkurences gadījumā tirgus dalībnieks, kura intereses ir aizskartas, var vērsties tiesā pret pārkāpēju ar prasību izbeigt pārkāpumu un atlīdzināt zaudējumus.

Konkurences tiesību pārkāpumu gadījumos izmeklēšanas tiesības ir Eiropas Komisijai vai nacionālajai konkurences uzraudzības iestādei – atkarībā no pārkāpuma mēroga. Eiropas Komisija izmeklē arī lietas, kurās ir nepieciešams dot jaunu interpretāciju ES konkurences tiesību piemērošanai.

Latvijā konkurences uzraudzības iestāde ir Konkurences padome, kuras mērķis ir nodrošināt iespēju katram tirgus dalībniekam veikt ekonomisko darbību brīvas un godīgas konkurences apstākļos, kā arī veicināt konkurences attīstību visos tautsaimniecības sektoros sabiedrības interesēs.

Latvijas konkurences tiesības ir Eiropas Savienības tiesību sastāvdaļa. Attīstības tendences nosaka kopēja Eiropas Savienības konkurences politika.

APDROŠINĀŠANAS TIESĪBAS

Apdrošināšanas tiesības kā civiltiesību apakšnozare laikā gaitā ir nostiprinājusies mūsdienu tiesībās, reglamentējot apdrošināšanas būtību un apdrošināšanas tirgus dalībnieku darbības principus.

Apdrošinātāju un citu apdrošināšanas tirgus dalībnieku darbības tiesiskais regulējums ES ir unificēts un izriet no vairākām dalībvalstīm saistošām ES direktīvām. Savukārt apdrošināšanas līguma tiesiskais regulējums ES līmenī, kaut arī balstās uz vienotiem apdrošināšanas pamatprincipiem, unifikācijai nav pakļauts. Latvijā attiecībā uz apdrošināšanu darbojas vairāki speciālie pamata likumi – likums *Par apdrošināšanas līgumu*, *Apdrošināšanas un pārāpdrošināšanas likums*, *Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums*, *Apdrošināšanas un pārāpdrošināšanas starpnieku darbības likums*.

Apdrošināšanas tiesību attīstība Latvijā pēc PSRS sabrukuma turpinājās tikai pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. Lielu ietekmi uz apdrošināšanas tiesībām ir atstājusi Eiropas apdrošināšanas tiesiskā reglamentācija, tomēr apdrošināšanas tiesiskā regulējuma pilnveidošana Latvijā ir aktuāls jautājums vēl joprojām.

Apdrošināšana ir zaudējumu riska nodošana apdrošinātājam uz privāttiesiskā līguma pamata par atlīdzību, kuru sauc par apdrošināšanas prēmiju. Kopumā ir 18 atsevišķi licencējami nedzīvības apdrošināšanas veidi, kā arī dzīvības apdrošināšana, kas sadalās septiņos apakšveidos. ES darbojas vienoti apdrošināšanas uzņēmumu licencēšanas, darbības un uzraudzības principi. ES apdrošinātājam uz reģistrācijas dalībvalstī izsniegtās licences pamata ir tiesības sniegt apdrošināšanas pakalpojumus jebkurā citā Eiropas Ekonomikas zonas dalībvalstī.

Apdrošināšanas līgumā izmantojama terminoloģija un līguma tiesiskā reglamentācija ir specifiska. Apdrošinājuma ņēmējs var noslēgt apdrošināšanas līgumu savā vai citas personas labā – par labu apdrošinātājam. Ar dažiem izņēmumiem personu apdrošināšanas veidos apdrošināšanā darbojas kompensācijas princips, un apdrošināšanas atlīdzība nevar pārsniegt nodarīto zaudējumu apmēru. Tiek noteikts imperatīvais regulējums virsapdrošināšanas un zemapdrošināšanas gadījumiem.

Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātā apdrošināšana tiek reglamentēta ar speciālu likumu, bet tā teksts nav pilnvērtīgs, tajā tiek izmantota cita terminoloģija, nekā civiltiesībās un likumā *Par apdrošināšanas līgumu*.

Apdrošinātājam, kurš ir atlīdzinājis apdrošinātā zaudējumus, ir tiesības piedzīt šos zaudējumus no personas, kas šos zaudējumus ir nodarījusi. Likumā *Par apdrošināšanas līgumu* tas nosaukts par regresa tiesībām, bet citās valstīs un ES tiesību aktos to sauc par subrogāciju. Tāpat Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātajā apdrošināšanā apdrošinātājam ir tiesības uz regresu, kam ir atšķirīga nozīme – tas ir apdrošinātāja tiesības piedzīt cietušajam izmaksāto zaudējumu summu no apdrošinātā likumā paredzēta rupja pārkāpuma gadījumā (var teikt, ka šādiem gadījumiem netiek nodrošināta apdrošināšanas aizsardzība, bet zaudējumu kompensācija tiek veikta, lai aizsargātu cietušo intereses, kas ir šā apdrošināšanas veida mērķis).

Pārāpdrošināšana ir zaudējumu riska nodošana no apdrošinātāja specialajam subjektam – pārāpdrošinātājam. Pārāpdrošināšana tiek veikta uz privāttiesiskā līguma pamata. Pārāpdrošinātāju licencēšanas, darbības un uzraudzības principi ir vienoti ES.

Apdrošināšanas starpnieki ir pakļauti speciālajai reģistrācijai, lai nodrošinātu pienācīgu apdrošināšanas starpniecības pakalpojumu kvalitāti un finanšu drošību. Principi ir vienoti visā ES. Latvijā apdrošināšanas starpnieki ir apdrošināšanas brokeri – klienta pārstāvji, kā arī apdrošināšanas aģenti un piesaistīti apdrošināšanas aģenti – apdrošinātāju pārstāvji.

Apdrošināšanas tiesiskajam regulējumam un arī tiesību normu piemērošanas praksei Latvijā ir daudz trūkumu. Kopš pieņemts likums *Par apdrošināšanas līgumu*, būtiski mainījusies tiesiskā vide, nostiprinājušies komercdarbības principi, kas attiecas arī uz apdrošināšanu, attīstījusies patērētāju tiesību izpratne un regulējums. Apdrošināšanas tiesiskā regulējuma nepilnības veicina apdrošināšanas attiecību regulējošu tiesību normu nepareizu interpretāciju un sekmē nevienveidīgu tiesu praksi apdrošināšanas strīdos. Tāpēc Latvijā ir aktuāls jautājums par jaunā apdrošināšanas līgumu reglamentējošā likuma izstrādi, pārņemot no esošā regulējuma tās tiesību normas, kas ir izturējušās laika pārbaudi, tomēr

par pamatu ņemot Eiropas projektu "Eiropas Apdrošināšanas tiesību principi" (*Project Group "Restatement of European Insurance Contract Law"*, "*Principles of European Insurance Contract Law*", pieejams: <http://restatement.info/cfr/Draft-CFR-Insurance-Contract-17122007-FINAL.pdf>), kurš tiek rekomendēts izmantošanai ES valstu likumdevējiem.

BŪVNICĪBAS TIESĪBAS

Būvniecības tiesības kā publisko un privāto tiesību normu kopums regulē zemes izmantošanu apbūves vajadzībām, apbūves veidu un apmēru, apbūves kārtību un būvniecības procesa dalībnieku tiesiskās attiecības. Būvniecības procesa publiski tiesiskais regulējums ļauj aplūkot būvniecības tiesības kā speciālo administratīvo tiesību apakšnozari. Savukārt privāttiesiskais regulējums civiltiesiska rakstura aizskāruma gadījumā ļauj aizsargāt savas tiesības civilprocesiālā kārtībā neatkarīgi no būvniecības administratīvi tiesiskā regulējuma.

Latvijas tiesību sistēmā būvniecības procesu pamatā regulē rakstītie tiesību avoti: likumi, Ministru kabineta noteikumi, būvnormatīvi. Tomēr vienlaikus īpaša nozīme būvniecības tiesību attīstībā un interpretācijā ir administratīvo tiesu judikatūrai, kas satur virkni atziņu par būvniecības procesā pieņemto lēmumu juridisko dabu, trešo personu tiesībām un pienākumiem būvniecības procesā, kā arī iesaistīto valsts pārvaldes iestāžu kompetenci. Tieši administratīvo tiesu praksē meklējama interpretācija un attīstības virzieni tādiem būtiskiem būvniecības tiesību institūtiem kā būvatļauja un tās kontroles robežas, teritorijas plānojums un tā ietekme uz būvniecības procesu, īpašuma tiesību institūta kontroles robežas būvniecības tiesību ietvaros, apbūves tiesības un citiem šajā rakstā norādītajiem tiesību institūtiem.

Lai arī pirmie rakstītie būvniecības noteikumi Latvijā datējami pat ar XIII gadsimtu, par pirmo mūsdienu būvniecības procesa regulējumu var uzskatīt XX gadsimta 20-tajos un 30-tajos gados pieņemtos likumus, kas likuši pamatu gan teritorijas plānošanas, gan būvniecības regulējuma turpmākai attīstībai. Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas likumdevējs uzsāka mērķtiecīgu un pakāpenisku pāreju no PSRS un LPSR būvniecības regulējuma uz Latvijas būvnormatīvu sistēmu, saskaņojot nacionālo regulējumu arī ar ES prasībām. Kā trešais būtiskais pagrieziena punkts Latvijas būvniecības tiesību attīstībā minams 2014. gada 1. oktobris, kad tika pieņemts jauns *Būvniecības likums* un tam pakārtotie normatīvie akti, ieviešot jaunu un detalizētu būvniecības regulējumu.

Šobrīd, divus gadus pēc jaunā būvniecības regulējuma pieņemšanas, jāsecina, ka būvniecības tiesības Latvijā joprojām vēl tikai turpina attīstīties. Likumdevējs, apjaušot esošā regulējuma nepilnības, jau vairākkārt grozījis jauno *Būvniecības likumu*, un darbs pie normatīvās bāzes pilnveidošanas turpinās. Tikpat liela nozīme ir un būs piešķirama tiesību piemērotāju darbam. Tikai tiesību normu praktiskā piemērošana un jo īpaši administratīvo tiesu veiktā normu interpretācija parādīs jaunā normatīvā regulējuma juridiskās nianses un īsto ietekmi uz būvniecības procesa dalībnieku tiesību un pienākumu apjomu. Rakstā ieskicētā normatīvo aktu un esošās tiesu prakses analīze ļauj identificēt nozares attīstības pamattendences, taču vienlaikus pietiekami skaidri iezīmē, ka darbs pie būvniecību tiesību attīstības joprojām turpinās.

ĢIMENES TIESĪBAS

Rakstā tiek aplūkota ģimenes tiesību nozare, raksturojot tās jēdzienu un uzdevumus, balsoties ģimenes tiesību avotos un principos. Ģimenes tiesību attīstības izpratnei aprakstīti ģimenes tiesību vēsturiskās veidošanās aspekti. Atspoguļojot ģimenes tiesību galvenos tiesību institūtus, tiek sniegts to tiesiskā regulējuma skaidrojums, identificējot atsevišķus problēmjautājumus, kuriem piedāvāts risinājums. Ievērojot mūsdienu tendences sabiedrībā, tiek sniegts ieskats ģimenes tiesību attīstības norisēs, izdalot iespējamus problēmjautājumus, kuriem nākotnē būs nepieciešams atbilstošs tiesiskais regulējums.

Raksta mērķis – sniegt skaidrojumu par apjomīgiem grozījumiem *Civillikuma* (CL) pirmajā daļā ģimenes tiesības, kuri stājās spēkā 2013. gada 1. janvārī un skāra praktiski visus ģimenes tiesību institūtus, kā arī atsevišķus vēlāk veiktos grozījumus.

Ņemot vērā mūsdienu sabiedrībā valdošās pamatnostādnes, saderināšanās institūta juridiskais raksturs zaudē savu aktualitāti, jo saderināšanās ir līgums, kura turpmākais mērķis ir tikai laulības noslēgšana. Nesasniedzot saderināšanās mērķi, var iestāties mantiska rakstura tiesiskās sekas, kas ir pienākums atdot dāvanas un pienākums atlīdzināt zaudējumus. Tomēr, tā kā saderināšanās nav prezumējama, jo jebkurā gadījumā ieinteresētai pusei ir pienākums pierādīt tās noslēgšanas faktu, un tai nav jānotiek liecinieku klātbūtnē, mantiska rakstura tiesisko seku iestāšanās var būt praktiski neiespējama. Kaut vai arī to apstākļu dēļ, ka sabiedrība ir pieņēmusi paražu, ka partnerattiecībās puses viena otru apdāvina. Vienīgās mantiskā rakstura tiesiskās sekas, kuras ir akceptējamas, ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, ja tie ir cēloniskā sakarā ar nenoslēgto laulību.

Laulību noslēdz ne agrāk kā viena mēneša laikā pēc iesnieguma un citu laulības noslēgšanai nepieciešamo dokumentu iesniegšanas dzimtsarakstu nodaļā, taču steidzamos gadījumos šo minimālo termiņu var saīsināt. Tomēr CL

kritērijus steidzamiem gadījumiem nereglamentē, kas šo jēdzienu var pakļaut dažādām interpretācijām, radot sadrumstalotu praksi.

Laulības šķiršanas gadījumā nošķirami divi pamati – ja laulātie dzīvo šķirti vairāk par trim gadiem un ja laulātie dzīvo šķirti mazāk nekā trīs gadus. Gadījumos, kad laulātie dzīvo šķirti mazāk nekā trīs gadus, CL 74. panta pirmā daļa nosaka papildus pamatus, kad tiesa var šķirt laulību. Tomēr, ja papildus šiem pamatiem izšķirami citi prasījumi, jo īpaši mantas sadale saistībā ar nekustamo īpašumu, laulības šķiršanas process var ieilgt. Tādēļ nepieciešams skaidrojums, kādā veidā skatāmas šādu kategoriju lietas, jo līdz šim nav tiesu prakses apkopojumu laulības šķiršanas lietās tieši šajos aspektos.

Pretrunīgi vērtējama CL norma, kura paredz, ka tiesa laulību nešķir, kaut gan tā ir izirusi, ja un ciktāl laulības saglabāšana izņēmuma kārtā sevišķu iemeslu dēļ ir nepieciešama laulāto kopīgā nepilngadīgā bērna interesēs. Lai gan nav iespējams paredzēt katras situācijas izņēmumus un sevišķos iemeslus un tos noteikt likumā, līdz ar to tā ir tiesas kompetence terminu “izņēmuma kārtā” un “sevišķu iemeslu dēļ” piepildīt ar saturu. Tomēr tiesību sistēmā ir pietiekami daudz tiesisku instrumentu, kuri var nodrošināt nepilngadīga bērna intereses, tādēļ nav nepieciešams bērna intereses aizsargāt ar regulējumu, kurš darbojas kā piespiedu mehānisms laulības saglabāšanai.

Likumdevējs ir atrisinājis problēmjautājumu, kuram ir tieša saistība ar bērna tiesībām zināt savu izcelšanos. Ievērojot CL 149. pantā veiktos grozījumus, bērna bioloģiskajam tēvam tagad ir tiesības apstrīdēt paternitātes pieņēmumu divu gadu laikā no bērna dzimšanas, taču likumā konkrēti atrunātos gadījumos un, ievērojot principu, ka paternitātes pieņēmuma apstrīdēšana ir samērojama ar bērna tiesībām uz identitāti un stabilu ģimenes vidi.

Problēmjautājumi adopcijas institūta aspektā rodami juridiski brīva bērna statusa noteikšanā, kas saistāms ar tiesisko regulējumu aizgādības institūtā un aizbildnības institūtā. Ar aizgādības institūtu - vecāku aizgādības tiesību atņemšanas procesa tiesiskā regulējuma gadījumos, ar aizbildnības institūtu, ja adoptējamā bērna aizbildņi ir bērna tuvi radnieki, kuri būtisku apsvērumu dēļ kavējas uzsākt adopcijas procesu, taču bērns ir iekļauts adopcijas reģistrā un ir adoptējams.

Likumdevējs CL nav iekļāvis adoptētāja maksimālo vecuma robežu, lai gan CL grozījumu izstrādāšanas gaitā diskusijas par to notika. Ievērojot bērna intereses uz ilglaicīgu ģimenes aprūpi, šāda robeža nosakāma, veicot grozījumus CL 163. pantā.

Uzlabojams ir tiesiskais regulējums, paredzot minimālos termiņus pirmsadopcijas aprūpei potenciālo adoptētāju ģimenē.

CL ir samērojamas arī adoptētāju tiesības lemt par bērna vārdu (taču līdz atbilstošam bērna vecumam) un bērna tiesības uz identitāti. Ievērojot tiesas prerogatīvu katrā atsevišķā gadījumā vērtēt šādas atļaujas nepieciešamību, likumā ir nepieciešams adoptētājiem paredzēt šādas tiesības. Līdz ar to pārskatāms CL 172. panta regulējums, nosakot adoptētājiem tiesības lemt par adoptētā vārda maiņu līdz trīs gadu vecumam.

CL 179. panta pirmajā daļā noteiktais vecāku pienākums uzturēt bērnu ir absolūts, beznosacījuma vecāku pienākums, vienīgi uztura prasības un saņemšanas apmērs var būt saistīts ar vecāku mantas stāvokli. Ņemot vērā tiesisko regulējumu, šādas prasības skatāmas tikai kopsakarā ar spēju apgādāt bērnu un bērnam nepieciešamo izdevumu apmēru, kas faktiski attiecināmi uz bērna uzturēšanu. Tiesai spriedumā jāvērtē ne tikai atbildētāja mantas stāvokli uz lietas izskatīšanas brīdi, bet arī atbildētāja faktisko iespēju nopelnīt. Tomēr, tā kā tiesu praksē nav vienotas izpratnes par šo kritēriju interpretāciju, vērtējams, vai papildus CL 179. pantā nav nepieciešams definēt minētos kritērijus.

Lietās, kurās lemjams jautājums par saskarsmes tiesību kārtības noteikšanu vai saskarsmes tiesību ierobežošanu, risinājums rodams civilprocesuālajās normās, jo materiālās tiesību normas ir uzskatāmas par pilnīgām. Tādēļ vērtējams, vai nav nepieciešami grozījumi CPL, nosakot obligātus lietas izskatīšanas termiņus saistībā ar saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību.

Sākot ar 2013. gada 1. janvāri, valsts atteicās no pilnīgas rīcības atņemšanas personai ar garīga rakstura traucējumiem – to nosakot CL un citos līdz ar grozījumiem saistītajos normatīvajos aktos, kas ieviesa jaunu, starptautiskajām tiesību normām atbilstošu rīcībspējas regulējumu. Tā kā šāds regulējums ir jauninājums, tad par problēmām ar tā piemērošanu praksē šobrīd spriest ir pārāgi. Iespējamie problēmjautājumi, kuri nākotnē varētu rasties, piemērojot jauno regulējumu, ir ar laulības noslēgšanu radušos mantisko saistību jautājumi un jautājumi par adopciju.

Ievērojot šī brīža tendences sabiedrībā, šobrīd plaši izplatītas ir arī tādas ģimenes formas, kurās tās locekļu savstarpējo attiecību tiesiskais regulējums CL nav rodams, vien regulētas tiek tiesiskas attiecības, kuras skar bērnus. Tādēļ nākotnē iespējama nepieciešamība likumdevējam pārskatīt tiesisko regulējumu ģimenes tiesību jomā atsevišķu problēmjautājumu noregulēšanai, nostiprinot tos pamatus, kurus Latvijas valsts atzinusi kā fundamentālus laulībai un ģimenei.

Latvijā starptautisko privāttiesību regulējums ir sadrumstalots dažādos tiesību aktos, un šobrīd nav īstas skaidrības par starptautisko privāttiesību iespējamo attīstību nākotnē. Jautājumi, kuri attiecas uz starptautiskajām ģimenes tiesībām, pamatā tiek regulēti ar kolīziju normu piesaisti, noslēgtajiem tiesiskās palīdzības līgumiem un regulām. Starpvalstu kontekstā Latvijai būs liels izaicinājums saglabāt tādu ģimenes tiesību nozares regulējumu, kurš ir sabiedrībai pieņemams un tradicionāli veidojies, balstoties reliģiskajās, sociālajās un ekonomiskajās īpatnībās.

MANTOJUMA TIESĪBAS

Rakstā tiek aplūkota Mantojuma tiesību nozare, raksturojot to jēdzienu un galvenos uzdevumus, balsoties mantojuma tiesību avotos un principos. Atspoguļojot mantojuma tiesībās iekļautos tiesību institūtus, raksturoti būtiskākie to tiesiskā regulējuma aspekti. Ievērojot Mantojuma tiesību nozares attīstības norises, tiek sniegts ieskats starptautisko mantojuma tiesību tiesiskā regulējuma attīstības tendencēs.

Ar jēdzienu mantojums saistāmi divi jēdzieni – mantošana un mantojuma tiesība. Mantošana izpaužas kā process, kurā mantojuma atstājējam piederošās kustamās un nekustamās mantas, viņa tālāk nododamās tiesības un saistības pāriet uz mantiniekiem mantojuma atstājēja pēdējās gribas aktā vai likumā noteiktā kārtībā. Savukārt mantojuma tiesība rodas mantojuma atstājēja nāves brīdī, un tā pastāv likumā noteiktu laika periodu, kas atvēlēts mantojuma pieņemšanai.

Mantojuma tiesības paredz kārtību, kādā mantinieki var pieprasīt sev pienākušos mantojumu, neatņemamo daļu, kā arī mantojuma atstāšanas, pieņemšanas un sadalīšanas kārtību. Līdz ar to atdalāmi jēdzieni mantojuma tiesība, kas, iestājoties konkrētiem apstākļiem, ir tiesība mantot un mantojuma tiesības, ar to saprotot tiesību normu kopumu, kas regulē attiecības, kuras izriet no mantojuma tiesībām.

Mantojumā var pāriet tikai manta, kura mantojuma atstājējam piederējusi uz likumīga pamata. Mantot var uz līguma pamata, ar kuru viens līdzējs otram vai vairāki līdzēji cits citam piešķir tiesības uz savu nākamo mantojumu vai tā daļu. Mantot var uz likuma pamata, kad par pamatu ir mantojuma atstājēja un likumisko mantinieku tuvākas vai tālākas ģimenes vai radniecības attiecības, t.i., mantot aicināti ir laulātais, radinieki, adoptētie. Trešais mantojuma veids ir testamentārā mantošana, kur par pamatu ir personas – testatora vienpusēja griba, kura izteikta rīkojuma veidā – testamentā.

Mantojums ir kopība, kurā ietilpst visa kustamā un nekustamā manta, kā arī citiem atdodamās tiesības un saistības. Taču mantojumā nevar pāriet tās tiesības, kas beidzas ar mantojuma atstājēja personību. Mantojumā nepāriet arī galvinieka saistības, lai gan šajā jautājumā nav vienotu uzskatu. Galvojums pats par sevi var būt uzskatāms par personisku saistību, kas nepāriet uz mantiniekiem. Raksturojot mantojuma atstājēja personiskās tiesības, tiesu praksē norādīts, ka ar personīgu pienākumu ir saprotams tāds pienākums, kuru izpildīt ir iespējams tikai konkrētai personai tās personisko īpašību vai pašas saistības rakstura dēļ. Teorētiski galvinieka uzņemtajai saistībai var būt personiskas saistības raksturs līdz brīdim, kad iestājas saistības izpildījuma brīdis.

Likumiskās mantošanas ietvaros tiek regulēta laulāto mantošana. Līdz ar to pārdzīvojušā laulātā mantošanas tiesības nosaka, ka pārdzīvojušais laulātais manto no mirušā neatkarīgi no tā, kāds mantisko attiecību veids pastāvējis starp laulātiem laulības laikā. Laulātā mantošanas tiesība izriet vienīgi no likumā paredzētā kārtībā noslēgtas laulības, nevis no faktiskās kopdzīves. Taču, ja pastāvējusi laulāto mantas šķirtība, tad mantojums atklājas uz visu mirušā laulātā mantu. Ja pastāvējusi mantas kopība, tad pārdzīvojušā laulātā mantas daļa ir jānošķir no mirušā mantas daļas. Šāda mantas nošķiršana notiek, ievērojot ģimenes tiesību normas. Laulāto kopīgās mantas nošķiršana pilnā mērā attiecas arī uz gadījumiem, kad mirušais laulātais ir novēlējis savu mantu citam ar testamentu vai mantojuma līgumu, nenorobežojot kopīgo mantu savā pēdējās gribas rīkojumā.

Pētījumā "Identificētie problēmu jautājumi Latvijas Republikas mantojuma tiesību regulējumā" secināts, ka nepieciešams novērst situācijas, kas rodas, stingri pieturoties pie *CL* 416. panta noteikumiem, kad mantojums iegūst bezmantinieka mantas statusu, ja mantot uzaicinātais ir nokavējis publisko uzaicinājumu. Tomēr Mantojuma tiesību modernizācijas ietvaros veiktie grozījumi *CL*, kuri stājās spēkā 2014. gada 1. jūlijā šo jomu neskar, jo darba grupa secināja, ka mantojuma pieņemšanas institūta izvērtēšanai ir nepieciešama padziļināta izpēte un sabiedrības iesaistīšana, atzīstot, ka no pašreizējā regulējuma skaidri neizriet, ka mantojuma lietā esošais oficiālais uzaicinājums uzliek pienākumu pārtraukt klusēšanu, t.i., pastāv iespēja pieņemt mantojumu klusējot (t.sk. ar faktisko valdījumu). Līdz ar to konstatētais problēmjautājums nav atrisināts un joprojām ir aktuāls.

Līdz 2014. gadam *CL* Mantojuma tiesību daļā grozījumi veikti salīdzinoši maz, kas norādīja uz apstākli, ka mantojuma tiesību tiesiskais regulējums vairs nav aktuāls mūsdienu situācijai. Par to, ka mantojuma tiesību tiesiskajā regulējumā ir trūkumi, 2008. gada veiktajā pētījumā norādīja arī tā autori. Līdz ar to 2014. gada 8. maijā mantojuma tiesību regulējumā tika pieņemti grozījumi, kuri šobrīd paredz publiska testamenta sagatavošanas procesā atteikties no lieciniekiem un iespējas to sagatavot pie konsula. Ar likuma grozījumiem tiek precizēts privāta testamenta institūts, nosakot, ka tas mantojuma atstājējam pašam jāuzraksta un jāparaksta un tam nav nepieciešami liecinieki. Likuma grozījumi atvieglo mantojuma aizgādības nodibināšanu, paredzot atteikties no tiesas līdzdalības šajā procesā. Turpmāk iesniegumu par aizgādības nodibināšanu mantojumam jāiesniedz zvērinātam notāram. Likums arī risina jautājumu par laulātā daļas izdali kopmantas gadījumā, ja mantojuma sastāvā ietilps laulāto kopmanta, kas nav reģistrēta kā kopmanta, paredzot, ka laulātais savu daļu var prasīt izdalīt prasības kārtībā, ja pārējiem mantiniekiem ir iebildumi pret šādas laulāto kopmantas daļas izdalīšanu. Taču likumdevējs nav ieviesis virkni citu uzlabojumu, uz kuriem ilgstoši norādīja kā nozares speciālisti, tā arī pētījuma par identificētajiem problēmjautājumiem mantojuma tiesībās autori.

Likumdevējs šobrīd ir pārskatījis neatņemamās daļas institūtu, piedāvājot precīzāk izteikt *CL* ietverto institūtu būtību, paredzot atteikties no termina “neatraidāmais mantinieks” lietošanas, t.i., vārdus “neatraidāmais mantinieks” aizvietojo ar vārdiem “neatņemamās daļas tiesīgais”. Minētais skaidrojams ar to, ka starp mantinieku un neatraidāmo mantinieku ir būtiskas atšķirības, kuras norāda uz to, ka neatraidāmais mantinieks nav uzskatāms par mantinieku *CL* izpratnē, jo neatraidāmais mantinieks tomēr ir tikai persona ar prasījuma tiesībām par neatņemamās daļas izdošanu.

CL neparedz privātā testamentā norādīt tā sastādīšanas laiku un vietu, taču šādi apzīmējumi atsevišķos gadījumos var būt būtiski, piemēram, pastāvot šaubām par testatora pašrocīgi sastādītā testamenta īstumu un spēju to taisīt vai arī nav izslēgti tādi gadījumi, kad tiek atklāti divi testatora pašrocīgi sastādīti testamenti, taču, kuram dodama priekšroka laika ziņā, konstatēt būs problemātiski. Līdz ar to, likumdevējam atsakoties no liecinieku nepieciešamības, sastādot privātus testamentus, bet likumā neiekļaujot prasību par testamenta sastādīšanas laika un vietas norādes nepieciešamību, to var uzskatīt par būtisku likuma nepilnību, jo testamenta sastādīšanas laika un vietas apzīmējumi ir svarīgas sastāvdaļas testatora pēdējās gribas noskaidrošanas procesā.

Testamentārās mantošanas institūts pazīst arī tādu institūtu kā substitūciju. Substitūcijas būtība ir mantojuma atstājēja gribas turpināšanās, nosakot secīgu turpmāko mantinieku loku gadījumā, ja no mantojuma atkrīt vai to kāda iemesla dēļ nevar pieņemt tiešais mantinieks. Izvērtējot *CL* normu piemērošanu, jāvadās no tā, lai būtu ievērota mantojuma atstājēja pēdējā griba. Pretējā gadījumā var nonākt pie nepareiza lēmuma. Proti, *CL* 477. pants nosaka to, ka testamentā ieceltais mantinieks, ja nevar pieņemt mantojumu, tad mantojums pāriet substitūta īpašumā. Taču *CL* 695. pants paredz, ja mantot aicinātais mirst pirms gribas izteikšanai noliktā termiņa, neizteicies par mantojuma pieņemšanu, tad viņa mantiniekiem atvēlēti tie paši termiņi, lai viņi varētu izteikties pieņemt mantojumu. Tomēr *CL* starp šiem diviem pantiem ir saskatāmas pretrunas, jo iepriekš minētajā gadījumā mantojums tomēr pienākas substitūtam, jo tā ir mantojuma atstājēja griba. Testaments attiecas uz personu, kam testators novēlējis savu mantu, tātad, ja testators paredzējis mantinieku un substitūtu, tad par iemeslu, kāpēc mantinieks nevarētu pieņemt mantojumu, būtu uzskatāma arī mantiniekas nāve, kas nozīmē, ka substitūtam ir tiesības saņemt šādu mantojumu.

Mantojuma līgums saskaņā ar *CL* 646. pantu nodibina tikai nākamo aicinājumu mantot un tādēļ, kamēr mantojuma atstājējs vēl ir dzīvs, piešķir līgumiskam mantiniekam vienīgi nogaidu tiesību uz viņa nākamo mantojumu, bet nevis tūlīn spēkā esošu tiesību uz mantojuma atstājēja tagadējo mantu. Līdz ar to mantojuma līguma priekšmets ir nākamais mantojums, savukārt mantojuma līguma būtība meklējama nākamajā mantojumā, kurš visā pilnībā nodibināsies tikai ar mantojuma atklāšanos. Par nodrošinājumu iespējai saņemt nākamo mantojumu kalpo *CL* 647. pantā norādītais, ka līgumisku mantinieku iecēlumu nevar atsaukt vienpusēji, ne tieši, ne ar jaunu agrākam pretēju rīkojumu nāves gadījumam, ja vien mantojuma atstājējs nav paturējis sev tiesību vēl rīkoties nāves gadījumam citādi ar zināmām lietām vai mantojuma daļu.

Ar 2015. gada 17. augustu Eiropas Savienības ietvaros tiek piemērota Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 650/2012 par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un izpildi un publisku aktu akceptēšanu mantošanas lietās, un par Eiropas mantošanas apliecības izveidi. Ar šo regulu tiek saskaņoti noteikumi par jurisdikciju un piemērojamiem tiesību aktiem, ar kuriem reglamentē mantošanas lietas Eiropas Savienībā, kā arī nolēmumu atzīšanu un izpildi un publisku aktu akceptēšanu un izpildi šādās lietās. Ar šo regulu arī ievieš Eiropas mantošanas apliecību, ko paredzēts izmantot mantiniekiem, legatāriem un testamentu izpildītājiem vai mantojumu pārvaldniekiem, lai tie citā Eiropas Savienības valstī varētu atsaukties uz savu statusu un īstenotu savas tiesības. Būtiskākais, ko regula paredz, ir jurisdikcijas jautājumi, proti, pēc mirušā pastāvīgās dzīvesvietas nāves brīdī, izvērtējot ciešu un stabilu saikni ar valsti, un piemērojamie tiesību akti, paredzot iespēju izvēlēties pilsonības valsts tiesības, mirušā pastāvīgās dzīvesvietas nāves brīdī tiesības, izvērtējot, ar kuru valsti mirušais bija acīmredzami ciešāk saistīts.

LIETU TIESĪBAS

Rakstā tiek aplūkota Lietu tiesību nozare, raksturojot tās jēdzienu un uzdevumus, balsoties lietu tiesību avotos un principos. Atspoguļojot lietu tiesību galvenos tiesību institūtus, tiek sniegts to tiesiskā regulējuma skaidrojums. Ievērojot Lietu tiesību nozares attīstības tendences un norises, tiek sniegts ieskats tās modernizācijas nepieciešamībai, izdalot problēmjautājumus, kuriem ir nepieciešams atbilstošs tiesiskais regulējums.

Raksta mērķis ir sniegt skaidrojumu par *CL* trešajā daļā Lietu tiesības ietilpstošajiem galvenajiem tiesību institūtiem un to regulējumu, sniedzot ieskatu atsevišķu institūtu modernizācijas pamatojumā, papildus identificējot tos problēmjautājumus, kuri nav noregulēti un skar visas sabiedrības intereses.

Lietas jēdziens Latvijas *CL* nav tik plašs. Tomēr, ja *CL* atzīst, ka lietas var būt arī bezķermeniskas, līdz ar to minētais jēdziens tomēr tiek paplašināts. Pretstatā tam ir tiesību sistēmas, kas apzināti sašaurina lietas jēdzienu. *CL* norāda, ka civiltiesību objekti ir lietas un nemateriāli labumi, uz kuriem tiesību subjekti attiecina savu tiesisko varu. Par tiesību

objektiem nevar būt tādi priekšmeti, kas ir izņemti no civiltiesiskās apgrozības. Tādējādi tiesību objektam jābūt tādām, ko var precīzi identificēt un konkretizēt, bet atsavināšanas gadījumā atsavināt kā vienību.

Atbilstoši *CL* "Lietu tiesību" daļā ietilpst dažādi, pēc satura ļoti atšķirīgi tiesību institūti. Latvijas *CL* trešā daļa Lietu tiesības ietver normas, kas regulē ļoti atšķirīgas tiesības, pie tam šīs daļas virsrakstā liktais jēdziens ne visai precīzi pilda savu "kopsaucēja" lomu šīm dažādajām attiecībām, tādējādi lietu klasifikācija veidota, galvenokārt ņemot vērā civiltiesiskās apgrozības intereses.

Termins "lietu tiesības" kā tāds nav sastopams nedz romiešu tiesībās, nedz vairumā citu valstu civilkodeksu. Tādēļ arī lietu tiesību koncepcija tādā veidā, kādā to atrodam Latvijas *CL*, nav pilnībā aizgūta no romiešu tiesībām. Tomēr *CL* noteikumi par lietu klasifikāciju principā ir veidoti atbilstoši romiešu tiesību tradīcijām. Minētais jo īpaši attiecas uz lietu iedalījumu ķermeniskās un bezķermeniskās lietās, kas nav pazīstams, piemēram, Vācijas un Šveices tiesībās, kur ar jēdzienu "lieta" (*Sache*) lietu tiesību izpratnē tiek saprasts vienīgi ķermeniski tverams priekšmets. Līdz ar to mūsdienu jurisprudences izpratne par lietu tiesībām pamatā ir radusies no Senās Romas impērijas juristu darbiem un lielos vilcienos tā ir palikusi nemainīga līdz pat šodienai.

Koncepcijā par *CL* lietu tiesību daļas modernizāciju tiek piedāvāti risinājuma varianti pētījuma rezultātā konstatētajām problēmām lietu tiesību regulējumā. Ministru kabineta atbalstītais risinājuma variants paredz izdarīt grozījumus normatīvajos aktos, atrisinot problēmas saistībā ar lietu tiesību labticīgu iegūšanu, rokas ķīlu, pirmtiesību ķīlas realizēšanā, ķīlas labprātīgu pārdošanu izsolē, kā arī ar turpmāka dalītā īpašuma rašanās izbeigšanu. Taču šobrīd Saeima ir izskatījusi tikai Apbūves tiesības institūta iekļaušanu *CL*, kura uzdevums ir noregulēt problēmjautājumus saistībā ar dalīto īpašumu.

Kā svarīga aktualitāte lietu tiesību nozarē minams problēmjautājums saistībā ar pilsētas ainavu un cilvēku drošību apdraudošo ēku un būvju piespiedu sakārtošanu, kas ir katras pašvaldības pārziņā. Gadījumos, kad pašvaldības administratīvajā teritorijā atrodas nekustamie īpašumi, kuri netiek apsaimniekoti vai risināmi jautājumi par bezmantiņeka vai bezīpašnieka mantu, atbilstoši civiltiesiskajam regulējumam, piemērojamās tiesību normas meklējamās *CL* trešajā daļā Lietu tiesības. Taču normas, kuras attiecināmas uz nevienam nepiederošām lietām un lietu atmešanu, piemērojamās vienīgi kustamām lietām.

Šobrīd Latvijas tiesību sistēmā nav iekļauts tāds tiesiskais regulējums, kurš paredzētu iespēju personai atteikties no nekustamā īpašuma, paziņojot par to attiecīgajai zemesgrāmatu nodaļai, un šāda nekustama lieta piekristu valstij. Taču tas sniegtu iespēju pašvaldībām efektīvi pildīt savas funkcijas, pilnvērtīgi nodrošinot tās administratīvajā teritorijā esošo nekustamo īpašumu apsaimniekošanu un izmantošanu atbilstošiem saimnieciskiem mērķiem. Tādēļ vērtējams, vai *CL* 1032. pants nav grozāms ar normu, kura paredzētu, ka nekustamā īpašuma īpašnieks personīgi vai ar notāra starpniecību var paziņot attiecīgajai zemesgrāmatu nodaļai, kas izdara attiecīgu ierakstu zemesgrāmatas nodaļā par atteikšanos no nekustamā īpašuma. Šādam nekustamam īpašumam kā bezīpašnieka lietai būtu jāpiekrīt valstij.

Tas, ka personai pieder lieta, kustama vai nekustama, nenorāda vien uz tiesību to valdīt neierobežoti, jo īpašuma tiesības ietver ne tikai tiesības, bet arī pienākumus, kas veicami attiecībā pret īpašumu un sabiedrību kopumā. Tomēr šī brīža tiesiskais regulējums ir atzīstams par nepilnīgu, lai novērstu tādu nekustamā īpašuma īpašnieka rīcību, kas ir pretrunā sabiedrības interesēm. Tādēļ ir nepieciešami atsevišķi īpašuma tiesību ierobežojumi. Tā kā īpašuma tiesības var aprobežot tikai saskaņā ar likumu, gadījumos, kad tiek konstatēta īpašuma pamešana un tā neuzturēšana, *CL* 1084. pantā iestrādājami kritēriji, kad uzsākama procedūra par nekustamā īpašuma atzīšanu par valstij piekrītošu bezīpašnieka lietu kā samērīgu, nosakot divu gadu termiņu, kad pašvaldība aicinājusi nekustamā īpašuma īpašnieku veikt sava īpašuma sakārtošanu.

SAISTĪBU TIESĪBAS

Rakstā ir analizētas saistību tiesības kā viena no civiltiesību apakšnozarēm. Galvenais tiesību avots saistību tiesībām ir *Civillikuma* ceturtnā daļa. Salīdzinot ar *Civillikuma* trim citām daļām, tad tieši saistību tiesības ir visapjomīgākās tiesību normu ziņā. Bez *Civillikuma* Saistību tiesību daļas, rakstā tiek izmantoti arī citi normatīvie akti, kuri regulē saistību tiesības. Raksts tiek papildināts ar tiesību zinātnieku paustajām atziņām. Saistību tiesību galvenie principi ir privātautonomijas princips, kas vienlaicīgi ļauj brīvi izvēlēties saistību veidu un apjomu, bet ar tiesisko regulējumu ierobežo līdzēju brīvību, līgumu brīvības princips, kas pasludina, ka personas brīvi var izvēlēties slēgt vai neslēgt līgumus. Saistības var rasties arī pēc likuma, un tāpēc ne vienmēr ir nepieciešama līguma noslēgšana. Uzticības aizsardzības princips, kas arī ir viens no saistību tiesību principiem, paredz, ka saistības balstās uz uzticēšanos, un vienmēr tiek pieņemts, ka apsolītais tiks izpildīts, ja tas tā nenotiek, tad normatīvie akti ir paredzējuši gan materiālas tiesības, gan procesuālas tiesības savu aizskarto tiesību aizstāvēšanai. Viens no būtiskiem saistību tiesību principiem ir labas ticības princips, kas paredz, ka savas tiesības ir jāizlieto labā ticībā jeb godīgi, un ne visas piešķirtās tiesības ir uzskatāmas par absolūtām.

Rakstā autore analizē visus galvenos saistību tiesību institūtus – tiesiski darījumi, līgumi, saistību pastiprināšanas veidi, procenti, cesija, solidāras saistības, saistību izbeigšanās un zaudējumi. Atsevišķi tiek analizēti līguma veidi, kurus tiesiski regulē *Civillikuma* saistību tiesības. Lielā apjoma dēļ katru no tiesību institūtiem varēja analizēt tikai nedaudz, uzsverot būtiskāko un vispirms definējot attiecīgo tiesību institūtu.

Atjaunojot Latvijas Republikas 1937. gada *Civillikuma* juridisko spēku, Latvijā beidza darboties LPSR *Civillikodekss* un saistību jautājumus regulēja *Civillikuma* saistību tiesību daļa. Laika posmā no Latvijas Republikas 1937. gada *Civillikuma* atjaunošanas līdz raksta tapšanas brīdim saistību tiesībās ir veikts mazs apjoms grozījumu. Par nepieciešamību pieņemt jaunu kodificētu civillikumu jau runāja pagājušā gadsimta 90. gados. Jāuzsver, ka gan Igaunija, gan Lietuva pēc savas valstiskās neatkarības atjaunošanas ir pieņēmušas jaunu *Civillikumu*. Iepazīstoties ar veiktajiem grozījumiem, tad tie apjomīgi ir veikti līgumsoda institūtam, jo sabiedriskās tendences pierādīja, ka izpratne par līgumsoda piemērošanu prasa izmaiņas un zināmus ierobežojumus. Kopumā var atzīt, ka *Civillikuma* Saistību tiesībās būtu nepieciešams veikt tiesību normu modernizāciju, līdzīgi kā tas tika izdarīts *Civillikuma* Ģimenes tiesībās. Tiesības vai apakšnozare. Nav konsekventas nostājas.

CIVILPROCESA TIESĪBAS

Civilprocesa fundamentālā nozīme Latvijas tiesību sistēmā un civiltiesiskajā apgrozībā ir tie apsvērumi, kuri pamato civilprocesa pētījumu aktualitāti un nepieciešamību. Šī Latvijas civilprocesuālo tiesību apskata ietvaros tiek vērsta ikviena lasītāja uzmanība uz pašiem būtiskākajiem civilprocesa principiem, tiesību institūtiem un civillietu izskatīšanas civilprocesuālajiem aspektiem, bez kuriem nav iedomājams civilprocesuālais regulējums nevienā valstī. Darbā sniegts neliels ieskats civilprocesa būtībā, principu saturā, nedaudz aplūkota civillietu iztiesāšana un izskatīšana visu instanču tiesās, kā arī norādīts uz aktuālajiem grozījumiem likumā. Ir saprotams, ka darba apjoma saistošās robežas ne tuvu neļauj atklāt *Civilprocesa likuma* saturu, sniegt pilnīgu ieskatu problemātikā un neskaitāmajās finesēs, taču jācer, ka arī šāda apjoma darbs kaut nedaudz ieskicē un apraksta civilprocesa būtību Latvijas Republikā. Ārpus uzmanības loka, ievērojot apskata apjoma ierobežojumus, palika neskaitāmi un būtiski jautājumi. Piemēram, tiesu spriedumu un lēmumu izpildes jautājumi un starptautiskais civilprocess darbā ir ticis tikai pieminēts, šķīrējtiesu tiesiskais regulējums nav aplūkots vispār.

DARBA TIESĪBAS

Darba tiesības ir tiesību nozare, kuras normas regulē darba devēju un darbinieku darba attiecības un ar tām saistītas citas sabiedriskās attiecības. Galvenajā tiesību normu krājumā darba tiesību nozarē – *Darba likumā* darba attiecību regulējums nav izsmeltošs, tajā ir norāde, ka darba tiesiskās attiecības Latvijā regulē Latvijas Republikas Satversme, Latvijai saistošās starptautisko tiesību normas (starpvalstu līgumi, konvencijas), citi normatīvie akti (likumi, Ministru kabineta noteikumi), kā arī lokālie normatīvie akti (darba koplīgumi, darba kārtības noteikumi).

Ievērojot *Darba likumā* nostiprinātos tiesību pamatprincipus (darbinieka tiesisko stāvokli pasliktinošu noteikumu spēkā neesamība, vienlīdzīgu tiesību princips, tiesības apvienoties organizācijās, aizliegums radīt nelabvēlīgas sekas) un pamatojoties uz valststiesībās nostiprinātajām normām un principiem, darba tiesības realizējas vienotā tiesību (publisko, privāto nozaru) sistēmā.

Darba tiesības Latvijā mūsdienu izpratnē ir veidojušās deviņpadsmitajā gadsimtā. Taču līdz valstiskās neatkarības sasniegšanai tika piemērotas cariskās, tad PSRS darba tiesību normas. Tikai kopš 2002. gada 1. jūnija ar *Darba likuma* spēkā stāšanos ir būtisks pavērsiens nacionālo darba tiesību attīstībā, jo sevišķi saskaņojot tiesisko regulējumu ar Eiropas Savienības tiesībām. Vēsturiski izveidojušies darba līguma, darba laika, atpūtas laika, darba samaksas, darba aizsardzības institūti vērtēti no darba devēju un darbinieku tiesību un interešu līdzsvarošanas aspekta.

Darba tiesību apskatā ir ieskats ne tikai tradicionālo darba attiecību tiesiskajā regulējumā Latvijā, bet iezīmēta arī elastīguma ieviešana tajās sakarā ar tehnoloģisko progresu, darbaspēka mobilitāti. Kā galvenās tendences atzīmējam darba attiecību normatīvā regulējuma modernizēšana un institucionālās bāzes nostiprināšana (kā tradicionālajās, tā netipiskajās darba attiecībās) un motivācijas to ievērošanas veicināšana. Norādītie normatīvie akti, autoru publikācijas un judikatūras atziņas ieteiktas kā padziļinātas izpratnes pamats un ierosinājums turpmākai darba tiesību izpētei.

SOCIĀLĀS TIESĪBAS

Sociālo tiesību regulējamo jautājumu loks ir plašs. Tāpēc šai nodaļai atvēlētajās lappusēs sociālās tiesības skatītas to šaurākajā izpratnē. Ieskatā sociālo tiesību pirmsākumos rādīts, ka vēsturiski par galvenajiem šajā jomā ir izveidojušies tādi tiesību institūti kā sociālā drošība, sociālā apdrošināšana un sociālā palīdzība.

Atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes nodaļā par cilvēka pamattiesībām noteiktajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā paredzētos gadījumos vērtēti to realizācijai pieņemtie speciālie likumi (*Par sociālo drošību, Par valsts sociālo apdrošināšanu, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums* u.c.), Ministru kabineta noteikumi, pašvaldību saistošie noteikumi, kas ir tiesību avoti sociālajā jomā.

Sociālo tiesību institūtu normas un sociālās drošības kopumā tiesiskais regulējums rādīts attīstībā, saistībā ar tiesībzinātnieku vērtējumiem un tiesu prakses atziņām. Satversmes tiesas spriedumos ir vērtējums valsts konsekvencei sociālo tiesību piemērošanā praksē atbilstoši tiesiskās palāvības, tiesiskās drošības, sociālā taisnīguma un citiem nozīmīgiem tiesību principiem.

Pamatojoties uz valsts pamatlikumā nostiprinātajām pamattiesībām, visu triju varu atzaru (likumdevēja varas, izpildu varas, tiesu varas) konstitucionālā pienākuma izpildes atspoguļojumā iezīmētas sociālo tiesību attīstības tendences. Normatīvajā līmenī šajā nodaļā rādīta virzība uz sabiedrības labklājības līdzsvarošanu ar valsts ekonomiskajām iespējām un katra indivīda līdzdarību sociālo jautājumu risināšanā, ar konceptuālu skatu ilgtermiņā uz sociālo problēmu optimālu risinājumu.

KOMERCTIESĪBAS

Šīs nodaļas mērķis ir iepazīstināt lasītāju ar Komerctiesību attīstību un galvenajiem institūtiem, tādiem kā komersants, komercreģistrs, prokūra un citi. Valstī, pastāvot brīvā tirgus ekonomikai, ir nepieciešams adekvāts tiesiskais regulējums preču un pakalpojumu apgrozības organizēšanai, efektivizācijai un paātrināšanai. Tiesiskā bāze ir nepieciešama gan attiecībā uz pašiem subjektiem, kuri nodarbojas ar ražošanu, tirdzniecību vai pakalpojumu sniegšanu, gan attiecībā uz tām tiesiskajām attiecībām, kuras veidojas starp šiem subjektiem vai ar šo subjektu līdzdalību. Šos jautājumus risina komerctiesības. Tādējādi izveidojās komerctiesības, kuras var definēt kā tiesību nozari, kuras priekšmets ir tiesiskās attiecības, kas rodas sakarā ar komercdarbības veikšanu.

Komerctiesību galvenais uzdevums ir vienkāršot un paātrināt privāttiesisko (komerctiesisko) apgrozību, vienlaikus nodrošinot arī šīs apgrozības stabilitāti, paaugstinātu trešo personu aizsardzību un komersantu atbildības pakāpi. Komerctiesības tiek īstenotas, izmantojot tādus galvenos komerctiesību principus kā civiltiesiskās apgrozības paātrināšanas principu, trešo personu un kreditoru aizsardzības principu, atlīdzības principu un komerctiesību institūtu tipizācijas jeb "šablonizācijas" principu.

Galvenais komerctiesību normatīvais avots ir *Komerclikums*, kas sastāv no četrām daļām: A daļa – "Komercdarbības vispārīgie noteikumi", kurā ietverti tādi pamatjautājumi kā komersanta, komercdarbības, komercreģistra, prokūras un citu komerctiesību institūtu skaidrojumi; B daļa – "Komersanti", kurā ietverts tādu jautājumu izklāsts kā komersantu veidi, to dibināšanas kārtība, pārvaldes institūciju ievēlēšana, to kompetence un atbildība, kapitāla jautājumi, darbības izbeigšana un likvidācija; C daļa – "Komerksabiedrību reorganizācija", kurā ietverti jautājumi par reorganizācijas veidiem, kārtību un gaitu; D daļa – "Komercdarījumi", kurā ietverti jautājumi par komercdarījumu vispārīgajiem noteikumiem, kā arī atsevišķu komercdarījumu veidu regulējums.

Viens no būtiskākajiem komerctiesību institūtiem ir komersants. Atbilstoši *Komerclikumam* pastāv pieci komersantu veidi: individuālais komersants; komerksabiedrības, kuras izdala personālsabiedrībās un kapitālsabiedrībās, savukārt personālsabiedrības iedala pilnsabiedrībās un komandītsabiedrībās, bet kapitālsabiedrības – Sabiedrībās ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrībās. Sabiedrība ar papildus atbildību (bija septiņi, tagad nulle pēc LURSOFT datiem).

Individuālais komersants ir fiziska persona, kura kā komersants ierakstīta komercreģistrā. Individuālais komersants, izmantojot savu firmu, var slēgt darījumus, kas saistīti ar komercdarbību, kā arī būt prasītājs un atbildētājs tiesā.

Personālsabiedrība ir tāda komerksabiedrība, kuras mērķis ir komercdarbības veikšana, izmantojot kopīgu firmu, un kurā uz sabiedrības līguma pamata apvienojušās divas vai vairākas personas (biedri). Atkarībā no biedru atbildības pret kreditoriem izdala divu veidu personālsabiedrības: pilnsabiedrības un komandītsabiedrības. Pilnsabiedrība ir personālsabiedrība, kuras mērķis ir komercdarbības veikšana, izmantojot kopīgu firmu, un kurā uz sabiedrības līguma pamata, neierobežojot savu atbildību pret pilnsabiedrības kreditoriem, apvienojušās divas vai vairākas personas (biedri). Savukārt komandītsabiedrība ir personālsabiedrība, kuras mērķis ir komercdarbības veikšana, izmantojot kopēju firmu, un kurā uz sabiedrības līguma pamata apvienojušās divas vai vairākas personas (biedri), ja vismaz viena sabiedrības biedra (komandīta) atbildība attiecībā uz sabiedrības kreditoriem ir ierobežota ar viņa ieguldījuma apmēru, bet pārējo personiski atbildīgo sabiedrības biedru (komplementāru) atbildība nav ierobežota.

Kapitālsabiedrības ir komerksabiedrības, kuras pamatkapitāls sastāv no pamatkapitāla daļu vai akciju nominālvērtību kopsummas. Kapitālsabiedrības dalībnieku atbildība kreditoru priekšā ir ierobežota ar ieguldītā kapitāla apmēru. Par kapitālsabiedrības saistībām kreditori var vērst savus prasījumus pret kapitālsabiedrības mantu. Secīgi – arī kapitālsabiedrība neatbild par dalībnieka saistībām.

Izdala divu veidu kapitālsabiedrības: Sabiedrība ar ierobežotu atbildību (SIA) un Akciju sabiedrība (AS). Sabiedrība ar ierobežotu atbildību ir slēgta komercsabiedrība, kuras pamatkapitāls sastāv no pamatkapitāla daļu nominālvērtību kopsummas un kuras daļas nav publiskās apgrozības objekts. Slēgta komercsabiedrība nozīmē to, ka atbilstoši likumam dalībnieku loks ir noslēgts un trešo personu ienākšanas iespējas sabiedrībā tiek stingri kontrolētas no dalībnieku puses. Akciju sabiedrība ir atklāta komercsabiedrība, kuras pamatkapitāls sastāv no akciju daļu nominālvērtību kopsummas un kuras akcijas var būt publiskās apgrozības objekts.

Komerclikums kapitālsabiedrībām paredz divu vai trīs pakāpju pārvaldes sistēmu, kas veidojas no sekojošām sabiedrības pārvaldes institūcijām: dalībnieku vai akcionāru sapulce, padome (SIA gadījumā nav obligāta) un valde.

Ne mazāk būtisks komerc tiesību institūts ir komerc reģistrs, kas ir uzskatāms par informācijas kopumu, kurš satur visas likumā noteiktās ziņas par komersantu un komerc darbību. Komercreģistra būtiskums izpaužas tādu komerc reģistra pamatfunkciju kā publiskuma, tiesiskās aizsardzības, pierādīšanas un kontroles funkcijas realizēšanā.

Lai komerc tiesiskās apgrozības darījumus varētu noslēgt ātri un droši un pastiprināti aizsargātu trešās personas, ir izveidots pilnvarojuma institūts komerc tiesībās. Komerc tiesības paredz modificētas civil tiesiskās pilnvaras – komerc pilnvaras, kuras komerc tiesiskās apgrozības interesēs novērš minētos trūkumus. Komerc pilnvaru var definēt kā komersanta izsniegtu pilnvaru, ar kuru komersants pilnvaro kādu citu personu viņa vārdā veikt komerc darbību vai slēgt ar komerc darbību saistītus noteikta veida vai atsevišķus darījumus, kuri ir saistīti ar viņa komerc darbību. *Komerclikums* paredz divu veidu komerc pilnvaras: prokūras un parastās komerc pilnvaras.

Komerc sabiedrības var reorganizēt apvienošanas, sadalīšanas vai pārveidošanas ceļā. Saskaņā ar *Komerclikumu* pastāv pieci reorganizācijas veidi: divu veidu apvienošanas – pievienošana un saplūšana, kā arī divu veidu sadalīšanas – nodalīšana un sašķelšana. Savukārt piektais reorganizācijas veids ir pārveidošana.

AUTORTIESĪBAS

Raksta mērķis ir sniegt lasītājam nepieciešamās pamatzināšanas par viena no intelektuālā īpašuma veidiem – autortiesību – aizsardzības nepieciešamību. Autore sniedz īsu pārskatu par autortiesību un blakustiesību jēdzieniem, tiesību avotiem un principiem, apskata galvenos autortiesību institūtus, kā arī analizē šo tiesību attīstības tendences. Lasītājam būs iespējams uzzināt, kādi autortiesību objekti tiek aizsargāti, kādi ne, cik ilgs ir aizsardzības termiņš, kā iegūt darbu izmantošanas tiesības, kā arī to, kādus darbus drīkst izmantot bez atļaujas. Darbā būs atrodams arī blakustiesību jēdziena skaidrojums un tiks analizēti šo tiesību objekti un subjekti.

Bernes konvencija atzīstama par galveno tiesību avotu autortiesībās, un tajā noteikts, ka termins “literatūras un mākslas darbi” aptver visus darbus literatūras, zinātnes un mākslas jomā neatkarīgi no to izpausmes veida un formas. Latvijā autortiesību aizsardzību regulē 2000. gadā pieņemtais *Autortiesību likums*, kopš 1998. gada 15. oktobra autora tiesību aizsardzība tiek garantēta arī Latvijas Republikas Satversmē.

Personas izveidots darbs kļūst par autortiesību objektu no brīža, kad darba veidošanā jeb radīšanā tiek izmantots radošais gars jeb intelekts. Tiesību iegūšanai nav vajadzīgas nekādas formalitātes.

Lai iegūtu darba izmantošanas tiesības, darba izmantotājiem ir jāsaņem autortiesību subjekta atļauja, un ir aizliegts izmantot darbus, ja nav saņemta autortiesību subjekta atļauja.

Tā kā autortiesības ir privāttiesības un vērtējamas saskaņā ar *Civillikuma* noteikumiem, tajās abas puses ir līdzvērtīgas, un, atšķirībā no publisko tiesību imperatīvā rakstura, civil tiesiskās attiecības var veidot, tikai savstarpēji vienojoties. To apliecina arī *Autortiesību likuma* 2. pantā noteiktais princips, ka autortiesības tiesiskā režīma ziņā pielīdzināmas tiesībām uz kustamu mantu *Civillikuma* izpratnē.

Katrai autortiesību sistēmai ir jāsabalansē divas sabiedrību interesējošas tiesības: tiesības, kas pienākas autortiesību īpašniekiem un organizētās sabiedrības saprātīga pieprasījuma tiesības. Tomēr autora darba izmantošana bez atļaujas un bez atlīdzības nedrīkst būt pretrunā ar autora darba normālas izmantošanas noteikumiem un nepamatoti ierobežot autora likumīgās intereses vai radīt viņam zaudējumus.

Šobrīd autoru un citu tiesību īpašnieku ienākumi būtiski krītas, jo jebkurš var šiem darbiem piekļūt internetā, neko nemaksājot. Darbus internetā tikai nelielā daudzumā gadījumu padara pieejamus internetā pats tiesību īpašnieks. Parasti tās ir citas personas. Un tad, kad darbs ir ievietots internetā, tam piekļūt var ikviens, kuram ir interneta pieslēgums.

Tā kā lielākā daļa darbu, kas saņem autortiesību aizsardzību, netiek pat radīti ar domu tos komerciāli izmantot, bet lielākais vairums citu darbu zaudē savu komerciālo vērtību pēc īsa laika, visu šo apsvērumu savienojums gluži dabiski noved pie idejas par autortiesību sistēmas pārveidi, nosakot jaunu lietu kārtību. Nepieciešams nodrošināt līdzsvaru starp autoru tiesībām un sabiedrību, lai ikviens sabiedrības pārstāvis varētu izmantot savu cilvēktiesību uz informācijas iegūšanu un paturēšanu, savukārt autori varētu baudīt savas tiesības saņemot atlīdzību par viņu radīto darbu.

Darba autore sniedz lasītājam zināšanas par intelektuālā īpašuma aizsardzības tiesisko regulējumu, skaidro ar šo jautājumu saistītās teorētiskās nostādnes. Lasītājs iegūs prasmes izprast autortiesību rašanās un aizsardzības principus,

spēs patstāvīgi orientēties literatūrā un tiesību avotos intelektuālā īpašuma rašanās, izmantošanas un aizsardzības jautājumos, kā arī spēs atrast un izmantot dažādus izziņas avotus un materiālus, kas būs nepieciešami tiesību izpratnes uzlabošanā. Cerams, ka darbs veicinās attieksmi pret intelektuālo īpašumu kā pret vienu no personas īpašuma veidiem, un cels izpratni par tā zādības (pirātisma) nepieļaujamību.

KRIMINĀLTIESĪBAS

Latvijas krimināltiesības no XVII gadsimta, kad pēc vēsturnieku domām publicētas pirmās krimināltiesiskās normas latviešu valodā, līdz mūsdienām ir ievērojami mainījušās.

Mūsdienās krimināltiesību attīstību lielā mērā ietekmē starptautiski nozīmīgi globalizācijas procesi, kad, ceļot cilvēktiesību standartus, tiek paplašināta arī atbildība par sabiedrībai svarīgu vērtību apdraudējumiem. Krievijas agresīvā ārpolitika, kā arī militāru konfliktu saasināšanās noteica nepieciešamību pārskatīt *Krimināllikuma* normas par nodarījumiem, kas vērsti pret valsts drošību, kā arī nodarījumiem saistībā ar iedzīvotāju iesaistīšanos konfliktējošo pušu grupējumos. Migrācijas procesi nosaka nepieciešamību pārskatīt atbildību par valsts robežas nelikumīgu šķērsošanu. Tāpat, dažreiz likumdevējs izdara grozījumus, steidzoties reaģēt uz atsevišķiem plašu sabiedrisku rezonansi ieguvu-šiem tiesas lēmumiem vai notikumiem.

Krimināllikums kopš tā pieņemšanas 1998. gadā līdz 2017. gadam ir grozīts 56 reizes. Izdarot grozījumus, mēģināts reformēt krimināltiesības, atstājot pagātnē represīvās padomju krimināltiesību idejas un mēģinot tuvināties Rietumeiropā valdošajiem humānisma standartiem. Reformēšanas ietvaros dekriminalizēti mazāk kaitīgi nodarījumi, samazināta brīvības atņemšanas soda piemērošana par nevardarbīgiem nodarījumiem, paplašināta alternatīvu sodu – piespiedu darba un tiesību ierobežošanas piemērošana. Būtiski palielināts maksimālā naudas soda apmērs, ja agrāk tas bija aptuveni 152 tūkst. eiro, tad ar 2015. gada beigās izdarītajiem grozījumiem noteiktos gadījumos naudas sodu var noteikt līdz pat 3,8 milj. eiro apmērā. *Krimināllikumā* ir precizēta atbildība par organizētiem un vardarbīgiem globāla rakstura noziegumiem. Bargi sodi saglabāti par nodarījumiem, kas apdraud cilvēka fizisko integritāti, īpaši, ja tie ir izdarīti pret nepilngadīgām personām. Saskaņā ar 2015. gada beigās izdarītajiem grozījumiem *Krimināllikumā* paplašināta atbildība par izvarošanu un citu seksuālu vardarbību, īpašā normā nodalīta atbildība par reibumā izdarītiem nodarījumiem ceļu satiksmē, kā arī reformēti juridiskajām personām piemērojamie piespiedu līdzekļi.

Noziedzīgu nodarījumu pazīmes *Krimināllikumā* ir formulētas lakoniski. Vienlaikus normā ietvertajiem jēdzieniem ir jābūt saturiski plašiem, lai izsmeltoši aptvertu visus noteikta veida nodarījumus. Tāpēc likumdevējam ir jābūt ļoti precīzam, formulējot noziedzīgo nodarījumu pazīmes, lai ir viegli saprotams, kāds nodarījums ir sodāms, un lai likumdevēja formulētās noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes ir iespējams pierādīt. *Krimināllikuma* normu piemērošanai ir nepieciešamas ļoti plašas zināšanas, jo nepietiek tikai ar *Krimināllikuma* normas izlasīšanu, ir jāzina arī citi krimināltiesību avoti. *Krimināllikuma* normas piemērošana vienmēr ir saistīta ar citiem likumiem, noteikumiem, starptautisko tiesību aktiem, starptautisko un nacionālo tiesu prakses atziņām, kā arī likumīga un taisnīga lēmuma pieņemšana nav iespējama bez doktrīnas, proti, krimināltiesību teorijas pārzināšanas. Ja šo zināšanu nav, tad ir ļoti viegli kļūdīties, bet kļūdas, piemērojot *Krimināllikuma* normas, var ļoti smagi aizskart gan nodarījumā vainotās, gan arī cietušās personas tiesības.

Ja noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu veicošā persona ir zinoša, tad izmeklēšana notiek ļoti precīzi likumā noteikto noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju pierādīšanai, bet, ja zināšanu nav, tad pastāv iespēja, ka krimināllietā tiks savākti neskaitāmi sējumi dažādu materiālu, taču nebūs pietiekamu pierādījumu sastāva pazīmēm personas nodarījumā. Sekmīgai noziegumu izmeklēšanai vienlaikus ar krimināltiesību avotu pārzināšanu nepieciešamas prasmes saskarsmē ar cilvēkiem, zināšanas kriminālprocesa tiesībās un kriminālistikā.

KRIMINĀLISTIKA UN OPERATĪVĀ DARBĪBA

Šī nodaļa veltīta specifiskai tiesībsargājošo institūciju darbības jomai – kriminālistikai un operatīvai darbībai, kas ar Latvijas Zinātnes padomes 2001. gada 13. marta lēmumu kā “Kriminālistika un operatīvās darbības teorija” atzīta par patstāvīgu juridiskās zinātnes apakšnozari.

Nodaļā konspektīvi aplūkota kriminālistikas un operatīvās darbības rašanās un attīstības vēsture, kā arī, balstoties uz *Kriminālprocesa likuma* un *Operatīvās darbības likuma* atziņām, aplūkoti kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas galvenie institūti – kriminālistiskā tehnika, kriminālistiskā taktika, noziegumu izmeklēšanas metodika, operatīvās darbības subjekti un dalībpersonas, operatīvās darbības process, operatīvās darbības uzraudzība.

Līdztekus tam iztirzāti arī galvenie kriminālistikas un operatīvās darbības galvenie principi – likumības, cilvēku tiesību un humānisma, atbilstības un proporcionālītātes, subsidiaritātes, nepolitiskuma, vienlīdzības principi.

Kopš aplūkotās juridiskās zinātņu nodaļas izveidošanās, galvenās tās attīstības tendences saistītas ar tādu operatīvās darbības pasākumu pielietojuma ierobežošanu, kuri skar personu konstitucionālās tiesības, kā arī ar tiesas uzraudzības pastiprināšanu šādu operatīvās darbības pasākumu pielietojuma jomā.

Kriminālistikas sfērā galvenās attīstības tendences saistāmas ar mūsdienu straujo dabas un eksakto zinātņu attīstību, jaunu tehnoloģiju ieviešanu. Kriminālistikā paredzama šo jauno atklājumu izmantošana, lai izstrādātu un ieviestu praksē jaunus, agrāk neizmantotus pierādījumu atklāšanas, fiksēšanas, izņemšanas un izpētes līdzekļus, paņēmienus un metodes.

Līdz ar to varam secināt, ka kriminālistikas un operatīvās darbības teorija, kā juridiskās zinātnes apakšnozare, pietiekami sekmīgi veic noziedzīgu nodarījumu subjektu atmaskojošu pierādījumu un to atrašanai nepieciešamās informācijas veidošanās likumsakarību izpēti, lai uz to izziņāšanas pamata izstrādātu mūsdienu apstākļiem atbilstošas metodes un līdzekļus šo pierādījumu un informācijas apzināšanai, fiksācijai, izpētei, izvērtēšanai un izmantošanai pierādīšanas procesā.

KRIMINĀLPROCESA TIESĪBAS

Viena no Latvijas tiesību sistēmas nozarēm ir kriminālprocesa tiesības. Šīs tiesības ir jāstudē ikvienā juridiskajā augstskolā, tās veido pamatu augsti kvalificētu speciālistu sagatavošanā darbam tiesās, prokuratūrās, izmeklēšanas iestādēs, advokatūrā u.c.

Kriminālprocesa tiesības ir vērstas uz to, lai tiktu nodrošināta tāda kriminālprocesuālā kārtība, kas aizsargā personu, sabiedrību un valsti kopumā no noziedzīgajiem nodarījumiem. Šo tiesību pārzināšana un pareiza piemērošana ir nepieciešams elements sekmīgai cīņai ar noziedzību.

Šīs nodaļas mērķis ir sniegt vispārīgu ieskatu kriminālprocesa tiesību galvenajos tiesību institūtos, raksturot kriminālprocesa tiesības kā publisko tiesību nozari, kā arī norādīt uz to galvenajām attīstības tendencēm.

Lai panāktu taisnīgu krimināltiesisko attiecību noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē, kā arī nodrošinātu efektīvu *Krimināllikuma* normu piemērošanu, ir svarīgi noskaidrot konkrēto tiesību normu saturu, kas savukārt ir atklājams tiesību avotā. Kriminālprocesa tiesību avotu nozīmi var raksturot kā pamatu kriminālprocesuālo jautājumu izlemšanai, lai panāktu taisnīgu attiecību noregulējumu, piemēram, taisnīgu nolēmumu pieņemšanu. Atklājot kriminālprocesa tiesību avotus, jāatzīmē, ka par tādiem ir jāuzskata vairāki dažādas hierarhijas normatīvie akti, piemēram, Latvijas Republikas Satversme, starptautiskās tiesību normas, *Kriminālprocesa likums (KPL)*. Tāpat jāatzīmē, ka par kriminālprocesa tiesību avotiem ir atzīstami arī citi normatīvie akti (likumi un likumpamatotie normatīvie akti), kā arī tiesību doktrīna. Piemērojot Eiropas Savienības tiesību normas, jāņem vērā Eiropas Savienības Tiesas judikatūra, savukārt Latvijas Republikas tiesību normu piemērošanā jāievēro Satversmes tiesas spriedumā sniegto konkrētās tiesību normas interpretācija.

Kriminālprocesa pamatprincipi kā vadošās normas, kuru piemērošana īstenojama visa kriminālprocesa gaitā, nosaka procesuālās kārtības raksturu un struktūru. Kriminālprocesa pamatprincipi veido kopējo sistēmu, kurā ietilpst tādi kriminālprocesa principi kā kriminālprocesa obligātums, apsūdzība kriminālprocesā, vienlīdzības princips, kriminālprocesuālais pienākums, kriminālprocesuālā imunitāte, kriminālprocesā lietojamā valoda, cilvēktiesību garantēšana, spīdzināšanas un pazemošanas aizliegums, tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tiesības uz lietas izskatīšanu tiesā, tiesības uz objektīvu kriminālprocesa norisi, procesuālo funkciju nodalīšana, procesuālo pilnvaru līdzvērtība, nevainīguma prezumpcija, tiesības uz aizstāvību, tiesības uz sadarbību, tiesības uz kompensāciju par radīto kaitējumu, tiesas spriešana, personas un mantas aizsardzība apdraudējuma gadījumā, dubultās sodīšanas nepieļaujamība (*ne bis in idem*).

Šajā nodaļā tiek skatīti tādi jautājumi kā kriminālprocesa jēdziens un mērķis, kriminālprocesa tiesību avoti un principi, sniegts īss ieskatš kriminālprocesa tiesību attīstībā Latvijā, analizēti tādi kriminālprocesa tiesību galvenie institūti kā kriminālprocesā iesaistītās personas, speciālā procesuālā aizsardzība, pierādījumi un pierādīšana kriminālprocesā, piespiedu līdzekļi kriminālprocesā, mantiskie jautājumi kriminālprocesā, analizēta arī kriminālprocesa praktiskā norise – pirmstiesas kriminālprocess un tiesvedība krimināllietās, kā arī starptautiskā sadarbība krimināltiesiskajā jomā.

Noslēgumā var norādīt, ka:

- kriminālprocesa tiesību transformācijas process mūsu valstī ir noslēdzies, mēs esam pilntiesīgi Rietumu tiesību sistēmas piederīgie ar pārliecību par demokrātiskas un tiesiskas valsts vērtībām - cieņu, cilvēktiesībām un likuma varu;
- izmaiņas, kas veiktas tiesību aktos, norāda, ka Latvija ir orientēta uz personas, tās tiesību un brīvību ievērošanas īpašo svarīgumu, īpaši to, ko paredz starptautiskie tiesību akti;
- neapšaubāmi, šobrīd kriminālprocesuālo regulējumu būtiski ietekmē un ietekmēs Eiropas Savienības tiesību attīstība, kas ir vērsta uz tiesību harmonizāciju un pārrobežu sadarbības veicināšanu;
- neskatoties uz jau veiktajiem vairākkārtējiem grozījumiem *KPL*, darbs pie kriminālprocesa tiesību pilnveidošanas turpināsies.

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBAS

Eiropas Savienība uzskatāma par *sui generis* organizāciju. ES ir juridiska persona un starptautisko tiesību subjekts, proti, tā ir tiesīga uzņemties juridiskās saistības (piemēram, noslēdzot līgumus) starptautiskajās attiecībās. ES noslēgtie līgumi ir saistoši Savienības iestādēm un tās dalībvalstīm. Tomēr starptautiskos līgumus ES ir tiesīga slēgt tikai savas kompetences robežās (Līguma par ES 4. un 5. pants, Līguma par ES darbību 2., 3. un 4. pants). ES ir tikai tā kompetence, kas tai piešķirta ar Dibināšanas līgumiem (kopsakarā ar ES tiesas interpretāciju). ES ir trīs veidu kompetences: ekskluzīvā, dalītā un atbalstošā. Šis kompetenču iedalījums ietekmē arī ES ārējo jurisdikciju.

Savienībā ir iestāžu sistēma, kuras uzdevumi ir stiprināt tās vērtības, sekmēt tās mērķu sasniegšanu, kalpot Savienības, tās pilsoņu un dalībvalstu interesēm, kā arī nodrošināt tās politiku un darbību saskaņotību, efektivitāti un nepārtrauktību. Savienības iestādes ir šādas: Eiropas Parlaments, Eiropadome, Padome, Komisija, Eiropas Savienības Tiesa, Eiropas Centrālā banka, Revīzijas palāta un citas. Eiropas Parlamentam, Padomei un Komisijai palīdz Ekonomikas un sociālo lietu komiteja un Reģionu komiteja, kuras pilda padomdevējas funkcijas.

ES tiesību sistēma tiek uzskatīta par autonomu un neatkarīgu tiesību sistēmu, kas nav uzskatāma nedz par klasiskajām starptautiskajām tiesībām, nedz arī par dalībvalstu tiesību sistēmas sastāvdaļu. No starptautiskajām tiesībām ES tiesības atšķiras ar no dalībvalstīm tikai daļēji atkarīgajiem ES likumdevējiem, kas pieņem lēmumus ar balsu vairākumu. ES un dalībvalstu tiesiskās attiecības balstās uz šādiem principiem: lojalitāte; subsidiaritāte; proporcionalitāte; tiešā piemērošana; tiešā iedarbība un ES tiesību pārākums.

ES tiesības ir tiesību avotu kopums, kas regulē ES tiesisko statusu, iekšējo un ārējo kompetenci, institūcijas, ES autonomo tiesību sistēmu, tās mācību par tiesību avotiem, tiesību normu piemērošanu, jaunradi, kā arī to mijiedarbību ar dalībvalstu nacionālajām tiesību sistēmām.

ES primārie tiesību avoti ir ES Dibināšanas līgumi, vispārējie tiesību principi un ES Pamattiesību harta. Sekundārie tiesību avoti ir legīslatīvie tiesību akti. Eiropadomes vispārējās pamatnostādnes un Padomes lēmumi Kopējās drošības un ārpolitikas ietvaros ir ar izņēmuma raksturu. Savu mērķu sasniegšanai ES piemēro gan juridiski saistošos tiesību aktus, gan arī juridiski nesaistošos līdzekļus. Daudzos jautājumos līdztekus tiesību aktu pieņemšanai ES piemēro *soft law instrumentus* (ieteikumus un atzinumus).

Dibināšanas līgumiem un ES Pamattiesību hartai ir augstākais juridiskais spēks ES tiesību sistēmā. Dibināšanas līgumi tiek pieņemti un piemēroti, vadoties no Pamattiesību hartas burta un *ratio legis*.

ES tiesību sistēmā ir divi spēkā esošie dibināšanas līgumi – Līgums par Eiropas Savienību (*Treaty on European Union*) un Līgums par Eiropas Savienības darbību (*Treaty on the Functioning of the European Union*).

Līgums ir juridiski saistoša vienošanās starp ES dalībvalstīm. Tajā izklāstīti ES mērķi, ES iestāžu darbības principi, lēmumu pieņemšanas mehānisms un attiecības starp ES un tās dalībvalstīm. Jāatzīmē, ka ES (iepriekš – Eiropas Kopienu) vēsturē tika pieņemti vairāki līgumi, kas sniedza ieguldījumu ES tiesību sistēmas attīstībā (piemēram, Māstrihtas, Amsterdamas, Lisabonas līgums u.c.).

Gadījumā, ja tas *expressis verbis* nav noteikts Dibināšanas līgumos, to, vai attiecīgs princips uzskatāms par ES vispārējo tiesību principu un kāds ir tā saturs, nosaka ES tiesa.

Legīslatīvie tiesību akti ir tie ES tiesību akti, kas tiek pieņemti ES likumdošanas procedūras ietvaros. To veidi ir regulas, direktīvas un lēmumi. Legīslatīvie tiesību akti uzskatāmi par ES tiesību sistēmas sekundāro tiesību avotu. ES sekundārie tiesību avoti tiek pieņemti, pamatojoties uz attiecīgo Dibināšanas līgumu tiesību normu. Starp legīslatīvajiem tiesību aktiem nepastāv juridiskā spēka hierarhija. Regulu, direktīvu un lēmumu vieta tiesību aktu hierarhijā atkarīga no tā, vai tie ir legīslatīvie, deleģējuma vai ieviešanas tiesību akti konkrētajā gadījumā. Legīslatīvajiem tiesību aktiem ir augstāks juridiskais spēks par deleģētajiem un ieviešanas tiesību aktiem. Šī principa pamatā ir varas dalīšanas un demokrātijas princips.

Sekundāriem tiesību avotiem jāatbilst Dibināšanas līgumiem, Pamattiesību hartai, kā arī vispārējiem tiesību principiem (gan *expressis verbis* noteiktiem, gan arī "ielasītiem" Dibināšanas līgumos un Pamattiesību hartā). Neatbilstība ES tiesas atzītajam vispārējam tiesību principam var kalpot par pamatojumu tiesību akta atcelšanai.

Eiropas apvienošanās sākotnējo impulsu pēc Otrā pasaule kara pamatoja vairāki faktori, tostarp pastāvīga miera, ekonomiskās izaugsmes un politiskā spēka centra atjaunošanas nepieciešamība. 1995. gada 12. jūnija Asociācijas līgums starp Latviju un Eiropas Kopienām (un katru dalībvalsti) Latvijā ir spēkā kopš 1998. gada 1. februāra. 2002. gada 13. decembrī Eiropas Savienības samitā Kopenhāgenā Latvija saņēma oficiālu uzaicinājumu iestāties Eiropas Savienībā. 2003. gada 16. aprīlī Atēnās tika parakstīts pievienošanās ES līgums. 2003. gada 8. maijā tika pieņemti grozījumi Satversmē (68. un 79. pants), kas paredzēja tautas nobalsošanu par Latvijas dalību ES. 2003. gada 20. septembrī notika tautas nobalsošana (par – 66,97%). 2004. gada 1. maijā Latvija kļuva par ES dalībvalsti.

ES tiesību sistēma joprojām atrodas attīstības, labāko risinājumu meklējumu un stiprināšanas stadijā, kas saistīts ar ES kā iespējamās federālās valsts un *sui generis* organizācijas tendencēm, pīlāru sistēmas *de iure* atcelšanu un *de facto*

kopējās ārpolitikas un drošības politikas izņēmuma statusa saglabāšanu, kā arī migrācijas un bēgļu jautājumu cilvēktiesībām atbilstošāko risinājumu rašanu, ekonomiskajām grūtībām un ārējiem ģeopolitiskiem izaicinājumiem.

STARPTAUTISKĀS PUBLISKĀS TIESĪBAS

Mūsdienu starptautiskās tiesības ir starptautisko tiesību subjektu radīto starptautisko normu kopums, kas nosaka valstu un citu starptautisko tiesību subjektu tiesības un pienākumus, to savstarpējās attiecības un piederību pie starptautiskās kopienas. Starptautisko tiesību sistēmai ir noteikti pamatprincipi, kas satur šīs tiesību sistēmas vissvarīgākās idejas un prasības, tautu un valstu starptautiskās dzīves uzvedības normu regulējumu. Moderno starptautisko tiesību sistēma ir tikai aptuveni piecsimt gadus veca, tomēr tās pirmsākumi ir daudz senāki un meklējami pirms vairākiem gadu tūkstošiem arī ārpus Eiropas. Vēstures liecībās rodami pierādījumi starptautisko tiesību pastāvēšanai līdz ar senāko civilizāciju rašanos, tomēr vairākos būtiskos aspektos tās atšķiras no tā, ko par starptautiskajām tiesībām mēs saucam mūsdienās. Senās pasaules valstīm nebija idejas par universālu sabiedrību. Tautas pazina tikai savus tuvākos kaimiņus, to attiecības nesniedzās pāri ierobežotam ģeogrāfiskam reģionam. Senās civilizācijas katra pašapzinīgi uzskatīja sevi par vienīgo civilizācijas centru, kuru ielenc barbari, kuri nav civilizētas, vienlīdzīgas attieksmes cienīgi. Nepastāvēt universālai valstu sabiedrībai, nav arī universālu, visām tautām kopīgu starptautisko tiesību. Starptautisko tiesību avotu radīšanas pamatā ir starptautisko tiesību subjektu griba, tās saskaņošana kopējo vajadzīgo mērķu sasniegšanai, vienošanās. Starptautisko tiesību normu radīšanas process ir visai sarežģīts. Starptautiskās tiesības nekad nestāv uz vietas, tās ir nepārtrauktā attīstībā, un izmaiņas tajās notiek atkarībā no valstu interesēm, to politikas, no reālajiem starptautisko attiecību apstākļiem.

Mūsdienu pasaulē dominē uzskats, ka dabiskā sabiedrības stāvoklis, kurā tai vajadzētu atrasties, ir miers. Šo ideju apliecina, piemēram, ANO Statūtu preambula. Saskaņā ar šo redzējumu karš ir pārejoša novirze no normas un tikai īslaicīga dabiskā stāvokļa pārtraukšana. Uz starptautisko tiesību attīstību vienmēr milzīgu iespaidu ir atstājusi tautsaimniecības, zinātnes un tehnoloģijas attīstība. Attīstoties kuģniecībai, radās nepieciešamība reglamentēt jūras tiesības. Rodoties lidaparātiem, parādījās starptautiskās gaisa tiesības. Izgudrojot starptautiskās sakaru sistēmas, tām tika radīts starptautisks regulējums. Paceļoties kosmosā, cilvēce radīja starptautiskās kosmosa tiesības. Radot arvien jaunākus un iznīcinošākus ieroču veidus, to skaitā masu iznīcināšanas ieročus, radās nepieciešamība ierobežot un pat aizliegt to lietošanu. Kodoltermiskās enerģijas izmantošana radīja problēmu par kodolieroču neizplatīšanu un aizliegumu, kā arī radioaktīvo vielu pārvadāšanas un uzglabāšanas noteikumu nepieciešamību. Līdz ar to dabiski ir paplašinājies starptautisko tiesību regulēšanas loks un rodas nepieciešamība starptautiski reglamentēt arvien jaunu un jaunu nozaru darbību. Tādējādi mūsdienās starptautisko tiesību apakšnozares ir ļoti dažādas: starptautiskās līgumu tiesības, diplomātiskās un konsulārās tiesības, starptautiskās jūras, gaisa un kosmosa tiesības, starptautiskās tirdzniecības tiesības, starptautisko organizāciju tiesības, starptautiskās cilvēktiesības, starptautiskās krimināltiesības, starptautiskās vides tiesības u.c.

Latvija kā starptautisko tiesību subjekts pastāv kopš Latvijas suverēnas valsts proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī. No 1940. gada līdz 1991. gadam Latvija, tāpat kā abas pārejās Baltijas valstis – Igaunija un Lietuva, neeksistēja starptautisko tiesību subjekta statusā *de facto*. Šo valstu teritorija bija Padomju Savienības (1940–1941; 1944–1991) un nacistiskās Vācijas (1941–1945) okupēta. Līdz ar to Latvijas pieredze starptautisko tiesisko attiecību veidošanā ir daudz pieticīgāka nekā citām Eiropas valstīm. Pēc neatkarības atjaunošanas Latvija atgriezās starptautiskajā kopienā un tika uzņemta ANO (1991). Tāpat Latvija kļuva par daudzu citu starptautisko un Eiropas reģionālo organizāciju dalībvalsti, starp kurām īpaši atzīmējamās EDSO (1991), NATO (2004) un Eiropas Savienība (2004), kas ievērojami stabilizēja Latvijas starptautisko stāvokli. Valstiskās neatkarības atjaunošana sekmēja starptautisko publisko tiesību izpēti attīstību, atbrīvojoties no agrākā perioda uzspiestajiem ideoloģiskajiem mītiem. Zinātnieki šajā laikā ir pētījuši ne vien tīri teorētiskus jautājumus, bet ar lielu aktivitāti pievērsušies Latvijai nozīmīgām starptautisko publisko tiesību problēmām. Svarīgi atzīmēt, ka 2007. gadā Latvija noslēdza robežlīgumu ar Krieviju, tā izbeidzot strīdu starp abām valstīm par Abrenes novada piederību. Tāpat jānorāda, ka Latvija ir pievienojusies visām nozīmīgākajām universālajām konvencijām (līgumu, jūras, civilās aviācijas, diplomātisko un konsulāro u.c. tiesību jomā), galvenokārt tām, kas regulē cilvēktiesību aizsardzību.

STARPTAUTISKĀS PRIVĀTTIESĪBAS

Starptautiskās privāttiesības (*Private International Law*) kā tiesību disciplīna Latvijā un arī citur pasaulē vēl joprojām attīstās, pamazām kļūstot par nozīmīgu tiesību sistēmas sastāvdaļu. Starptautisko privāttiesību izpratnes ziņā pasaules valstu starpā nav vienprātības; vieni tās dēvē par “starptautiskajām privāttiesībām”, citi – par “kolīziju tiesībām” (*Conflict of Laws*). Neraugoties uz atšķirībām terminoloģijā, vispāratzīti ir svarīgākie starptautisko privāttiesību uzdevumi – lietu piekritības noteikšana (*choice of jurisdiction*) un piemērojamo tiesību izvēle (*choice of law*) pārrobežu

rakstura strīdos (*cross-border disputes*), ārvalstu nolēmumu atzišana uz izpilde (*recognition and enforcement of foreign judgments*), kā arī starptautiskā tiesiskā sadarbība dokumentu un pierādījumu iegūšanā un izsniegšanā ārvalstīm.

Starptautiskās privāttiesības tiek uzskatītas par samērā grūti izskaidrojamu juridisko disciplīnu. Problēmas n robežot to no citām juridiskām disciplīnām nereti rodas arī praksē. Tam pamatā ir vairāki iemesli. Pirmkārt, Latvijā pēc neatkarības atgūšanas starptautiskās privāttiesības kā juridiskās zinātnes nozare ir attīstījusies lēni un nesistemātiski. Otrkārt, Latvijas normatīvo aktu sistematizēšanas centieni starptautiskajās privāttiesībās līdz šim nav bijuši veiksmīgi. Treškārt, starptautisko privāttiesību ciešā saikne ar starptautiskajām publiskajām tiesībām un valstu nacionālajām tiesībām nereti rada maldīgu priekšstatu par šo tiesību juridisko dabu.

Starptautiskās privāttiesības regulē privāttiesiskās pārrobežu attiecības, tām ir savs regulēšanas priekšmets un metodes. Starptautisko privāttiesību avotiem piemīt daudzējāda daba. Viena daļa starptautisko privāttiesību avotu, piemēram, starptautiskie līgumi (konvencijas) nāk no starptautiskajām publiskajām tiesībām, otra – izriet no dalības ES un tās sekundārajiem tiesību aktiem, bet trešā – veidojas no katras valsts likumdevēja izdoto normu kopuma. Visu šo normu mērķis ir regulēt starptautiski privāttiesiskās attiecības. Tādējādi starptautiskās privāttiesības satur gan kolīziju tiesību, gan materiālo un procesuālo tiesību normas.

Kolīziju norma ir starptautisko privāttiesību kodols. Tomēr ne tikai pati kolīziju norma, bet arī ar to saistītie jautājumi veido kopēju pamatu ārvalsts tiesību piemērošanai. Piemēram, kolīziju normas un ārvalsts tiesību kvalifikācija (*classification*), savstarpējība, tālākā norāde (*renvoi*) uz citas valsts tiesībām vai atgriezeniskā norāde uz savas valsts tiesībām, imperatīvās normas (*mandatory rules*) vai publiskās kārtības (*ordre public*) atruna, kas ierobežo kolīziju normas (*conflict of laws rule*) darbību un ārvalsts tiesību piemērošanu (*application of foreign law*). Tādējādi kolīziju tiesību sistēmu veido kolīziju normas un šo normu piemērošanas principi. Ņemot vērā kolīziju normu uzbūves un piemērošanas īpatnības, starptautiskās privāttiesības apvieno tiesību institūtus, kurus var uzskatīt par savdabīgiem nacionālo privāttiesību (ģimenes, mantošanas, lietu un saistību tiesību) institūtu turpinājumiem. Starptautisko privāttiesību institūti izriet no nacionālo privāttiesību institūtiem, tomēr darbojas patstāvīgi un nesaplūst ar tiem. Līdz ar to starptautiskās privāttiesības var uzlūkot kā kompleksu, tomēr atsevišķu tiesību sistēmu Latvijas tiesībās.

Kā jebkuru citu tiesību disciplīnu, arī starptautiskās privāttiesības pēc to izpētes objekta var iedalīt vispārējā un sevišķajā daļā. Vispārējā daļa ietver starptautisko privāttiesību vispārējus jautājumus, tādus kā šīs jomas regulēšanas priekšmets un metodes, tiesību avoti, kolīziju tiesības, ārvalsts tiesību piemērošana un juridiskā kvalifikācija. Sevišķā daļa ietver konkrētas tiesību jomas, balstoties uz valsts iekšējo privāttiesību apakšnozarēm. Šajā daļā ietilpst pārrobežu ģimenes un mantojuma tiesības, īpašumtiesības, intelektuālā īpašuma tiesības, starptautiskās tirdzniecības tiesības, līgumtiesības, deliktu tiesības, darba tiesības, starptautiskās finanšu tiesības un starptautiskie norēķini, starptautiskie pārvadājumi, starptautiskās investīcijas u. tml. Nereti atsevišķi tiek izdalīts starptautiskais civilprocess un starptautiskā šķīrējtiesa. Šajā regulējumā ietilpst tiesu kompetences noteikšana, ārvalsts tiesību piemērošana un to satura noskaidrošana, tiesu nolēmumu atzišanas un izpildes jautājumi, kā arī starptautiskās sadarbības procesuālo darbību nodrošināšana.

Šodienas Latvijas starptautisko privāttiesību regulējums, jo īpaši CL Ievadā ietvertā kolīziju tiesību kodifikācija, atbilst starptautisko privāttiesību izpratnei laikā pirms Otrā pasaules kara vai pat agrāk. Sākot ar XX gadsimta vidu, Eiropā un citur pasaulē likumdevēji savus starptautisko privāttiesību noteikumus pakāpeniski modernizēja. Tādēļ zinātnieki un praktiķi Latvijā uzsver šā regulējuma pilnveidošanas nepieciešamību nākotnē (*de lege ferenda*).

ES starptautisko privāttiesību regulējums attīstās dinamiskā progresijā, ES institūcijās ir daudz paveikts vairāku privāttiesību jomu tiesiskā regulējuma uzlabošanā. E-komercijas attīstības veicināšana, stiprinot patērētāju tiesību aizsardzību, interneta drošības un lietotāju uzticēšanās uzlabošana, veicinot personas datu aizsardzību, informācijas un komunikāciju tehnoloģiju izmantošana, lai risinātu sabiedrībā aktuālas problēmas, kā arī citi jautājumi šobrīd kļūst arvien aktuālāki un nākotnē nenoliedzami ietekmēs starptautisko privāttiesību attīstību arī Latvijā.

SUMMARY

HISTORY OF LATVIAN LAW

The article follows the development of law in the territory of Latvia from ancient times till 2004 when Latvia joined the EU and thereby concluding the transition from post socialism period to the legal system of Western democratic states.

The structure of the society which was more or less hierarchical has changed over time. Balt and Balto-Finic minority nations had an understanding of law that could be compared to other European nationalities. Starting from the 9th century a larger union started appearing first of all in Western – terrae that comprised the smallest area where taxes were gathered and court decisions taken – parishes. The parish system of the Germans was introduced in the Latvian territory both by Scandinavia (Western Latvia) and also indirectly by the Russian Czarists (Eastern Latvia). The common law period in the Latvian territory ended in the 13th century as a result of the Crusades when feudal Livonia was established. The feudal order characteristic of Western Europe was established in Livonia at the end of the 13th century. The various Livonian social orders not only lived each with their own laws but also used different languages – clergy – Latin, knights – German – farmers – language of local people that over time transformed into common Latvian language, Northern Latvia – Liv, Estonian part – Estonian. Farmers' feudal dependence began to take shape during the final period of Livonia at the end of the 15th century. The transition to the new times began during the final period of Livonia.

Livonia's collapse following the First Northern War, (1561) was used by the knights to strengthen their privileges. With the fall of Polish–Lithuanian knights the Polish–Lithuanian King Sigismund II, who supposedly got the grace of Augustus which is still being questioned, guaranteed the German knights considerable privileges compared to other social orders.

Influenced by Roman human rights the lawyers David Hilchen (lat.: Heliconius) in 1599 coined a definition of legal status of serfs defining them as persons who were dependent on their feudal lords both at the property and personal level. Serfdom as a legitimate legal status was defined in the statutes of Kurzeme in 1617, in the Police Regulations of Vidzeme's Swedish Governor General Claudia Tota in 1668 and in Eastern Latvia–Polish Inflantia starting from 1677 when the Lithuanian statutes of 1588 came into force.

Parts of the Latvian territory were annexed to the Russian empire in the 18th century. After joining Russia the Baltic provinces still maintained certain ties with Western Europe that was reflected in the powerful influence of Enlightenment. As a result serfdom was abolished in 1804 earlier than in the rest of the Russian empire (Estonia in 1816, Kurzeme in 1817, Vidzeme in 1819). Peasants got their personal freedom by the land was still the property of manor lords. After the adoption of the Vidzeme peasant's provisional law the purchase of land and formation of peasant's private property started which in terms of economics separated the Baltics from the rest of the Russian empire. The peasant's order to which the majority of the Latvians belonged forced to achieve new and higher education level due to the change in their private law status. The increase in education level promoted the growth of national consciousness which resulted in the formation of the nation.

The Baltic provinces maintained civil rights distinct from the rest of the Russian empire. On 12th November 1864 the Czar of the Russian empire Aleksander II adopted the III part of the Baltic local law drafted by prof. Frīdriha Georga Bunes (1802–1897) (*Сводъ местныхъ узаконеній губерній остзейскихъ. Часть третія. Законы гражданскіе*) as the civil law for the Baltic provinces.

The Baltic Civil law was worked out in accordance with historic school of law and it incorporated and systematically arranged the particulate civil law historically existing in the Baltic region. Roman law and law of pandect formed a significant source of the Baltic Civil Law.

The Republic of Latvia was proclaimed on 18th November 1918 when the Latvian exercised the right to self-determination.

All the former Russian citizens who lived on the territory of Latvia (*Ius solis*) or had originated from them (*Ius sanguinis*) became citizens of the Republic of Latvia without any distinction in terms of nationality or religion. The ethnographic borders of Latvia were proclaimed. Adhering to the Law of continuity principle the People's Council of the Republic of Latvia on the 5th December 1915 adopted the law "On retaining the validity of earlier Russian law in the territory of Latvia". The basic law of the nation – the Satversme was adopted in 1922 by the Constitutional Assembly which was democratically elected in 1920 with representative of both genders. A new penal code was drafted in 1933.

Latvia was one of the first nations where capital punishment was abolished. Although after the coup on 15th May 1934 the authoritarian regime of Kārlis Ulmaņis suspended the functioning of the Constitution, work on new legislation continued and the Latvian Civil code that eliminated all the civil law particularism was adopted.

In 1940 the USSR occupied Latvia and did not recognise the local legislation and as of 26th November 1940 the Russian SFSR law codification came into force in Latvia.

After the World War II Latvia became a part of the Soviet law system. Although the drafted Latvian SSR constitution (1978) adopted its Criminal Code (1961) and Civil Code (1963), it was a fiction as the 1977 USSR constitution stated that no normative enactment of any of the socialist soviet republics could be in conflict with the common USSR legislation.

With the adoption of declaration "On the restoration of independence of the Republic of Latvia" on 4th May 1990 by the Supreme Council of the Latvian SSR the transition period from the Soviet law system to Western law system started which eventually concluded in 2004 with the accession of Latvia into the European Union in 2004.

ADMINISTRATIVE LAW

Administrative law is an independent branch of public law that ensures the proper daily functioning of state administrative institutions as set out in the relevant sources of law. Sources of administrative law are like a set of recommendations for the functioning of administrative law entities. An important role among administrative law sources is accorded to administrative law principles that are independent sources of law for the regulation of administrative relations and according to a controversial point of view are used to interpret law or other normative enactments. Laws, Cabinet of Minister regulations, regulations binding upon local governments and case law are further mentioned and used in the paper according to their hierarchy and opinions of scholars are expressed as well. Thus it is proposed to study the various administrative law categories from the theoretical aspect and the administrative law institute as administrative law regulations.

Readers are offered important administrative law institutions, administrative law categories and their mutual interaction and dependence. The paper offers an insight into the improvement of public administrative institutional system and development of legal regulation of competences of public administrative institutions.

Historically administrative law originated (genesis "originate") along with the formation of the state. The development of the state furthered the development of administrative law and it regulated mutual relations between the state and the society. The origin of administrative law as a science and as practically applicable regulations can be linked to the Middle ages. Medieval states regulated the life of their subjects in detail, defined the opportunities of acquiring finances and forms of controlling public order. The opinions of law scholars and philosophers on the origin and development of administrative law in Europe were formed and developed in the 18th century in Germany and in the 18th century in France. Progressive public administration models for those times were worked out and implemented. The states introduced the principle of separation of three powers. The development of administrative law could also be observed in the 19th and 20th century. The process of formation of the administrative law system ended in the continental European countries with a civil law system due to the practical necessity and activities of law scholars. An administrative law normative system that regulated the public administration structures and the legal aspects of their functioning was created. Political and administrative power were separated to ensure the stability of the state with the idea that administrative power has to be professional and independent of political changes. A similar approach to public administration was taken in Anglo-Saxon countries. After the gaining of independence and its regaining administrative law in our country developed in tune with continental law in other European Union states, in particular under the influence of the German administrative law and simultaneously the general legal system.

It should be acknowledged that after the regaining of independence public administration was subject to reforms which according to the policy guidelines and government declarations were aimed at proper alignment of the state civil service, enhancement of the regulatory framework of administrative liability for defining the competences of state administrative institutions such as the State Chancellery. Unfortunately there have not been sufficient research and monographs especially focused on administrative law.

ADMINISTRATIVE PROCEDURE LAW

The article analyses the various types of law sources – normative enactments, general law principles, Latvian administrative court and international court practice, Latvian and foreign law doctrine to provide an insight into the content of various administrative procedure law institutes. Attention has been focused on the main law institutes in this branch of law. Initially the overall aims and law sources of administrative procedure law have been described. This is

followed by an analyses of the regulations on the administrative procedure stages, types of participants of the process and the duration. Finally in the concluding part of the article the basic tools of the administrative procedure have been analysed – administrative acts, factual actions, public law contracts and testimonials as well as public property rights.

The administrative procedure law came into force on 1st February 2004. Since that time the legislators have regularly made amendments enhancing and developing the administrative procedure law institute. The administrative procedure regulations should be evaluated positively. The administrative courts that apply the administrative procedure law and control the activities of the public administration institutions also function successfully and further the rule of law. At the same time in recent years there has been a problem with the prolonged duration of hearing of cases the private individual's accessibility to administrative courts has been reduced in attempt by the legislators to find a reasonable balance between recourse to courts and the efficiency of court hearings. At present there are no indications that the developments initiated will continue. Moreover it is hoped that increasingly more attention will be focused alternative conflict resolution methods (mediation, conciliation, quasi courts etc.) and legal assistance provided by the state. The aim of qualitative administrative procedure is not only the proper application of legal norms to the actual circumstances but also effective solutions for each particular situation. Being an observer in an administrative procedure institution a private individual only becomes active in court hearings. Therefore administrative procedures in an institution should be rational aimed at achieving a consensus and fair results.

HUMAN RIGHTS

Human rights are inherent to every person, regardless of race, nationality, skin colour, language, gender, age, health status, social origin, religion, political belief, sexual orientation or other status. Many rights are inherent from their birth, others upon reaching a certain age (e.g. right to vote) or attaining other preconditions (e.g. social benefits according to individual needs and circumstances or voting rights upon becoming a citizen of another country). Regardless of the moment of attaining them, human rights are equally valuable, indivisible and interdependent.

Natural and legal entities as well as association of persons are all considered subjects of human rights. The state on the other hand is the human right provider. Human right subjects are entitled to demand the provision of human rights from its provider, the state. The state as a human rights provider is responsible for the provision of human rights to all persons in its territory or jurisdiction.

Human rights are in a state of constant development. The majority of human rights are inherent right from the moment of our birth (right to live, freedom of speech, right to education, health etc.). Some human rights are acquired when we attain a certain age (e.g. right to elect and to be elected) or upon acquiring a particular legal status (e.g. refugee status and rights related to it such as right not be extradited to the state where they are persecuted due to their political beliefs). Under certain circumstances when we belong to a certain community the state has a responsibility to provide us greater security (e.g. restrictions on dismissing pregnant women, duty to adapt the work place for people with special needs etc.). The state is also entitled to restrict many of our human rights under certain circumstances. Some of our human rights are absolute. In any case no one has the right to deprive us entirely of our human rights.

It is to be acknowledged with regret that the actualisation of human rights, their definition in legal enactments and guarantees regarding their enforcement have traditionally been related to tragic consequences (existing and emerging) of wars and military conflicts (e.g. military aggressions, revolutions) and/or emergence of communities and countries. The issue of protection of human rights at the international level became especially topical after the Second World War. The aim of post war measures is still actual – to do everything possible to avoid the horrors of the war.

Human rights in the everyday life in democratic states is perceived as self-evident. For instance the right to use of Internet, right to form associations, receive fair compensation for work done, right to petition state institutions and receive answers in essence do not require complex explanations – they are a part of everyday reality. The situation changes conceptually when the state does not fulfil its obligations related to human rights. Unfortunately it is to be acknowledged that even in the XXI century there are cases when one thinks of human rights only when they are breached. Events in Ukraine, Afghanistan, Iraq, Syria and other regions of the world confirm this statement.

These cases are a litmus test for rule of the law in these states. A country must be able to prevent a deviation from standards of human rights, investigate human rights violation cases and provide fair compensation for them. A country that does not ensure the effective provision of human rights cannot be considered a legal and democratic country. The effective provision of human rights in fact contributes to strengthen the belief of inhabitants in the state. One may agree with the European Court of Human Rights statement already referred to in this article that the efficiency of human rights is dependent on the control mechanisms.

International treaties, common law, *jus cogens* rules of law, general principles of law, international and regional human rights court case law, resolutions, opinions, views, recommendations of international organizations as well

as the doctrine and national sources of law respecting the principle of universal status of human rights, national sovereignty, primacy of international law, etc. are all sources of human rights. There are several legal mechanisms for the protection of human rights at the national, regional and global level. Analysing the functioning of the existing human rights protection mechanisms there are grounds to consider that they are not sufficiently effective. Inter alia the limited competence (such as the European Court of Human Rights competence comprises only rights stipulated in Conventions and its regulations), unreasonable duration of the proceedings (both at the national and regional level), rejecting the hearing of cases (at national level mostly in the Supreme Court and at the regional level in the European Court of Human Rights), the subsidiary nature of regional and international human rights protection mechanisms (national human rights protection mechanisms need to be applied before the application of international mechanisms), legally non-binding nature of decisions (e.g. UN Human Rights Committee) and the absence of enforcement of compulsory jurisdiction (such as the UN international Court of Justice) are all effectiveness related problematic issues. The list unfortunately goes on and on. Full-fledged cooperation of the country and its willingness to enter into international treaties and effectively implement its rules and regulations is vitally important for human rights protection on a broader scale.

It is to be underlined that the effective provision of human rights is not possible without the involvement of the community in national and local government decision making, without the possibility of access to information as well as the possibility of defending their interests, rights and freedom in a fair court. Democratic institutions are inextricably linked to human rights. A country that is not afraid of effective provision of democracy and human rights and respects its citizens is a truly strong country.

COMPETITION LAW

The aim of competition law is to create a legal framework to protect competition that is an integral part of a market economy, primary stimulus to develop production and the provision of services and effective management. Fair and equal competition is an essential prerequisite for enterprises to operate safely and effectively in the internal market.

Competition is an economic competition between market participants who compete in the production or marketing the same or substitutable products in a specific geographic area (in a relevant market). It is a fight for bigger turnover, attracting customers, playing a key role in the market or getting a larger market share.

One of the important EU policy objectives is to promote fair competition. The Latvian law related to competition have been worked out taking into account EU competition policy framework and EU law. Latvia supports the EU initiative for the development of competition law. Taking into account that the economy in the Soviet Union was not based on the principles of competition, the establishment and development of Latvian competition law started only after the restoration of independence.

Cartel is one of the most serious violations of competition law. Agreements between market participants are prohibited and invalid from the outset, if its object or effect is the prevention, restriction or distortion of competition. Horizontal agreement between the same levels of the production or distribution in different companies is called a cartel. Undertakings may be involved in vertical agreements at different production or distribution levels. An agreement which may formally comply with the features of a cartel or vertical restraint can be exempt from the competition restrictions if it stimulates new technologies and benefits consumers.

Dominance (dominant position) is one of the main competition law institutes. It is the economic position of a market participant or several market participants in the relevant market where the participant or participants are able to fully or partly operate in the market over a sufficiently long period independent of competitors, customers, suppliers or consumers and significantly prevent, restrict or distort competition. A dominant position is not a violation in itself – the abuse of dominant position is prohibited. Competition law restricts the abuse of dominant position by dominant undertakings in order to prevent the restriction or distortion of competition to the detriment of consumers and other market participants.

In 2008, the Competition Act in Latvia introduced the concept of “dominant position in the retail trade”, which is significantly different from the classical dominant position of market power in terms of volume. The company, using a dominant position in retail trade, may impose unfair trade or payments terms on their suppliers, but does not have the capacity to act completely independently of customers or competitors. The aim is to protect the rights of producers whose market power is too small in order that their interests would not be adversely affected by deals with big wholesalers.

The abuse of dominant position is the basis for the imposition of a substantial fine on the offender.

Merger control by the state or the EU (depending on the level) is necessary for preventing a significant reduction in competition as a result of mergers, because the absence of the driving force of competition may lead to an increase in prices, decrease in choice and quality, as well as decrease in economic growth on the whole.

Provision of state aid is prohibited unless it is justified by the objective of common interest – general services as long as it does not distort competition to an extent that threatens the public interest. The European Commission monitors State aid to maintain a balance between the positive and negative effects. State aid can be provided only with the European Commission's permission. If state aid was granted wrongly, the beneficiary should repay the amount of aid with interest.

Unfair competition is any activity that in violation of the legal framework and fair operating practices results in or creating the possibility of hindrance, restriction or distortion of competition (for example, using another market participant's name, trademark, trade secret, or spreading false information about competitors, etc.). In case of unfair competition, the market participant whose interests were encroached may bring legal proceedings against the offender demanding that the offender terminate the infringement and compensate damages.

The European Commission or national competition authorities have rights to investigate competition law infringements – depending on the scale. The European Commission also investigates cases in which it is necessary to give a new interpretation of the application of the EU competition law.

The Latvian competition authority is the Competition Council, which aims to provide an opportunity for each market participant to carry out economic activities in free and fair competition, as well as to promote the development of competition in all sectors of the economy in the public interest.

Latvian competition law is an integral part of the European Union law. The common European Union competition policy provides the basis for developments in the Latvian competition law.

INSURANCE LAW

Insurance law as a part of civil law is developed and established in modern law theory regulating the nature of insurance and operating principles of insurance market participants.

The legal framework for insurers and other insurance market participants operating in the EU is unified and defined by several EU directives binding upon its Member States. However, the insurance contract at the EU level, although based on common basic principles of insurance, is not subject to unification. Relating to insurance there are a number of special basic laws in Latvia – the Law on Insurance Contract, the Insurance and Reinsurance Act, the Motor Third Party Liability Insurance Act, the Insurance and Reinsurance Intermediaries Law.

Insurance law development in post-Soviet Latvia restored only after the restoration of Latvian independence. The European legal regulation on insurance has had a great impact on law of insurance, but the necessity to enhance the Latvian insurance regulations is still topical.

Insurance is the transfer of risk of losses to the insurer based on a private contract for contribution, which is called the insurance premium. In total, there are 18 separately licensed non-life insurance classes, as well as life insurance, which is divided into seven sub-types. The EU has united the insurance undertakings licensing, operating and supervision principles. Based on the license issued in one EU Member State the insurer shall have the right to provide insurance services in any other European Economic Area Member State.

The terminology used in the insurance contract and the contract regulation are specific. The policyholder may conclude insurance contracts in their own or another person's benefit – in favour of the insured. With a few exceptions, the person's type of insurance is based on the principle of compensation and insurance indemnity cannot exceed the amount of damage. A mandatory regulation regulates cases of over-insurance and underinsurance.

A special law regulates motor third party liability insurance, but the text of it is not comprehensive and it uses different terminology from that in the civil law and the law on insurance contracts.

The insurer who has compensated the insured losses has the right to recover those losses from the person who has caused these losses. Law on the insurance contract calls it regress rights, but in other countries and EU law it is called subrogation. Similarly, motor third party liability compulsory insurance regulation states that the insurer is entitled to regress, which has a different meaning – it is the insurer's right to recover the amount of damages paid to the victim from the insured in statutory gross infringement cases (we can say that insurance protection for such cases are not provided, and compensation for losses shall be paid to victims in order to protect the interests of victims, which is objective of this type of insurance).

Reinsurance is the transfer of risk of losses from an insurer to special subject – reinsurer. Reinsurance is carried out on a private contract basis. Reinsurers licensing, operation and supervision principles are uniform throughout the EU.

Insurance intermediaries are subject to special registration in order to ensure the quality and financial security of insurance mediation services. Principles are uniform throughout the EU. Latvian insurance intermediaries is an insurance broker – client representatives, as well as insurance agents and related insurance agents – representatives of the insurers.

The Latvian insurance legislation and practice has many shortcomings. Since the adoption of the law on insurance contracts, the legal environment has changed significantly, business principles, which also applies to insurance have become well established and awareness of consumer rights and regulation has also developed. Insurance regulation problems contribute to the misinterpretation of laws regulating insurance relationships and promotes inconsistent court practice in resolution of insurance disputes. Therefore Latvia requires a new insurance contract law that incorporates current regulations that have withstood the test of time and is based on European project "European Insurance Law Principles" (Project Group "restatement of European Insurance Contract Law", "Principles of European Insurance Contract Law", available at: <http://restatement.info/cfr/Draft-CFR-Insurance-Contract-17122007-FINAL.pdf>), which is recommended for the use of EU legislators.

CONSTRUCTION RIGHTS

Construction rights as a set of public and private legal norms regulate the use of land for building purposes, the scale and type of buildings, construction procedures and legal relations among participants in the construction process. The public law regulations of the construction process enable reviewing construction rights as a special sub branch of administrative law. In turn in case of civil law infringements the private law regulations enable the protection of rights pursuant to civil procedure regardless of the administrative law regulations of construction.

Written law sources basically regulate construction processes in the Latvian legal system: laws, Cabinet of Minister regulations, construction norms. However, the practice and decisions of the administrative courts that contain a number of concepts and notions regarding the legal nature decisions made during the construction process, third party rights and obligations in the construction process as well as the competence of relevant state authorities involved play a significant role in the development and interpretation of construction rights. The interpretation and development trends of significant construction rights institutes such as building permits and its control limits, the land use plan and its impact on the construction process, the limits of property rights institute within the legal framework the construction rights, building rights and other rights specified in the institutes mentioned in this paper can be found in administrative court practice..

Although the first written construction provisions in Latvia date back to the 13th century, legislation adopted in the 20's and 30's of the 20th century that laid the foundation for the further development of territorial planning and construction regulations can be considered the first modern regulations of the construction process. After the regaining of independence Latvian legislators started the goal oriented gradual transition from the Soviet and Latvian Soviet construction regulations to the present Latvian construction legal framework system aligning the national regulations with the EU requirements. The new construction law adopted as of 1st October 2014 and the subsequent secondary normative enactments introducing new and detailed regulatory framework can be considered as the third significant turning point in the development of Latvian construction rights..

Today two years after the adoption of the new construction regulations it should be concluded that construction rights in Latvia are still being developed. The legislators after encountering several loopholes have repeatedly amended the Construction law and work on the enhancement of the legislative base will be carried on. The same significant attention is being and will be paid to work on enforcement of these regulations. Only the practical implementation of legal regulations and in particular the interpretation of administrative courts will reveal all the legal nuances in these new regulations and their real impact on the scope of rights and obligations of participants of the construction process. The analysis of the existing normative enactments and court practice described in the paper enables us to identify the basic development trends and realise at the same time that work on the development of construction rights is an ongoing process.

FAMILY LAW

The paper reviews Family Law and describes the core concepts and objectives based on family law sources and principles. Legal aspects of the historical development of family law have been outlined to gain an understanding of the development of family law. The key law institutes of family law have been described, an explanation of legal regulations has been provided by identifying several problematic issues and solutions have been offered. Observing the modern trends in the society an insight into the family law development trends has been offered by highlighting the potential problems that would need to be regulated in the future.

The aim of the paper is to offer an understanding on the voluminous amendments to Family Law in the first chapter of Civil Law that came into force as of 1st January 2013 and concerns practically the whole institute of family law and certain amendment and additions that were done later on.

Taking into account modern trends prevalent in the society the institute of engagement has lost its legal actuality as engagement is a contract the only aim of which is the further conclusion of marriage. Failing to achieve the aims of engagement could lead to legal consequences i.e. the obligation to return gifts and to compensate the damages. However as engagement is to be presumed and in any case the interested party has to prove the fact of conclusion of engagement and it should be in the presence of a witness, there is practically no possibility of any legal consequences regarding property issues. Even maybe due to the circumstances that it is accepted in the society that partners give each other gifts. Only legal consequences regarding property issues that is acceptable is the duty to compensate damages that may occur due to the non-conclusion of the marriage.

Marriage can be concluded no sooner than one month after the application and all other necessary documents for the conclusion of the marriage have been submitted to the register's office. The minimum period can however be shortened in exceptional cases. However the *CL* does not stipulate any criteria for exceptional cases and the concept can be interpreted in various ways thereby causing fragmentation in practice.

In the case of divorce two distinct grounds can be identified – spouses have lived separately for more than three years or the spouses have lived separately for less than three years. In case spouses have lived separately for less than three years the section 74 of the *CL* sets out further grounds on which the judge can terminate the marriage. However if in addition to these grounds other claims have to be resolved, in particular the division of real estate, the divorce process can take a long time. Therefore an explanation is necessary on how such cases will be heard as there no summaries of court practice on such aspects of divorce cases available as yet.

The *CL* regulation that foresees that the court does not dissolve the marriage even if it has fallen apart, if and to an extent the marriage needs to be kept intact in the interests of the spouses' dependent child in exceptional situations due to especially extraordinary circumstances is considered contradictory. As it is not possible to foresee every exception and extraordinary circumstance and consider it in the regulations the interpretation of the terms "exceptional situation" and "extraordinary circumstances" are left to the competence of the judges. However the legal system has sufficient tools and mechanisms to provide for the interests of the dependent child and consequently it is not necessary to protect the dependent child's interest with a regulation that acts as mechanism to enforce forced sustenance of marriage.

The legislator has resolved the issue that are directly related to children's rights to know about their origins. Pursuant to amendments made to section 149 of *CL*, the biological father of the child now has the right to contest the assumption of paternity within two years from the birth of the child; however in special cases stipulated by the law and according to principle the issue of contest of paternity should be seen in light of the child's rights to his/her identity and a stable family environment.

Challenges faced by the adoption institute with respect to the determination of legally free status of the child are linked to the legal framework of custody and guardianship institute. With regards to custody – in cases related to legal framework of the process of deprivation of parental custody rights and with regards to guardianship - in cases when the guardian of the child to be adopted is a close relative of the child there are significant grounds for delays in the initialisation of the adoption process even when the child is included in the adoption register and can be adopted.

The legislator has not set the maximum age limit of the adopter in the *CL*, although there were discussions on it during the drafting of the amendments to the *CL*. Pursuant to the child's interest to long term family care such a limit should be set by amending the section 163 of the *CL*.

The legal regulation foreseeing a minimum term for pre-adoption care in the potential adopter's family should be amended.

The *CL* should also be balanced in the rights of adoptive parents to decide upon the child's name (till an appropriate age) and the child's right to identity. Pursuant to judicial prerogatives to access the necessity of this right in each individual case, it is necessary. Foresee such rights for adoptive parents in the law. Consequently the section 172 of the *CL* should be amended by stipulating the rights of adoptive parents to decide upon changing the name of the adopted child till the age of three.

The first part of section 179 of the *CL* 179 stipulates that the parents' responsibility to provide for the child is an absolute unconditional parental obligation with the exception of nutritional requirements and their provision which could be related to the parents' monetary situation. Taking into account the legal framework, the following requirements should be interpreted only in conjunction with the ability to supply the child and the amount of expenditure required for the child that is actually attributable to the child's maintenance. The court in its judgement should not only access the defendant's monetary status at the moment of hearing of the case but also the defendant's possible earnings in the future. However as there is no unified interpretation of this criteria in court practice, it is necessary to consider whether or not amendments must be made to the section 179 of *CL* to expressly define the abovementioned criteria.

Solutions to cases regarding issues related to determination of procedure of visitation rights or limitation of visitation rights can be found in civil procedure regulations as the substantive provisions are considered to be complete. Therefore the necessity to make amendments to the *CPL* stipulating a definite period for hearing of such cases related to procedure for exercise of visitation rights should be evaluated.

As of 1st January 2013 the state abolished the complete deprivation of freedom to act for persons with mental disabilities– stipulating those in the relevant amendments made to normative enactments in the *CL* and other regulatory documents which introduced new legal capacity regulations in conformity with international regulations. As such a regulation is new it is still early to discuss issues regarding the implementation of these regulations. The potential issues that may arise in the future regarding the implementation of the new regulation could be related to marital property issues and adoption issues.

Monitoring the present trends in the society, there is a form of family widespread in the society wherein mutual legal relations between the family members are not governed by the *CL* regulations with the exception of legal relations concerning children. Therefore it is necessary that legislators review the family law regulations concerning these particular issues in the future thereby consolidating the basics which the Latvian state considers to the fundamental values of marriage and family.

The international private law regulations of Latvia are fragmented under several legal enactments and there is a lack of clarity at present regarding the potential development of international private law in the future. Issues concerning international family rights are basically regulated by conflict of laws, marital contracts and regulations. In the cross border context Latvia faces a huge challenge preserving the family law regulations that are acceptable to the Latvian society and have evolved traditionally based on its specific religious, social and economic aspects.

INHERITANCE LAW

The article reviews Inheritance law characterising its main concepts and tasks based on the sources and principles of inheritance law. Reflecting upon the legal institutes in inheritance law the article overviews the significant aspects of their legal regulations. Observing the development in inheritance law an insight is provided on the legal regulation development trends in international inheritance law.

Two concepts are related to the notion of inheritance – inheritance and inheritance rights. Inheritance is expressed as a process where the deceased bequeaths movable or immovable property and his successive rights and obligations are transferred to the inheritors through a will of the deceased or in accordance with the procedures foreseen by the law. By contrast inheritance rights arise at the moment of death and exist for a particular period of time foreseen by law for accepting the inheritance.

Inheritance law lays down procedures by which heirs can claim the integral part of their rightful inheritance as well as procedures for refusal, acceptance or division of the inheritance. Consequently the separate concepts of inheritance law i.e. the right to inherit and inheritance rights arising under certain circumstances, is a set of legal norms that regulate the legal relations that arise out of inheritance law.

Only property that legitimately belonged to the deceased can be transferred as inheritance. Inheritance can be done based on a legal agreement by which one party can transfer rights to inheritance or part of it to another party or parties. Inheritance can occur based on the law when it is based on the closer or further family relationships between the deceased and the legal heirs, i.e., spouse, relatives and adopted persons can inherit. The third type is the testamentary inheritance which is based on the testament which expresses the last will of the testator.

Inheritance is a set of movable and immovable property as well as rights and obligations passed on to others. However personal rights of the deceased cannot be passed over as inheritance. Guarantor's obligations are also passed on as inheritance rights but there are differences of opinion. Guarantee can in itself be regarded as a personal obligation that cannot be transferred to inheritors. Characterising the personal rights of the deceased, it is understood in court practice as obligations that are fulfilled by only a particular individual due to his/her personal qualities or due to the nature of the obligations itself. Theoretically obligations undertaken by the guarantor can be personal obligations till the moment the need for performance of obligations arises.

Marital inheritance is regulated under inheritance by the law. Consequently the surviving spouse shall inherit the property of the deceased spouse regardless of the property relations that existed during their marriage period. The inheritance rights of spouses arise only for marriages legitimately concluded marriages according to the law and not for civil law marriages where couples only live together. However if there was separate marital property, then inheritance relates to the whole of the deceased spouse's marital property. If there was joint marital property then the surviving spouse's property should be first separated from the deceased spouse's part. Such a separation is carried out subject to family law regulations. Such a separation of joint marital property to the full extent is also necessary in cases when the

deceased spouse has bequeathed property to others by a testament or an inheritance agreement not excluding the joint property in his/her last will.

The research on “Problems identified in the regulations of inheritance law of the Republic of Latvia” concludes it is necessary to prevent situations that arise when strictly according to the provisions of clause 416 of the civil law the inheritance acquires the status of estate without heirs if those invited to inherit have failed to appear within the term prescribed in the public announcement. However within the framework of modernisation of the inheritance law several amendments to the *CL* came into force as of 1st July 2014 that do not relate to this issue as the working committee concluded that in-depth research and the involvement of the society is necessary for the evaluation of the institute of acceptance of inheritance acknowledging that the present regulation does not expressly stipulate that the official public announcement terminate the right of succession by silence i.e. there exists the right to accept inheritance by silence (including that of factual possession). Therefore the problem identified has not been resolved and still exists.

Till 2014 there were very few amendments to the Inheritance law part of *CL* which indicated that the legal regulation of inheritance law was not topical in that current situation. The author also pointed out this deficiency regarding the legal regulation of inheritance law in a research carried out in 2008. Consequently on 8th May 2014 amendment to the legal regulation of inheritance law were adopted that at present foresees the possibility of not having any witnesses to the process of drafting a public will as well as the possibility of having a counsel. The private testament institute was also made more specific stipulating that the testator should in his own writing and by his own signature testify that he does not need any witnesses. The amendments also simplify the process of establishment of inheritance trusts with the possibility of excluding the involvement of the court in this process. Sworn notaries shall submit the application for the establishment of inheritance trusts in the future. The law also resolved the issue of separation of spouse's share in case of joint marital property if the inheritance included joint marital property that was not registered as joint property. It stipulated that the surviving spouse could claim his/her share in due process if other heirs have any objections regarding the division of such marital joint property. However the legislators did not introduce a number of improvement measures that had been pointed out by experts as well as regarding the problematic issues identified by the author in the research work.

The legislature has at present reviewed the notion of institute of undeniable inheritance offering a more precise expression of the concept mentioned in the *CL* and excluding the use of the term “forced heirs”, i.e. to replace the term “forced heirs” with the words “rights to forced heir”. This can be explained by the fact that there is a significant difference between heirs and forced heirs which points out to the fact that forced heirs are not considered to be heirs in the interpretation of the *CL*. However a forced heir is just a person who has the right to claim his/her undeniable inheritance.

The *CL* does not foresee the indication of time and place in process of drafting a private testament. However these could prove significant in certain cases, e.g. when there is doubt regarding the authenticity of the testator's hand written will and his capacity to draft a will or to exclude cases when two handwritten testaments of the testator have been discovered and it is problematic to identify which one is prevalent. Therefore the exclusion by the legislators of the necessity of witness while drafting private testaments without including the necessity of indicating the time and place of drafting of the testament could be considered as a serious deficiency as the indication of time and place is an important factor in the process of ascertain the last will of the testator..

The institute of testamentary inheritance also has an institute such as substitution. The main idea of substitution is the continuity of the will of the testator by determining the succession of further heirs in case the inheritor is excluded or due to some reason refuses to be the heir. Analysing the application of the *CL* regulations one should keep in mind the last will of the deceased. Otherwise it could lead to improper decisions. The clause 477 of the *CL* stipulates that property is transferred to the substitute if the heir mentioned is not able to accept the inheritance. However the clause 695 of the *CL* 695 foresees that if a person who has been invited to inherit dies before the time period specified without having expressed his or her intent regarding accepting the inheritance, then the same time period shall remain in effect for his or her heirs to accept the inheritance. However there is an obvious discrepancy between the two clauses as according to the former clause the property is given to the substitute as it is the will of the testator. The testament concerns the person to whom the testator has bequeathed his property and therefore if the testator has foreseen a inheritor and a substitute the death of the inheritor is also the reason why the inheritor cannot accept the inheritance which means the substitute shall have the right to inherit the property.

An inheritance contract in accordance with clause 646 of *CL* establishes only a future invitation to inherit and therefore, while the estate-leaver is still alive, grants to a contractual heir only the right to wait for his or her future inheritance, but not an immediately effective right to the present property of the estate-leaver. Therefore the subject of the inheritance contract is a future inheritance and in turn the essence of inheritance contract is in the future inheritance which to the full extent is realised only when the inheritance comes into effect. The clause 647 of the *CL* serves as a security for the possibility of future inheritance by stipulating that the appointment of a contractual heir may not be

revoked unilaterally, neither directly nor with a new instruction in contemplation of death, unless the estate-leaver has reserved the right, in the event of death, to still act differently with specific items of property or part of the estate.

The European Parliament and Council regulation No. 650/2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession came into effect within the European Union as of 17th August 2015. The regulation harmonises regulations on jurisdiction and applicable law that govern inheritance throughout the European Union as well as harmonises the recognition and enforcement of decisions and the acceptance and enforcement of public acts on such issues. The regulation also introduces the European Certificate of Succession that enables heirs, legatees, executors of wills and administrators of the estate to prove their status and exercise their rights or powers in other EU countries. The most important area regulated by the above regulations is issues regarding jurisdiction, i.e. according to the permanent place of residence of the deceased at the moment of death analysing the close and stable links with the country and the applicable law and foreseeing the possibility for citizens to choose whether the law applicable to their succession should be that of their last habitual residence or that of their nationality and analysing with which country the deceased had obviously been more closely related to.

PROPERTY LAW

The article reviews property law and characterises its concept and tasks based on the sources of property law and its principles. Describing the main property law institutes explanations are provided for the legal regulations. An insight into the modernisation is provided taking into account the trends and developments in the field of property law and distinguishing problematic issues that require relevant legal regulation.

The purpose of the article is to offer explanations on the main institutes of property law mentioned in the third part of the *CL* and their legal regulation, offering an insight into the grounds for modernisation of certain institutes by identifying issues that concern the interests of the society but have not yet been regulated.

The concept of property in the Latvian *CL* is not so broad. However if the *CL* acknowledges that property can be intangible the concept becomes extended. The opposite is a legal; system that consciously narrows the concept of property. *CL* states that civil law objects are tangible and intangible objects on which the entities of property law can exercise their legal rights. Objects that have been removed from the civil law flow cannot be objects of property law. Therefore the objects need to be precisely identified and specified and in cases of alienation need to be alienated as a unit.

There are a lot of different institutes under property law in accordance with the third part of *CL* "Property Law". The third part of Latvian *CL* "Property Law" comprises provisions that regulate a lot of differing rights and the idea behind the heading of this part does not entirely reflect the "common" role for these relations as the classification of property is formed basically taking into account civil law flow interests.

The term property law as such cannot be found in Roman law or the majority of other civil codes. Therefore the concept of property law as it is found in the Latvian *CL* was not fully acquired from Roman law. However the regulations of the *CL* on property classification are basically formed in accordance with Roman law traditions. The abovementioned is especially relevant regarding the division of property into tangible and intangible which is not to be found in e.g. German or Swiss law where the concept "property" (*Sache*) in the property law context is interpreted as only physical tangible objects. Therefore the modern legal understanding of property law basically has originated from the works of lawyers of the Ancient Roman Empire and to a large extent has remained unchanged till today.

The conception of modernisation of the property law part of *CL* offers various solutions for the problems in the legal regulations of property law identified as a result of research. The Cabinet of Ministers supported version of solutions foresees carrying out amendments and additions to normative enactments resolving problems concerning possession in good faith, possessory pledge, exercise of priority of the pledge, voluntary sale of pledge at an auction as well as termination of further creation of shared property. However at present the Saeima has only reviewed the inclusion of the Construction rights institute in *CL* whose task is to regulate problematic issues concerning shared property.

An important topicality to be mentioned in property law is the problem related to the forced restructuring of building and constructions that are a threat to the safety of the city landscape and people which is left to the discretion of the local governments. In case there are derelict property in the administrative territory of local governments that are not being managed or there are issues to resolved under civil law regarding property without inheritors or owners, the regulations of the third part of the *CL* on property law should be applied. However the regulations that could be applied to things that do not belong to anyone and deprivation of property are only applicable for moveable property.

At present the Latvian legal system does not include legal regulation that foresees the possibility of a person rejecting a real property informing the relevant land register office about the same and the real property becoming state property. However it would provide local governments the opportunity to effectively fulfil its functions ensuring

full-fledged maintenance and proper use of real property in its administrative territory for economic purposes. Therefore it needs to be considered whether the clause 1032 of the CL 1032 should be appended with regulation that would foresee that the owner of the real property could either personally or through a notary inform the respective land register which could make the necessary record regarding the rejection/giving up of the property. Such real property that does not have any owner should belong to the state.

A movable or immovable object belonging to a person does not only indicate the person's right to own it without restrictions as property rights does not only include rights but also imposes duties, obligations to be carried out with regards to the property and the society as a whole. However the present legal regulation should be considered incomplete in the context of preventing actions of real property owner that could be in conflict with the interests of the society. Therefore it is necessary to include special property right restrictions. As property rights can only be restricted pursuant to the law the clause 1084 of the CL should be appended with criteria in cases of abandoning or non-maintenance of property when procedures can be started for the recognition of the property as ownerless property belonging to the state if after a reasonable period of two years when the local government has requested the owner of the property to carry out the proper maintenance of his property..

OBLIGATIONS LAW

The author of the paper analyses Obligations Law as one of the sub branches of civil law. The main source of contract law is the fourth part of the Civil Law. Compared to the other three parts of Civil Law Contract law is the most voluminous in terms of legal resolutions. Apart from the Obligations Law part of Civil law the paper reviews other normative enactments that regulate contract law. The paper also contains opinions expressed by legal scholars. The main principles of Obligations Law are the principle of private autonomy that enables parties to choose the type and scope of the contract but at the same time limits the freedom of parties with legal regulations, the principle of freedom to contract that enables individuals to freely choose with whom to contract or not. Obligations can arise from the law and therefore it is not always necessary to conclude contracts. The principle of protection of trust which is also one of the principles of Obligations Law that foresees that contract is based on trust and it is always assumed that promises will be fulfilled and if they are not fulfilled then normative regulations, both material and procedural are foreseen that protect the infringed rights of an individual. One of the important Obligations Law principles is principle of good faith that foresees that parties will use their rights honestly and fairly and that not all the granted rights shall be considered absolute.

The author also mentions the Obligations Law institutes in the paper – legal transactions, contracts, ways of reinforcing obligations, interest, cession, solidary obligations, termination of obligations and damages. The types of contract that are regulated by the Obligations Law have been analysed separately. Due to the wide scope each institute has only been analysed to a small extent highlighting the most significant aspects and basically defining each individual institute.

By renewing the legal validity of Civil Law the Civil code ceased to be in force in Latvia and contract issues were regulated by the Obligations Law part of the Civil Law. From the moment of renewal of Civil law till present very few amendments have been carried out to Obligations Law regulations. The necessity of adopting a new codified civil law was already discussed during the 90's of the previous century. It should be underlined that both Estonia and Lithuania have adopted a new Civil Law after the renewal of independence. Reviewing the amendments it is seen that extensive amendments have been carried out to the penalty institute as social trend indicates that the understanding of application of contractual penalties requires changes and restrictions to a certain extent. On the whole it could be acknowledged that the Obligations law regulations in the Civil law have to be modernised similar to those carried out for the Family law part of Civil law.

CIVIL PROCEDURE LAW

The fundamental role of civil procedure in the Latvian legal system and scope of private law are the considerations that justify the necessity and topicality of civil procedure research. The readers' attention in this overview of the Latvian civil procedure law is focused on the most significant civil procedure principles, institutes and civil procedure aspects of review of civil cases without which civil procedure regulations in any country is unthinkable. The work offers a small insight into the core concept of civil procedure, its principles and also looks into the adjudication and hearing of civil cases at all instances of court as well as points out the topical amendments in the law. It is understandable that the limitations on the scope of the work do not enable revealing the whole content of the CPL and offer a complete insight into the problems and countless nuances. However one should hope that the scope allows to outline and describe the essence of civil procedure in Latvia to some extent. A number of important issues such as enforcement of court judge-

ments and decisions and international civil procedure were only mentioned and arbitration regulations have left out totally due to the restraints on the scope of the work.

LABOUR LAW

Labour law is a branch of law that regulates work relations between employers and employees as other social relations related to them. The set of main regulations in the branch of labour law includes – Labour law which does not include a thorough regulation of labour relations but contains pointers to how labour relations are regulated in Latvia by the Constitution of the Republic of Latvia, International labour regulations binding upon Latvia (international treaties, conventions), other normative enactments (Cabinet of Ministers regulations) as well as local normative enactments (collective agreements, work procedure regulations).

Adhering to the basic principles of law established in the Labour law (the invalidity of the regulations on worsening of employees' rights, the principle of equal rights, the right of association, prohibition of any negative consequences) and based on the norms and principles enshrined in the constitutional law, labour law is implemented as a unified legal (private, public) law system.

The modern understanding of labour law in Latvia originated in the 19th century. However till the gaining of independence Czarist and thereafter Soviet legal norms were applied. Only after the coming into force of Labour law on 1st June 2002, national labour law development entered into a new phase, in particular, the harmonisation of legislation with European Union law. Historically labour contracts, working hours, leisure time, work pay, work safety institutes etc. have been evaluated from aspect of balance of employer's and employee's rights and interests.

The labour law review offers not only an insight into traditional regulation of labour relations in Latvia but also outlines the introduction of flexibility due to technological progress and workforce mobility. The modernisation of normative regulations on labour relations, consolidation of its institutional base (traditional as well as non-traditional) and stimulus to promote compliance can be underlined as key trends. The normative enactments, publications, and case law concepts recommended herein serve to deepen one's understanding of the basics and stimulate further research in the field of labour law.

SOCIAL LAW

The scope of issues regulated by social law is wide. Therefore the number of pages allocated to this branch of law enables reviewing social law only in a narrow perspective. Such legal institutes as social security, social guarantees and social assistance were historically formed as the key institutes in social law if we look at its origins.

The special laws adopted for the implementation of social guarantees (Law on social security, Law On State Social Insurance, Social Services and Social Assistance Law etc.) and other laws, Cabinet of Ministers regulations, regulations binding upon local governments in accordance with the rights enshrined in the fundamental human rights in the Latvian constitution regarding social guarantees for old age, disability, unemployment and other situations which are the sources of law in the branch of social law have been evaluated

The regulations of the social law institute and social security on the whole have been developed in accordance with the evaluation of legal scholars and court practice. The constitutional court judgements should be rated as consistent in the application of social law in practice in accordance with the principles of legal certainty, legal security, social justice and other important legal principles.

The performance of the constitutional obligation of each of the branches (legislature, executive and judiciary) based on the fundamental rights enshrined in the basic law of the state reflect the development trends in social law. At the legislative level the chapter shows the trend towards balance of social welfare with the opportunities provided for by the national economy and the involvement of each and every individual in the resolution of social issues with a conceptual insight into the optimal resolution of social issues in the long term.

COMMERCIAL LAW

The aim of this chapter is to acquaint the readers with the development of Commercial law and its main institutes such as the merchant, commercial register, procuration and others.

In a free market economy the country needs adequate legal regulation for the proper organisation, effective and speedy flow of products and services. The legal base is necessary not only for the law entities themselves who deal with the production of products and provision of services but also for the legal relations that are formed between these entities or act in partnership with these entities. These issues are resolved under commercial law. Therefore commer-

cial law was formed which could be defined as a field of law the object of which are legal relations that arise due to commercial activities.

The main task of commercial law is to simply and speed up the flow of private law (commercial law) relations, at the same time ensuring the stability of the flow, increasing the protection of third parties and level of liability of merchants. Commercial law is enforced using such key commercial law principles as speeding up the flow of civil law relations, third party and investor protection, compensation principle and principle of standardisation of commercial law institutes.

The main source of Commercial law regulations is the Commercial law that consists of four parts: Part A – “General provisions of commercial law” that comprise basic issues such as explanations of commercial law institutes such as merchants, commercial activities; Part B – “Merchants” that comprise issues such as types of merchants, their foundation procedure, election of the management institutions, their competence and authority, capital issues, termination and liquidation of activities; Part C – “reorganisation of capital companies” that comprises issues such as types of reorganisation, procedure and stages; part D – “commercial transactions” that comprise issues regarding general regulations of commercial transactions as well as regulation of special types of commercial transactions..

One of the key commercial law institutes is that of the merchant. According to commercial law there are five types of merchants: individual merchant; commercial companies, which could be divided into partnerships and capital companies whereas partnerships can be further divided into general and limited partnerships and capital companies into limited liability companies and joint stock companies.

Individual merchant is a natural entity registered as a merchant in the commercial register. The individual merchant using his own company can conclude deals related to commercial activities and both sue and be sued in court.

Partnership is a kind of commercial company whose main purpose is to carry out commercial activities using a common firm and which is an association of two or more people (partners) on the basis of agreement. Depending on the liability towards their creditors partnerships are of two types: General partnerships and limited partnerships. General partnership is a kind of commercial company whose main purpose is to carry out commercial activities using a common firm and which is an association of two or more people (partners) on the basis of agreement with unlimited liability for their debts. On the other hand limited partnership is a kind of commercial company whose main purpose is to carry out commercial activities using a common firm and which is an association of two or more people (partners) on the basis of agreement where at least one partner has limited liability for the debts of the company to extent of his contribution and others have personal unlimited liability for the debts.

Capital companies are commercial companies, the equity capital of which consists of the total sum of the nominal value of equity capital shares or stock. Shareholders of capital companies have limited liability towards their creditors to the extent of their contribution to the company. Creditors of capital companies can put forward their claims against the assets of capital companies. Similarly capital companies are not liable for the personal debts of its shareholders.

There are two types of capital companies: limited liability companies (SIA) and joint stock companies (AS). A limited liability company is a closed type of Capital Company the equity capital of which consists of the total sum of the nominal value of equity capital shares or stock and shares or stock are not publicly available for sale or purchase. A closed commercial company means that in accordance with the law the circle of participants is closed and possibilities of inclusion of third parties in this closed circle is strictly controlled by the other participants. A joint stock company is an open commercial company, the equity capital of which consists of the total sum of the nominal value of equity capital shares or stock and shares or stock are publicly available for sale or purchase.

The commercial law foresees a two or three level administrative system that consists of the following administrative institutions: meeting of participants or shareholders, council (not mandatory in the case of SIA) and the board.

No less significant is the commercial register, an institute that is a repository for a set of information that comprises all the necessary information set out in the law regarding the commercial company and its commercial activities. The importance of the commercial register is expressed by its basic functions such as implementation of public accessibility, legal protection, proof and control functions.

In order to maintain the rapid and secure flow of commercial law transactions and strengthen the protection of third parties a power of attorney institute was established. Commercial law foresees a modified form of civil law power of attorney – procuration which is used in commercial law transactions. Commercial power of attorney is a power of attorney, which grants a person the right to conclude transactions and to perform other legal activities associated with commercial activities on behalf of a merchant, or conclude any kind of transactions related to commercial activities. The commercial law foresees two types of such power of attorney: procuration and ordinary commercial power of attorney.

Commercial companies can reorganise by way of merging, division or restructuring. In accordance with the commercial law there are 5 types of reorganisations: two types of merging – acquisition and consolidation as well as two types of division - splitting up or divestiture. The fifth type of reorganisation is restructuring.

COPYRIGHT LAW

The aim of the article is to offer readers the necessary basic skills on the necessity of protection for one of the types of intellectual property – copyright. The author offers a brief overview of the concept, law sources and principles of copyright and associated rights, reviews the main copyright institutes and analyses the development trends as well. Readers will have the opportunity to understand which objects are protected by copyright and which not, how long the protection lasts, how to acquire rights to use the work and which works can be used without permission. The article will also provide an explanation of the concept of associated rights and analyse its objects and contexts as well.

The Berne Convention is considered to be the key source of copyright law and the term “works of literature and art” defined in it includes all kinds of works in the field of literature, science and art irrespective of the types and forms of their expression. Copyright protection in Latvia is regulated by the Law on Copyright adopted in 2000 and copyright protection has been guaranteed by the Constitution of the Republic of Latvia since 15th October 1998.

Work created by an individual becomes an object of copyright protection right from the moment when creative spirit or intellect was used for its creation. No formalities are necessary to acquire this right.

In order to acquire right to use the work, the user has to get the permission from the copyright holder and is prohibited from using the work if he does not receive such permission.

As copyright is a kind of private law it is governed by the Civil law regulations and both parties are equal and contrary to the imperative nature of public law civil law relations are formed between parties by mutual agreement. It is defined by the principle in the clause 2 of Law on Copyright which states that copyright should be considered as moveable property in the civil law context.

Every copyright system has to balance two rights that are in the society’s interest – rights of the copyright holder and the reasonable rights of demand of an organised society. However the use of the author’s work without permission and without liability cannot be in conflict with the regulations on normal use of the author’s work and groundlessly limit the lawful interests of the author or cause him any damages.

At present the income of author and other right holders are decreasing significantly due to unlimited access to works on the Internet without paying anything. Only a small portion of the work is made available on the Internet by the right holders themselves. Usually it done by other persons. When the work has be placed on the Internet anyone who has an Internet connection can access it.

As the majority of works that receive copyright protection are not created with the aim of commercialisation and a majority of the rest of works lose their commercial value in just a short period of time it leads to a logical conclusion that system of copyright protection needs to be transformed defining new procedures. It is necessary to ensure a balance between authors rights and rights of society whereby members of the society can exercise their human rights to access and maintain information and the rights of the author to receive a fair compensation for works created by him.

The author of the article will provide readers knowledge on the legislation concerning protection of intellectual property and explain the theoretical concepts related to this issue. Readers will acquire skills of understanding the principles of origin and protection of copyright, be able to independently orientate and use literature and sources of law on issues concerning creation, use and protection of intellectual property as well as be able to find and use various other sources and materials that would be necessary for the enhancement of understanding of this law. It is hoped that the article will promote a positive attitude towards intellectual property as one of the types of property of an individual and raise awareness about the need to curb piracy.

CRIMINAL LAW

The Criminal law of Latvia has significantly changed from its origins in the XVII century when according to historians the first criminal law regulations were published in Latvian language.

The development of modern Criminal law is influenced by the international globalisation process when with the raise in human rights standards liability for threats against most important social values have also expanded. The aggressive Russian foreign policy as well as escalation of military conflict made it necessary to review the criminal law norms for crimes against the state security as well as crimes related to involvement of inhabitants in group conflicts. Migration processes have made it necessary to review liability for illegal crossing of state borders. Legislators sometimes also make amendments in a rush to react to certain court rulings and events that have gained broad public resonance.

The Criminal law since its adoption in 1998 has been amended 53 times. The amendments have been an attempt to reform the criminal law by getting rid of the repressive Soviet criminal law ideas and getting closer to Humanism standards predominant in Western Europe. Within the framework of reforms several less serious criminal offences have been decriminalised, depravity of freedom has been reduced for non-violent criminal offences, and the

scope of alternative sanctions have been expanded – community service and restriction of certain rights. The maximum fine limit has been increased significantly and fines can be imposed to 3.8 million euros under certain circumstances according to amendments carried out at the end of 2015 in comparison to the earlier 152,000 euros. Liability for organised crime and violent criminal offences of global scale have been reconsidered. Harsh penalties have been retained for offences that threaten the physical integrity of individuals especially if those are committed by juveniles. Amendments made to the Criminal law at the end of 2015 have expanded the scope of criminal liability foreseen for rape and other sexually violent criminal offences. Special provisions have been separately laid out for liability in case of traffic violations carried out under the influence of alcohol, narcotic and psychotropic substances and coercive measures against legal entities have been reformed as well.

The court practice of the Supreme Court of the Republic of Latvia as well as a summary of other court judgments and law doctrines play a significant role in the application of Criminal Law.

The features of criminal offences have been formulated laconically in the Criminal law. At the same time notions described in the norms must be broad enough to thoroughly encompass all kinds of offences. Therefore, legislators have to be very precise in formulating the features of criminal offences making it easy to understand what offences are punishable and making it possible to prove the set of features of the offence formulated by the legislators. A broad range of knowledge is necessary for the application of Criminal law norms as apart from just knowing criminal law norms it is also necessary to know other criminal law sources. The application of criminal law norms is always related to other laws, regulations, international legal enactments, international and national court practice notions and lawful and just decision making is not possible without the knowledge of doctrine, i.e. the theory of criminal law. If there is no such knowledge it is easy to make mistakes and mistakes while applying criminal law norms can lead to serious infringements of rights of both the accused as well as the victims.

If the person carrying out the criminal investigation is knowledgeable, then the investigation proceeds precisely as determined by the law in terms of proving the set of features of a criminal offence, but if such knowledge does not exist then there is a possibility that countless volumes of various materials gathered in a criminal case would not be enough to prove the set of features of a criminal offence. Apart from knowledge of criminal law sources, skills of communication with individuals, knowledge of criminal procedural law and criminalistics as well is necessary for successful investigation of criminal offences.

CRIMINALISTICS AND OPERATIONAL ACTIVITIES

This chapter is dedicated to the specifics of the operations of law enforcement institute – criminalistics and operational activities, which in accordance with the decision of the Latvian Academy of Science as of 13th March 2001 “Criminalistics and operational activities theory” has been recognised as an independent sub branch of law science..

The chapter briefly overviews the history of creation and development of criminalistics and operational activities as well as based on law on criminal procedure and law on operational activity concepts reviews the main institutes of criminalistics and operational activities theory – criminalistics techniques, criminalistics tactics, crime investigation methods, operational activity entities and participants, operational activity process, supervision of operational activity.

Besides the abovementioned the main principles of criminalistics and operational activities have also been discussed – principles of legality, human rights and humanism, conformity and proportionality, subsidiarity, impartiality and equality.

Since the review of the formation of the legal sciences section the main trends of its development was related to the restriction of application of such operational activity measures that infringe an individual's constitutional rights and the strengthening of supervisory control of the courts on the application of such operational activity measures. For instance, the operational activities measures according of Investigatory Operations Law may be performed in accordance with the general or special method. Operational activities measures, in the course of which there is significant infringement of the constitutional rights of persons, shall be conducted in accordance with the special method. It means that operational activities such as an investigatory monitoring of correspondence, investigatory acquisition of information expressed or stored by a person by technical means, investigatory covert monitoring of non-public conversations (including by telephone, by electronic or other means of communication), investigatory video surveillance of a place not accessible to the public and investigatory entry shall be performed only in accordance with the special method and with the approval of the Chief Justice of the Supreme Court or a Justice of the Supreme Court specially authorised by him or her. Permission to perform such operational activities measures may be issued for a period of up to three months and may be extended where it is substantiated that it is necessary, but only for the period of time that exercising of operational activities is being carried out with respect to the person.

The main development trends in the field of criminalistics are related to the rapid development of nature and exact sciences nowadays and the introduction of new technology. It is foreseen to apply these new innovations in cri-

minalistics to work out and introduce new research aids, techniques and methods in practice that were used in finding determining and removing evidence.

Therefore we could conclude that criminalistics and operational activity theory as a sub branch of legal sciences fairly successfully carries out correlational studies necessary for gathering information concerning the identification of proof of criminal subjects on the basis of which one could develop under modern conditions appropriate methods and means for the evidence and information for the identification, fixation, exploration, evaluation and use of evidence in the process.

CRIMINAL PROCEDURE LAW

One of the branches of the Latvian legal system is criminal procedure law. This law should be studied in every higher education institution of law and is a basic subject for all high qualified specialists working in courts, prosecutor's office, law enforcement institutions, advocate bureau's etc.

Criminal procedure law is oriented towards ensuring such a proper procedure that would protect the individual, society and the nation on the whole against crime. Knowledge of this law and its proper application is an essential element of our successful fight against crime.

The aim of the chapter is to provide an overall insight into the main legal institutes of criminal procedure law, describe the criminal procedure law as a branch of public law as well as point out its key development trends.

In order to achieve the just regulation of criminal law relations without arbitrary intervention into an individual's life and ensure efficient application of criminal law legislation, it is important to ascertain the appropriate set of legal norms which in turn can be found in the law sources. The significance of criminal procedure law sources can be described as the base for decisions made on criminal procedure issues to achieve the just regulation of legal relations, e.g. just and fair decision making. Analysing the criminal procedure law sources it should be pointed out that there are several normative enactments of differing hierarchy such as, Constitution of the Republic of Latvia, International legal norms, Criminal procedure law. It should also be mentioned that several other normative enactments (laws and normative regulations based on the law) as well as law doctrines are considered to be criminal procedure law sources. Applying the European Union law regulations one should take into consideration European Union Court practice and while applying the legal regulations of the Republic of Latvia the interpretations of the specific legal regulations given in the judgements of the Constitutional court should be taken into account.

The basic principles of criminal procedure as key regulations which should be applied throughout the whole process of criminal proceedings define the nature and structure of the procedure. The basic principles of criminal procedure form a common system which includes such criminal procedure principles such as mandatory nature, prosecution, equality, criminal procedural duty and immunity from criminal procedure, language used in criminal proceedings, guarantees of human rights, prohibition of torture and humiliation, right to terminate criminal proceedings within a reasonable time period, right to adjudication of the matter in court, right to objectiveness of the criminal proceedings, separation of procedural functions, equivalence of procedural authorisations, presumption of innocence, right to defence counsel, right to cooperation, right to compensation of damages incurred, court sentence, protection of person's and their property in case of threats, inadmissibility of double jeopardy (*ne bis in idem*).

This chapter reviews issues such as the essence and aims of criminal procedure, criminal procedure law sources and principles and provides an insight into criminal procedure law development in Latvia. Key criminal procedure law institutes such as persons involved in criminal proceedings, special procedural protection, evidence and proving guilt in criminal proceedings, compulsory measures and sanctions, property issues in criminal proceedings have also been analysed. The practical stages of the criminal proceedings have also been analysed – pre-trial criminal investigation process and criminal proceedings in court as well as international cooperation in the field of criminal law.

It could be pointed out in conclusion that:

- the transformation process of criminal procedure law in our country has been completed and we are a full-fledged member of Western legal system with confidence in values of democratic and rule of the law states – respect for human rights and the rule of law;
- changes carried out in the legal enactments indicate that Latvia is focused on persons and the particular importance of observance of their rights and freedoms foreseen under international documents;
- undoubtedly the present criminal procedure law regulations are significantly influenced by European Union law development trends that are oriented towards harmonisation of laws and promotion of cross border cooperation;
- regardless of the numerous amendments carried out to the Criminal procedure law, work on the improvement of the criminal procedure law will continue.

EUROPEAN UNION LAW

The European Union is considered to be a *sui generis* organization. EU is a legal entity and an international law object, i.e. it is entitled to undertake legal obligations (e.g. conclude agreements) in international relations. EU concluded agreements are binding upon EU institutions and its member states. However the EU is entitled to conclude international treaties only within the competences that it has been granted (Treaties on EU clauses 4 and 5, Treaties on the functioning of the EU clauses 2, 3 and 4). The EU competences are limited to those granted under the Founding treaties (in conjunction with the EU court interpretation). EU has three types of competences: exclusive, shared and supporting. The division of the competences also influences the EU's external jurisdiction.

The Union has an institutional system whose tasks are to strengthen its values, further the achievement of goals, serve the interests of the Union, its citizens and member states, as well as ensure the alignment, effectiveness and continuity of its policies and activities. The Union's institutions are as follows: European Parliament, European Council, Council of the European Union, European Commission, Court of Justice of the European Union, European Central Bank, European Court of Auditors and others. The European Economic and Social Committee and Committee of the Regions that have advisory functions help the European Parliament, Council and the Commission.

The EU legal system is considered to be an autonomous and independent legal system that cannot be considered either classical international rights or a component of legal systems of member states. EU legislation differs from international law only partly depending upon EU legislators from member states who adopt laws by majority. Legal relations between the EU and its member states are based on the following principles: loyalty, subsidiarity, proportionality; directly applicability; direct effect and EU law violations.

EU law is a set of legal sources that regulate EU's legal status, internal and external competences, institutions, EU's autonomous legal system, its studies on legal sources, applicability of legal norms, innovations as well as interaction with the national legal systems of its member states.

The main sources of EU primary law are treaties establishing the EU, general legal principles and EU Charter of Fundamental Rights. The secondary law sources are legislative enactments. The European Council's general guidelines and decisions of the Council of the European Union on security and external policy issues are of exceptional character. In order to achieve its goals the EU applies both legally binding enactments as well as legally non-binding aids. On a number of issues alongside legal enactments the EU applies soft law instruments (recommendations and opinions).

The founding treaties and the EU Charter of Fundamental Rights have the supreme legal force within the EU legal system. The founding treaties are adopted and applied based on the letter and ratio legis of EU Charter of Fundamental Rights.

The EU legal system comprises two founding treaties that are in force – Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union.

A treaty is a legally binding agreement between EU member states. It outlines the EU goals, principles of functioning of EU institutions, decision making mechanism and relations between the EU and member states. It should be mentioned that several treaties were adopted in the history of EU (former – European Community) that contributed to the development of the EU legal system (e.g., Maastricht treaty, Amsterdam treaty, Lisbon treaty etc.).

In case a legal point is not stipulated *expressis verbis* in the Founding treaties, it or the relevant principle is considered to be an general EU legal principle and its content is determined by the EU court.

Legislative enactments are those EU legal enactments that have been adopted in accordance with EU legislative procedures. They take the form of regulations, directives and. Legislative enactments are considered to be the source of secondary law of the EU legal system. EU secondary law sources are adopted based on the relevant legal norms of the founding treaties. There is no hierarchy of legal force between among legislative enactments. The place of regulations, directives and decisions in the legal enactment hierarchy is dependent on whether they are legislative acts, delegated acts or implementing acts. Legislative acts have higher legal force than delegated and implementing acts. This principle is based on the principles of separation of power and democratic principles.

The secondary law sources have to comply with the Founding treaties, EU Charter of Fundamental Rights as well as general legal principles (both *expressis verbis* provisions as well as "inferred" ones in the Founding treaties and EU Charter of Fundamental Rights). Any non-compliance to the general legal principles recognised by the EU court could serve as grounds for the abolishment of the act.

The initial impulse for the joining of Europe after the Second World War was based on several factors including the necessity for permanent peace, economic growth and renewal of Europe as a political centre. The European association agreement with Latvia as of 12th June 1995 (and each member state) has been in force in Latvia since 1st February 1998. Latvia received the official invitation for accession into the European Union at the European Union's summit in Copenhagen on 13th December 2002. The treaty of Accession was signed on 16th April 2003 in Athens. The Amendments to

the Constitution that foresaw a national referendum on Latvian membership to the European Union was adopted on 8th May 2003 (Section 68 and 79). The national referendum (in favour -66.97%) was held on 20th September 2003. Latvia became a EU member state on 1st May 2002.

The EU legal system is still under development, in search for the best solutions and in an enhancement phase in the context of the trends of EU as a possible federal state and *sui generis* organization, *de jure* abolition of the pillar system and the *de facto* exceptional retention of the common foreign and security policy status, as well as the search for most appropriate solutions to the migration and refugees human rights issues, economic difficulties and external geopolitical challenges.

INTERNATIONAL LAW

Today international law is a set of international rules and regulations created by international law entities that stipulate the rights and obligations of nations and other international law entities, their mutual relations and belongingness to an international union. International law system has certain basic principles that comprise the most important ideas and demands of this field of law and the regulations governing international behavioural norms of people and nations. Although the modern international law system is only around 500 years old its origins are more ancient and can be traced to several thousand years also beyond Europe. Historical testimony of the existence of international law can be found in ancient civilizations but many of the significant aspects differ from what we call international law nowadays. Ancient countries did not have an idea of universal society. Nations only knew about their neighbouring nations and international relations rarely transcended across limited geographical regions. Each and every ancient civilization considered themselves as the one and only centre of civilization which was surrounded by barbarous nations who did not deserve a civilized and equally respectful relations. Without the existence of universal societies there was no universal common international law for all nations. The basis for the creation of sources of international law can be found in will of international law entities, their coordination through agreements to achieve common goals. The process of creation of international law regulations is rather complex. International law is never stagnant and is in constant development and changes are dependent on the interests of nations, their policies and the real circumstances of international relations.

The opinion is prevalent in the modern world that the natural conditions of the society that we should strive to achieve is peace. This idea is affirmed, e.g. in the preamble of the UN charter. In accordance with this view war is a transitional digression from the norms and is only a temporary disturbance of the natural condition. Developments in economics, science and technology have always had a deep impact on the development of international law. With the development of shipping there was a necessity to regulate maritime law. With the invention of airplanes international air space law appeared. With the invention of international communication systems international regulations were drafted in this field. With the journey into space, international space law was created. With the appearance of ever increasingly newer and more destructive weapons including weapons of mass destruction there was a necessity to limit and even prohibit their use. The use of nuclear energy created the problem of nuclear weapons and led to the necessity of regulations on non-proliferation and ban of nuclear weapons and regulations on the transport and preservation of radioactive substances. Consequently the scope of international law regulations have expanded naturally and there is a necessity to internationally govern more and more new fields of activity. Therefore today the sub branches of international law are varied: international contract law, diplomatic and consular rights, international maritime, air and space law, international trade law, international organisation rights, international human rights, international criminal law, international environmental law etc.

Latvia as a subject of the International Law exists since Latvia's sovereign State proclamation on 18 November, 1918. From 1940 to 1991 Latvia, like the two other Baltic States – Estonia and Lithuania did not exist as the subject of international legal community *de facto*. The territory was invaded by the Soviet Union (1940–1941; 1944–1991) and Nazi Germany (1941–1945). Consequently, the Latvian experience in international legal relations is more modest than other European countries. After the restoration of independence Latvia returned to the international community and was admitted to the United Nations (1991). Latvia also became a member of other international organizations as well as the European regional organizations, among which especially remarkable the OSCE (1991), NATO (2004), and the European Union (2004), significantly stabilizing the international situation of Latvia. The restoration of independence contributed development of the research of the Public International Law, getting rid of the earlier period of the political and ideological myths. In this period Latvian scientists have been studying not only purely theoretical questions, but with great activity turned to major issues of the Public International Law. It is important to note that in 2007, Latvia signed a border treaty with Russia, ending the dispute between the two countries relating Abrene municipality's affiliation. It

should also be mentioned that Latvia has acceded to all the major universal conventions (law of treaties, maritime, civil aviation, diplomatic, and consular law etc.) and mainly to those which are governing the protection of human rights.

PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Private International Law (hereinafter — PIL) as a law discipline in Latvia and other parts of the world is still developing and slowly becoming a significant part of the legal system. There is no common understanding of PIL among countries around the world; some refer to it as “Private International Law” whereas others as “Conflict of Laws”. Despite the differences in terminology the tasks of PIL are generally accepted – choice of jurisdiction and the choice of law in cross-border disputes, recognition and enforcement of foreign judgments, as well as international legal cooperation in the compilation of documents and proof and submission to foreign countries.

PIL is considered to be a fairly difficult legal discipline to explain. Problems of demarcation from other legal disciplines often arise in practice. It is basically due to various reasons. Firstly, PIL as a branch of law science has developed slowly and unsystematically after the restoration of Latvian independence. Secondly attempts at systemisation of normative enactments in the field of PIL in Latvia have not been very successful so far. Thirdly the close connection among PIL and Public International Law and national laws often lead to a misleading conception of the legal nature of this law.

PIL regulates cross border relations and it has its own object and methods. PIL sources have a multifaceted nature. One part of them, e. g. international treaties (conventions) are derived from public international law, the other from EU membership and its secondary acts, and a third part from a set of norms set by the legislators of each country. The purpose of all these norms is to regulate PIL relations. Thus, PIL contains both the rules of the conflict of laws and of the substantive and procedural laws.

Conflict of laws rules are the core of the PIL. However, not only the conflict of laws rules, but also the related issues form the common basis for the application of foreign law. For example, the classification of conflict of laws rules and involved issues, i. e., reciprocity, ‘renvoi’ to the law of the another country (transmission) or ‘renvoi’ to the national law (remission) of the forum country, mandatory rules of the forum country and ‘ordre public’ clause that restricts the operation of conflict of laws rule and the application of the foreign law. Thus, the system of the conflict of laws consists of the conflict of laws rules and the principles relating to them.. In view of the structure and application characteristics of the conflict of laws, PIL combines institutes, which may be considered a kind of extension to the national private law institutes (family law, inheritance law, property law and contract law). PIL institutes derive from national private law institutes, however, they operate independently and do not converge with the later. Consequently, the private international law can be viewed as a complex, but a separate legal system within Latvian law. As any other law discipline PIL also can be divided in terms of research objects in to general and specific parts. The general part comprises general PIL issues such as objects that could be regulated and methods, sources of law, conflict of laws rules, application of foreign law and legal classification. The special part comprises definite law spheres that are based on the country’s internal sub branches of private law. This part consists of cross border family and inheritance laws, property laws, intellectual property laws, international trade laws, contract law, tort law, labour law, international financial law and international settlement, international transportation, international investment etc. Often international civil procedure and international arbitration are divided separately. These regulations comprise provisions regarding the determination of jurisdiction of courts, application of foreign law and ascertaining its content, issues related to recognition of foreign court decisions and their enforcement as well as international cooperation procedures.

Today Latvian PIL regulations in particular codification of conflict of laws in the Introduction of the Civil Law comply with the understanding of PIL before the Second World War or even earlier. Starting from mid-20th century legislators in Europe and other parts of the world have gradually modernised their PIL regulations. Therefore scholars and practitioners in Latvia highlight the necessity for the improvement of these regulations in the future (*de lege ferenda*).

The EU PIL regulations have developed in dynamic progression and a lot has been achieved in the enhancement of legal regulations in the field of private law. The further development of Ecommerce by strengthening consumer protection, enhancing internet security and user confidence, promoting personal data protection and using information and communications technologies to address challenges facing society, as well as other issues, are now becoming more and more topical and will inevitably have an impact in the future on the development of LatvianPIL.

LATVIJAS TIESĪBU VĒSTURE

Guntis Zemītis

Ievads

“Tiesību vēstures priekšmets ir tiesisku normu attīstība zināmā laikā un vietā, tās uzdevums ir pētīt kā tiesības rodas, iegūst normatīvu spēku un atkal to zaudē. Tās gala mērķis – izskaidrot, kāpēc kādā laikmetā un teritorijā bija spēkā taisni tādas, bet ne citādas tiesības,”¹ tā par tiesību vēstures priekšmetu un uzdevumiem rakstījis ievērojamais latviešu tiesību vēsturnieks Arveds Švābe.

Latvijas tiesību vēsture sniedz atbildi uz to, kādēļ mūsdienu Latvija ir spējusi iekļauties demokrātisko valstu saimē un kļūt par vienu no ES dalībvalstīm. Šī raksta mērķis ir parādīt Latvijas vēsturisko piederību Rietumu civilizācijai un kontinentālās Eiropas tiesību lokam.

Rakstā aplūkots jautājums par to, kam vēstures gaitā ir piederējusi Latvijas zeme. Tieši no šī jautājuma daudzus gadsimtus bija atkarīgs latviešu tautas tiesiskais stāvoklis. Rakstā parādīta Latvijas valstiskuma tapšana, ieskaitot agrīno valstiskumu, kas sāka veidoties IX–XII gs., viduslaiku un jauno laiku valstiskos subjektus, Latvijas Republikas izveide, pamatota tās okupācijas prettiesiskais raksturs, neatkarīgās valsts uzturēšana tiesībās (*de iure*) un neatkarības atjaunošana *de facto* ar tai sekojošo iekļaušanos mūsdienu demokrātisko valstu tiesību saimē.

1. Latvijas tiesību vēstures periodizācija

Pirmie iedzīvotāji Latvijas teritorijā ienāca senākā akmens laikmeta jeb paleolīta izskaņā (10 500.–9000. g.pr.Kr.).² Ar I g.t.pr.Kr. Latvijas teritorijā noformējās divas lielas etniskas grupas – Latvijas ziemeļos dzīvo somugru, Latvijas dienvidos – baltu ciltis.³ Laika gaitā baltu ciltis konsolidējās maztautās, kuras minētas rakstītajos avotos – kuršos, zemgaļos, latgaļos, sēļos, savukārt Baltijas somu valodu saimei piederīgi ir lībieši un vendi.

Laika gaitā mainījās sabiedrības struktūra, tā bija vairāk vai mazāk hierarhiska. Baltu un Baltijas somu maztautām veidojās tiesību izpratne, kas pielīdzināma citām Eiropas tautām.⁴

Laikā, kad Rietumeiropas tautas nonāca Romas impērijas sastāvā, bargie klimatiskie apstākļi, grūti pārvaramie meži un purvi atturēja impēriju no tālākiem iekarojumiem Eiropas ziemeļos. Tomēr pilnīgi nepazīstamas baltu jeb aistu ciltis romiešiem nebija. Tā, Romas I gs. vēsturnieks Kornēlijs Tacits atstājis ziņas par aistiem⁵, raksturojot viņus kā cilvēkus, kas “ap labību un citiem augļiem pūlas ar lielāku pacietību, nekā no parastās ģermāņu nevīžības gaidāms” un “vienīgie no visiem lasa dzintaru”. Tomēr Romas kultūras iespaids baltu zemēs nebija tāds, kas būtiski ietekmētu sabiedrības attīstību. Baltu un Baltijas somu zemes arī palika kā pēdējās pagānisma saliņas kristīgajā Eiropā. Līdz ar to Latvijas tiesību vēstures periodizācijā vērojama zināma laika nobīde. Paražu tiesību laiks ir ilgāks, viduslaiku tiesību periods iesākas vēlāk. Jānis Lazdiņš izdala sekojošus nosacītus tiesību attīstības periodus:

- paražu tiesību laiks no pirmo iedzīvotāju ienākšanai līdz XIII gs.;
- Rietumeiropas viduslaiku tiesību pārņemšanas laiks no XIII līdz XVI gs.;
- iekļaušanās jaunlaiku Eiropas tiesību saimē, sākot no XVI gs. beigām līdz XIX gs. sākumam;
- tiesību izveidošanās mūsdienu izpratnē no XIX gs. sākuma līdz XXI gs., izņemot padomju okupācijas laiku;
- Padomju tiesību laiks (1940–1941, 1944–1991).

Valdis Blūzma piedāvā nedaudz atšķirīgu periodizāciju, izšķirot astoņus pabeigtus tiesību pamatperiodus un devīto, kurā dzīvojam:

- pirmatnējās sabiedrības paražu tiesību periods (ap 9000. g.pr.Kr. – IX gs.);

¹ Švābe A. (1934–1935). Latvijas tiesību vēsture. *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Galv. red. A. Švābe A. Būmanis, K. Dišlers. Rīga:

² Bērziņš V., Vasks A. (2014). Latvijas aizvēsture (līdz 800. gadam). *Latvieši un Latvija*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 51. lpp.

³ Graudonis J. (2001). Agro metālu periods. 1500.–1. g.pr. Kr. *Latvijas senākā vēsture*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 182.–184. lpp.

⁴ Lazdiņš J. (2000). Latvijas tiesību vēstures periodizācija un daži tiesību vēstures aspekti. *Latvijas Vēsture*, Nr. 2 (38), 61. lpp.

⁵ Tacits G. K. (2011). *Ģermānija: par Ģermānijas atrašanās vietu un tautām*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 163. lpp.

- barbaru protovalsts un agrīnās valsts paražu tiesību periods (IX–XIII gs.);
- feodālo kārtu klerikālās valsts tiesību periods (XIII–XVI gs. pirmā puse);
- feodālo kārtu laicīgās (sekulārās) valsts tiesību periods (XVI gs. otrā puse – XVII gs. 70-tie gadi);
- absolūtisma valsts tiesību periods (XVII gs. 80-tie gadi – XX gs. sākums);
- pilsoniskās valsts tiesību periods (XX gs. sākums – 1940. gads);
- sociālistiskās valsts tiesību periods (1940–1990);
- postsociālistiskās valsts tiesību periods (1990–2004);
- pilsoniskās valsts tiesību sistēmas transformācija globalizācijas un reģionalizācijas procesu iespaidā (kopš 2004. gada).⁶

Būtiskākā atšķirība ir tajā, ka V. Blūzma laikā posmā no IX līdz XII gs. izdala barbaru protovalsts un agrīnās valsts tiesību periodu, savukārt viduslaiku kārtu tiesību periodu sadala baznīcas (klerikālās) valsts tiesību periodā un īsā kārtu laicīgās (sekulārās) valsts tiesību periodā.

2. Paražu tiesības Latvijā aizvēstures periodā (ap 10 500. g.pr.Kr. līdz XII gs.)

Latvijas aizvēstures periods aptver laika posmu no pirmo iedzīvotāju ienākšanas laikā ap 10 500. g.pr. Kr. līdz XII gs. beigām.

Latvijas maztautas – latgaļi, sēļi, kurši, zemgaļi, lībieši un vendi dzīvoja pēc paražu tiesībām, kas nebija pierakstītas līdz XIII gs. Latgaļi, sēļi, zemgaļi un kurši līdz XVI gs. konsolidējās vienā – latviešu tautībā. Par to, kādas bijušas paražu tiesības, varam spriest pēc vairākiem avotiem:

- līgumiem, kurus slēdza vietējo tautu vecākie ar bīskapu, Svēto Krēslu (pāvesta kūrīju), Zobenbrāļu un Livonijas ordeni XIII gs. sākumā. Līgumi atspoguļo abu pušu paražas;
- Livonijas zemnieku tiesībām. Līdz mūsu dienām nonākušas trīs tiesību kodifikācijas, kas viduslaikos kļuva par zemnieku kārtas tiesībām, bet saglabāja daudzas kuršu, zemgaļu, latgaļu, sēļu, lībiešu un igauņu maztautu paražu tiesību normas⁷ – Rīgas arhibīskapijas zemnieku tiesības⁸, Kuršu zemnieku tiesības⁹ un Lībiešu–igauņu zemnieku tiesības.¹⁰
- hroniku ziņām. Šeit vispirms minama Indriķa Livonijas hronika¹¹, kas sarakstīta 1224./26. gadā ar pielikumu, kas uzrakstīts 1227. gada februārī. Hronikā ir ziņas par laika posmu no 1180. gada līdz 1227. gadam. Hronika sarakstīta latīņu valodā. Ziņas par paražu tiesībām atrodamas arī citās hronikās.¹² Folkloras, kurā atrodamas daudzas liecības par ģimenes un laulību tiesībām, sakāmvārdi un parunas liecina par izpratni par labo un ļauno, sodu;
- valodas dotumiem – ar tiesībām saistītu jēdzienu kopīga izcelsme dažādās valodās vai pretēji – aizguvumi no citām valodām ļauj spriest par tiesību izpratnes attīstību dažādās tautās un kultūrās.
- arheoloģijas dotumiem, kas izmantojami, lai izprastu sabiedrības struktūru, sociālo noslāņošanos, atsevišķos gadījumos iegūtas liecības, kuras var izmantot, skaidrojot ģimenes modeli.

Paražu tiesību laiks pastāvēja kopš pirmo cilvēku ierašanās Latvijas teritorijā līdz XIII gs., tomēr paražas neizzuda arī pēc tam. Daudzas paražu tiesību normas tika kodificētas un pēc XIII gs. pastāvēja kā zemnieku kārtas tiesības. Praksē, īpaši laulību un ģimenes tiesībās, paražas saglabājās visu viduslaiku tiesību periodu un nereti nonāca pretrunā ar rakstītajām tiesībām (līgavu zagšana).

⁶ Blūzma V. (2013). Latvijas tiesību vēstures priekšmets un tā izpētes problēmas. *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, Nr. 2 (90), 57. lpp.

⁷ Švābe A. (1927). *Senākās zemnieku tiesības*. Rīga: Latvijas Skolotāju savienība

⁸ Rīgas arhibīskapijas zemnieku tiesības. Sagatavojusi Vija Stikāne. Pieejamas: http://www.historia.lv/alfabets/L/LI/zemn_ties/dokumenti/latg_ties.htm.

⁹ Kuršu zemnieku tiesība. Sagatavojusi Vija Stikāne. Pieejamas: [s.http://www.historia.lv/alfabets/L/LI/zemn_ties/dokumenti/kursu_ties.htm](http://www.historia.lv/alfabets/L/LI/zemn_ties/dokumenti/kursu_ties.htm).

¹⁰ Lībiešu–igauņu zemnieku tiesības. Sagatavojusi Vija Stikāne. Pieejamas: http://www.historia.lv/alfabets/L/LI/zemn_ties/dokumenti/lib_ties.htm.

¹¹ *Indriķa hronika*. (1993). No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 453 lpp.

¹² *Atskaņu hronika*. (1998). No vidusaugšvācu valodas atdzejojis V. Bisenieks; Ē. Mugurēviča priekšvārds; Ē. Mugurēviča, K. Kļaviņa komentāri. Vidusaugšvācu un latviešu valodā. Rīga: Zinātne, 389 lpp.; Rusovs B. *Livonijas kronika*. Faksimilizdevums. Rīga: ARTO-1

Pirmatnējai sabiedrībai bija raksturīga izpratne, ka tieši kopiena, nevis indivīds ir tiesisko attiecību subjekts.¹³ Par viena cilvēka nodarījumu atbildēja dzimta.

Senlatviešu, līdzīgi kā skandināvu, sabiedrības pamatu veidoja ģimene vai drīzāk dzimta. Lielo ģimeņu aizsardzība iesniedzas līdz pat visnotaļ attāliem ģimenes locekļiem, piemēram, līdz piektās un sestās pakāpes brālēniem un māsīcām. Brīvie, līdztiesīgie zemnieki bija sabiedrības svarīgākais spēks.¹⁴ Aizvēstures beigu periodā – XII–XIII gs. atmaksa par agrākiem nodarījumiem bija izvērtusies asiņainos asinsatriebības jeb vaidu karos, īpaši starp latgaļiem un Dienvidigaunijas (Ugaunijas) igauņiem.

Saskaņā ar A. Švābes raksturojumu dzimtu vienoja kopīga izcelšanās no īstiem vai iedomātiem senčiem, kopīga valoda (izloksne), ticība, nosaukums un radniecība, kopīgs novads un kopīgi svētki. Dzimtā neietilpa no tās par noziegumiem padzītie locekļi. Dzimtas vienība izpaudās vienlīdzībā (tiesībās un brīvībā), tajā pašā laikā turības pakāpe bija atšķirīga.¹⁵

Dzimtā ietilpa vairākas lielģimenes. Lielģimene jeb paplašinātā ģimene sastāvēja no trim paaudzēm. Pie tēva dzīvoja pieaugušie dēli ar savām ģimenēm, ja vien nebija atdalījušies un izveidojuši savu saimniecību. Ģimenē, līdzīgi kā senajiem romiešiem, noteicošā loma bija tēva privātajai varai – tēvs vienīgais bija visas mantas īpašnieks, realizēja aizbildniecības un aizgādniecības pienākumus, varēja sodīt jebkuru nepaklausīgu ģimenes locekli. Tā bija tipiska patriarhāli organizēta ģimene, kur radniecību skaitīja pa vīriešu līniju.¹⁶ Tomēr nav liecību, ka senlatviešu un lībiešu ģimenē tēvam bija tiesības lemt par bērnu dzīvību un nāvi.

Līdzīgi kā romiešu lielģimenē, senlatviešu lielģimenē iekļāvās arī nebrīvie. Verdzības jeb drellības avoti bija gūsts, parādi, iespējams, šādā stāvoklī varēja nonākt arī noziegumu dēļ. Zināmu liecību par drellu stāvokli var gūt Egila Skalagrimsona sāgā¹⁷, kas stāsta par islandiešu vikingu sirojumumu Kurzemē ap 925. gadu. Vikingi atbrīvo gūstekni vārdā Aki, kurš stāsta: “Ziemā ar mani apgājās labi. Biju saimnieka pārvaldnieks, bet manus dēlus padarīja par vergiem, un viņi ļoti cieta. Pavasarī mēs nolēmām bēgt, bet mūs noķēra un iemeta šai bedrē.”¹⁸

Tāpat kā citur Ziemeļeiropā, vergi varēja būt pirkšanas – pārdošanas objekts, īpaši jaunas sievietes. Liecības par to atrodamas Indriķa Livonijas hronikā.¹⁹ Ziemeļeiropā tomēr vergu stāvoklis nebija līdzīgs vergu stāvoklim Senajā Grieķijā vai Senajā Romā, kur vergi bija tikai “runājošs darbarīks”.

2.1. Krimināltiesības paražu tiesību periodā

Paražu tiesību laikā dzimta bija tā, kura rūpējās par tai piederīgo drošību. Tā kā publiski organizēta valsts vara vēl nebija izveidojusies, reakcija uz noziedzīgu nodarījumu notika privātā kārtā.²⁰

Zemnieku tiesībās galvenais atlīdzības veids par noziegumu ir maksa par nodarīto – kompozīcija. Domājams, ka kompozīcijas sistēma vietējām tautām bija izveidojusies vēl pirms vācu iekarojumiem.

Attīstoties valstiskai organizācijai, atsevišķi noziegumi, īpaši pret valdnieka personu vai nodevību (atkrišanu no ticības), vairs netika atriebti privāti, bet sodu piesprieda pēc “zemes vecāko lēmuma” un izpildīja publiskās varas pārstāvji (iespējams, karadraudzes locekļi), kā tas notiek ar lībiešu nodevējiem Kirjanu un Lajanu, zemgaļu valdnieka Nameiša apvainotāju²¹, vai vārdā nenosaukta zemgaļu valdnieka nonāvētājiem²².

Soda piespriešana par Dieva zaimošanu un citiem ar ticību saistītiem jautājumiem atradās pagānisko priesteru rokās. Spilgts piemērs ir Dieva tiesa Turaidā 1186. gadā, kad ar likteņa zirga palīdzību tika lemts par sludinātāja Teodoriha dzīvību un nāvi.²³ Savukārt jautājumus, kas bija saistīti ar nodevību, kā tas bija gadījumā ar kristītajiem lībiešiem Kirjānu un Lajānu, izskatīja un sodu piesprieda ar kolektīvu lēmumu. No teksta tomēr saprotams, ka lēmumu pieņēma zemes vecākie.²⁴

¹³ Blūzma V. Latvijas konstitucionālo tiesību vēstures teorētiskās problēmas. *Jurista Vārds*, jūnijs 2008., Nr. 22 (527).

¹⁴ Hentile S., Krecls K., Pulma P. (2005). *Ziemeļvalstu vēsture*. Rīga: Nordik, 14. lpp.

¹⁵ Švābe A. (1921). *Latvijas kultūras vēsture*, 1. sēj. Sabiedriskā kultūra. 1. daļa: Dzimts satversme. Rīga: Kultūras balss

¹⁶ Blūzma V., Lazdiņš J. (1999). Paražu tiesības Latvijas teritorijā līdz XIII gs. *Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri*. I sējums Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. –16. gs. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 21. lpp.

¹⁷ Sāgas ir skandināvu dziesminieku–skaldū – mutvārdu varoņeposi

¹⁸ Dunsdorfs E. (1955). *Senie stāsti: Latvijas vēstures lasāmgrāmata*. Melburna: Austrālijas Latvietis, 18.–21. lpp.; http://www.historia.lv/alfabets/E/EG/egila_saagas/teksti/fragm_latv.htm

¹⁹ *Indriķa hr.* IX; 3; XV; 2; XIX; 3; XIX; 9; XIX; 11 u.c.

²⁰ Blūzma V., Lazdiņš J. *Paražu tiesības Latvijas teritorijā līdz XIII gs.*, 23. lpp.

²¹ *Atskaņu hronika*, 8749.–8755. rinda

²² Turpat, 10698.–10706. rinda

²³ *Indriķa hr.*, I, 10.

²⁴ Turpat, X, 5.

Autori

Alfejeva Jeļena, *Dr.iur.*
Blūzma Valdis, *prof., Dr.hist.*
Cakare Liene, *lekt., Mg.iur.*
Ivančiks Jānis, *prof., Dr.iur.*
Juriss Juris, *doc., Dr.iur.*
Kaija Sandra, *prof., Dr.iur.*
Kramiņa Ilze, *Mg.iur.*
Krievs Ivo, *lekt., Mg.iur.*
Kronis Ivars, *asoc. prof., Dr.iur.*
Litvins Gatis, *doc., Dr.iur.*
Makans Leonīds, *Mg.iur.*
Mežulis Dainis, *asoc.prof., Dr.iur.*
Mieriņa Aiga, *Mg.iur.*
Načisčionis Jānis, *prof., Dr.iur.*
Nerugale Jevgēnija, *Mg.iur.*
Oļševskis Edgars, *lekt., Mg.iur.*
Osis Martins, *Mg.iur.*
Ulmane Valija, *lekt., Mg.iur.*
Veikša Ingrīda, *prof., Dr.iur.*
Vitte Ārija, *lekt., Mg.iur., Mg.paed.*
Zaļuma Zanda, *Mg.iur.*
Zemītis Guntis, *prof., Dr.hist.*
Zariņš Ivars, *Mg.iur.*